ص. بیکبولاط.

دین درسلری

جزء ۱.

ابتدائی برنچی صنف اوچون معاملرگه درس نمونه‌لری

و

عائله‌ده دین تربیه‌سی اوچون مراجعت کتابی.

Казань. Типо-Литографія И. Н. Харитонова 1916.

مؤلفدن:

مکتب دیدك ایسه کوکلـگه قلت ایتوب دین و آنا تلی کیلوب توشه. مکتبلک ایك مهم اورن‌طوتارغه تیوش درسلر شبهه‌سز اوشبو دین و آنا تلی درسلریدر. بو هرملتده شولای، بزده، تاتارملتنلده شولای بولورغه‌تیوش. مکتب اوزینك اوّلگی دورلرنلک، ئه‌للٰک‌اوزینه معین براسمگه مالك بولماغان زمانلرده آنده برنچی‌اورننی دین طوتا ایدی. برنچی‌اورننی‌غنه توگل، اول وقت دین مکتبنی‌اوزینه ماناپولیه ایتوب آلغان ایدی. بو دورلردن مرادم اصول جدیده‌گه‌چه بولغان دوردر. بو وقتلرده مکتب تاتاردیگان برملت باردیب‌ده اویلامی، آنك آنا تلی بار وبولورغه تیوشلگن‌ده خاطرینه کیترمی، اول معیشت نه‌رسه ایکانلگن‌ده بلمی، معیشت اوچون کیره‌ك بولغان بعض برعلملر بولورغه تیوشلگی حقنده‌اوزینه سؤال‌ده بیرمی، اوزندن حساب‌ده آلمی ایدی. اول بار ایدی، بارا ایدی. لکن آنك بارلغی‌ده حس قیلنمی، باروونده برغایه ومقصدده کوزه‌تلمی ایدی. مونه شول زمانلرده مکتب بوتونله‌ی دیرلك دین درسلری تحت انحصارنده ایدی.

اول وقتلر قایچاندر و کم‌طرفندندر تألیف ایتلگان «شرائط الایمان» اسمنلگی کچکنه‌گنه تاتارچه وعربچه قاتش بررساله نیچکدر بوتون مکتبلرگه کروب آلوب مکتبنك برنچی یللرنده تمام‌مستقل صورتده حکومت سوره وبردن بردین درسلگی تشکیل ایته ایدی. واقعاً بو دین کتابی ایدی. آکارده باشده الفبا کورسه‌تلسه‌ده، بو الفبا عرب الفباسی بولوب اصل مقصد بولغان ایمان واعتقاد درسلرن اوقو اوچون برواسطه ایتوب کنه کرتلگان‌ایدی. بوندن‌صوك «بدوام»، «آخرزمان»، «ثابت آلما»، «فضائل الشهور»، «یوسف کتابی»، «باقرغان»، «راحت دل»، «ثبات العاجزین» قبیلندن بر ناقم کتابلر بار اید،که بولرنی دین کتابی دیسگمی، وعظ وتصوف کتابی دیسگمی، ادبیات کتابی‌دیسگمی، ئه‌لله باشقه بره‌ر اسم بیره‌سگمی، آنسی سینك اختیار. تیك شول قدرسی بار،که بولرده درس کتابلری همه‌ده دین

درسلکاری اولارەق تلقی قیلنالر ایدی. مونە قسقەچەغنە ئەیتکاندە اصول قدیمە دورندە بیگرەکدە درسترەک ئەیتکاندە «اصولسزلق» دورندە بزنڭ مکتبلردە بوتون درس ساعتلری دینگە بیرلوب، درسلك کتابلردە اوشبو ذکر ایتدکمز کتابلر ایدی. بولردن صوڭ «شروط الصلاة»، «منیة المصلی»، «تحفة الملوك»، وهکذا بعض برعربچە یازلغان کتابلر اوقولا ایدی، کە بولر ایندی اوقو یورطلرندە اوزاغراق یاتورغە طوغری کیلگان بالالرغەغنە نصیب بولغانلقدن آلرنی ابتدائی مکتب کتابلری دیەرگە طوغری کیلمیدر. اصول قدیمە دورندەگی اوشبو کتابلرنڭ درسلك بولورغە یاراغان ویاراماغانلقلرن تیکشروب طورو طبیعی بیهودە بر اش بولاچق. چونکە بردن بو دوراوتکان ایندی. ایکنچیدن اول بزنڭ فترت دورمز، اصولسزلق دوری بولغانلقدن آندە براصول کوتەرگە اورندە یوق، بناءً علیە اول دوردە بولغان کتابلرنڭ تنقید کوتەرە آلماسلق بولوویدە اوزاوزندن آڭلاشلوب طوررغە تیوش.

مکتب کتابلری حقندە سوز سویلەنەچك بولسە، طبیعی اصول جدید دورینە عائد کتابلر حقندەغنە بولورغە تیوش. چونکە اصول جدیدە دوری باشلانو برلە ابتدائی اوقو یورطی ایندی «مکتب» دیگان معین براسمگە مالك بولدی؛ اصول جدیدە اوزی برلە آڭا «پروغرام» دیگان برنەرسەدە آلوب کردی. اوقو کونی ساعتلرگە بولنوب دین درسی اوستینە آنا تلینە، حساب وجغرافیا قبیلندن بعض بر دنیاوی علملرگەدە ساعتلر چغارلدی. آنا تلندە، حساب وجغرافیا کبك فنلردە درس کتابلری یازلغان کبك دین درسلکلریدە یازلدی.

بزنڭ ایدل بویی تاتارلرندە برنچی اصول جدیدە قهرمانی اولارەق داملا عالمجان البارودی حضرتلری تانلغان کبك، مکتبلرمز اوچون اوز تلمزدە باشلاب دین درسلکلری یازغان ذات دە اول بولسە کیرەك. عالمجان حضرت اوزینڭ منکور درسلکلرن «معارف اسلامیە» اسمندە برنیچە جزءً اولارەق نشر ایتدی. معارف اسلامیەنڭ برنچی جزئی «سوادخوان» اسمندە بررسالە بولوب، آندە باشدە بالاغە حرف وحرکەلر کورسەتلوب، صوڭرە آنا تلندە اوقورغە اوگرەتلەدر. لکن بو حرف تانتو وآنا تلی اوگرەتو دین درسینە برواسطە ایتوب کنە طوتولغانلقدن، هم «سوادخوان» و«تکملهٔ سوادخوان»دەغی پارچەلر گل دینی واخلاقی موضوعلر بولغانلقدن بولرنیدە «معارف اسلامیە» نڭ باشقە جزءلری کبك دین درسلکلری دیبە آتارغە تیوشدر. معارف اسلامیە حقندە بز سوز اوزایتاچق توگلمز. آنڭ اصول تعلیمگە موافق بولو بولماون تیکشروب طوررغە لزومدە تابمیمز. آنڭ تل واملاسینڭ حاضرگی تل واملاغە بوتونلەی باشقەلغن ایسکە توشروب طوراسیدە یوق. اول یەشن یەشەگان، اوزدورن کیچرگان ایندی. بز بو اورندە آنڭ اوز زمانینە کورە الوغ خدمتن تقدیر ایتوب کنە کیچەمز.

بوندن صوڭ بزدە ایڭ معروف دین درسلکلرینڭ برسی هادی افندی مقصودی جنابلرینڭ «عقائد اسلامیە» و «عبادات اسلامیە» اسمندەگی اثرلریدر. بو اثرلر کیرەك ترتیبی جهتندن وکیرەك تل واملاسی جهتندن تگی اثردن قیاس قبول ایتمەسلك درجەدە اوستوندرلر. اول اثرلر اصول جدیدەنڭ اوّلگی دورلرندە یازلدیغی

حالده تل واملاسی، حاضرگی تل وحاضرگی املادر. بوجهتدن اول اثرلراوزلرندن بایناق صوڭ چقغان بیك كوب درسلكلردن ده اوستونلردر. بو درسلكلرنڭ ایڭ الوغ مزیتیده مونه شول تل واملادهدر.

هادی افندی درسلكلرندن صوڭ ایڭ شهرت قازانغان درسلكلر حبیب الرحمن افندی الزبیری نڭ «عقائد تركی» و «معلم العبادات» اسمندهگی اثرلریدر. بو اثرلر وقتی برله كتاب بازارنده بیك زور موقع طوتقان اثرلر بولسهلرده، فی الواقع هادی افندی اثرلرندن هیچ بر جهتدن اوستونلكلری یوقدر. بالعكس اصول تعلیمگه مخالفتی جهتندن تگیلردن فرسخلرچه اوستوندر.

بزده دین درسلكلری طبیعی بولرغنه توگل. دین درسلكلری بیك كوب یازلدی. آراده رضاءالدین حضرت، بوبی مخدوملر، مرحوم لطف الله بایچورین كبك محترم ذاتلرنڭ بره‌ر رساله‌لری‌ده كورنه. دین درسلكلری یازلمادی توگل، یازلدی. هم بیك كوب یازلدی. لكن بولرنڭ كیره‌ك ترتیبنده وكیره‌ك روحنده ایسكیلرگه باشقه‌لق، یاڭالق كورلمی. صوڭراق چققان درسلكلرنڭ اوّلگیلردن آیرمالری باری تلینڭ برقدر ییڭله‌یتلوونده همده حجمینڭ برقدر كچره‌یتلوونده‌گنه‌در. موندن باشقه خصوصلرده آلر كینه اوّلگیلرنڭ قویه‌لری صانالورغه تیوشلر.

بو درسلكلرنڭ ایڭ زور قصورلری شول، كه بولرده دین درسندن ایڭ برنچی مقصود بولغان «دین روحی» بیرو مسئله‌سی اصلا كوز آلدنده طوتولمی. بولرده بوتون معناسی برله صالقنلق حكم سوره. بولرنڭ بلگان برنه‌رسه‌لری بالانڭ باشینه ایركسزله‌ب برسی آرتلی برسی احكام دینیه طوترودن عبارت. آنیده ئه‌لله نیندی بالانڭ ذهننده اصلا قالمی طورغان، هم بالا توگل الوغ كشی‌ده آكاردن مسئول بولماغان ئه‌لله نیندی اصطلاحلر واسطه‌سی برله طوترو. بو كتابلر عموماً «افعال مكلفین» دیگان برعنوان آستنده باشلانا. آنده فرض، واجب، سنت، مستحب بلمه‌م ئه‌لله نیندی بالاغه فوق العاده یات، كوڭلگه آلووی صوڭ درجه‌ده چیتن اصطلاحلر برسی آرتلی برسی تزله‌گنه بارا. بوغنه یتیمه‌گان بو اصطلاحلر ئه‌لله نیندی قزق عباره‌لر برله، قای بر كتابلرده «ما ثبت بدلیل قطعی لا شبهة فیه الخ» كبك عربچه عباره‌لر برله تعریف‌ده قیلنوب تاشلانا. خلاصه بو كتابلرده شول قدر منطقسزلق، شول قدر اصولسزلق حكم سوره، كه بونی توصیف امكان خارجنده‌در. اعتقاد قسمنڭ ئه‌لی تاغی بر حال. اما عبادات قسمینه كرسه‌ك اشلر بوتونله‌ی برباد. آنده ئه‌لیگی اصطلاحلر عبادتلرنڭ هرقسمنده اوزلرینه ئه‌لله نی قدر «اتباع» (ایه‌رچنلر) تابالر. طهارتنڭ اوزینه، غسلنڭ اوزینه، نمازنڭ اوزینه وباشقه عبادتلرنڭ اوزلرینه مستحب، مكروه، مستكره بلمه‌م ئه‌لله نیندی اصطلاحلر آستنده ئه‌لله نی قدر حكملر كیتروب یه‌بشدرله. حالبوكه بولرنڭ ایسده قالووی بوتونله‌ی امكان خارجنده دیه‌رگه یاری. بالفرض شول كتابلرنڭ مؤلفلرن چاقروب شول نه‌رسه‌لردن امتحان قیلساڭ، (۳) نومره آلوچیسی تابلور ایدیمی ایكان؟ بالانڭ ذهننده هیچ بر قالمی طورغان، عملڭ هیچ بر كیره‌گی بولماغان بوندی نه‌رسه‌لرنی یادلاتورغه بزگه نیندی مجبوریت

بار ایکان؟ بزگه بونی دین قوشامی؟ پیغمبرەز صحابەلرغە احکام‌دینیەنی شول یول برلە اوگرەتکان‌دە بز آنڭ یولی برلە بارماقچی بولامزمی؟ بولرنڭ برسی‌دە یوق‌بیت. شولای بولغاچ نیك کوچەنورگە؟

مین بو اصطلاحلرنی اوگرەتوگە بوتونلەیوك قارشی‌توگلمن. بولرنڭ فرض، سنت، مباج، حرام کبك بعضلری بلدرلورگە تیوش. فقط بو قدر آشغوب توگل. بوقلر عمومی‌صورتدەدە توگل، بوندی قزق تعریفلر برلەدە توگل. فرض، حراملر آلر الله حقندە هیچ بر سوز سویلەمەسدن، بالانی الله بلەن بر تورلی تانشدرماسدن الك قطعیا تلگە آلنورغە یارامی. فرض مینمچە عبادات واخلاق بحثینە کرگاچ‌گنە ئەیتلوب کیتلورگە تیوش. مثلا نماز، روزە کبك عبادتلرنڭ مجبوریلگی فرض عبارەسی بلەن آڭغارتلورغە تیوش. یالغان سویلەو، خمر اچو کبك نەرسەلرنڭ یاراماغانلغی حرام عبارەسی برلە آڭغارتلورغە تیوش. لکن بر عبادت اچندەگی تورلی عمللرنی فرض، واجب، سنت، مستحب، مکروە، مفسد بلمەم ئەللە نەرسەلرگە بولو اصلا موافق توگلدر. بوکاردن بالانڭ ذهنن بوتاودن باشقە هیچ بر نتیجە چقمی. اول باری براونوتلا. عملڭ آنڭ کیرەگی‌دە بولمی. طهارتنڭ فرضلری شولر، سنتلری شولر، دیگانچە، طهارت مونە شولای آلنورغە تیوش، طهارتدە مونە شول یېرلر یوولمی‌قالماسقە تیوش دیلسە یتمیمنی؟ نمازنڭ طشندە، اچندە ئەللەنیندی فرضلر، سنتلر بلمەم ئەللە نەرسەلر سویلەوگەنی لزوم بار؟ نمازنی اوقی بلسە یاراميمنی؟ پیغمبر صحابەلرغە، آلر اوزلرندن صوڭغی‌بوونلرغە‌شولای‌اوگرەتکانلر توگلمی؟ قسقەسی مین دین درسلکلری بوندی لزومسز اصطلاحلردن، ایسکی فقە کتابلرینە تقلیددن آزاد ایتلورگە تیوش دیب بلەم. شولای بولماغاندە بزنڭ مکتبلردە دین درسلری هیچ بر وقت رەتکە صالناچق توگل، شولای بولماغاندە بالاغە دین بلدرو، بالانی دین روحی برلە روحلاندرودە متصور توگل.

دین درسلکلرنڭ ایڭ دقت ایتلورگە‌تیوش‌نقطە بالاغە دین‌روحی‌اورنلاشدرو مسئلەسیدر. بالاغە مکتبدە، ضرور بولغان مسائل‌اعتقادیە، عبادات واخلاق‌اسلامیەنی بلدروب چغارو اوستینە دین روحی بلەن صوغاروب چغاررغە تیوشدر. شونڭ اوچون دین درسلگندە ایڭ مهم اورن طوتارغە تیوش نەرسە هیچ شبهەسز تاریخ مقدسدر. حالبوکە بزنڭ مکتبلردە بوڭا اصلا اهمیت بیرلەی. بزدە مکتب اوچون یازلغان قولغە طوتارلق بر تاریخ مقدس کتابی‌دە یوق. مکتبلردە، کوبرەك رشدی قسملردە «تاریخ اسلام» اسمندە بر نەرسە اوقوتلسەدە، بونی تاریخ مقدس دیب ئەیتوب بولمی. بو، اسلام حکمدارلرینڭ صوغش تاریخلری. باشقە نەرسە توگل. اول، مکتبلرگە یالغشوب‌غنە کرگان بر نەرسە. وقتی برلە اول اورنن تاشلایاچق. بزدە تاریخ مقدس دیب آتارغە یاراغان بر نەرسە بولسە، اول‌دە تاریخ‌اسلامگە کررگە مقدمەاورنندە یورتلگان «تاریخ انبیا» برلە «عصر سعادت»، «محمد علیە السلام» قبیلندن سیر کتابلریدر. فقط بولر بزنڭچە آلای آیرلورغە تیوش توگللر. مکتبلردە سیر دیگان آیرم بر درس بولماسقە تیوش. سیر اول

تاریخ مقدسدن بر قسم بولورغه تیوش. تاریخ مقدس دیگان نەرسەمز تا خلقت عالمدن، حضرت آدمدن آلوب حضرت محمدکه کیلوب ترەلورگە، آندن صوڭ معروف صحابەلر، وآلردن صوڭ اسلامیتکه الوغ خدمتلری تیگان ذاتلر وآنلرنڭ خدمتلری ذکر ایتلوب حاضرگی کونگه کیلوب ترەلورگە تیوش. آنده فلان خلیفەنڭ فلان اشلری، فلان امیرنڭ فسق وفسادلری، ئەلله کملرنڭ بلمەم ئەلله نەرسەلری سویلەنمەسکه تیوش. بو درسلکده بزگە، باشقه ملتلرنڭ تاریخلری اورنەك طوتلورغه تیوش. آندن صوڭ مکتبلرمزده دیننڭ اخلاقی جهتینەده نق اهمیت بیررگه تیوش. مثلا آنا آنا حقوقی، یافنلر حقوقی، مسلمانلر وعموماً انسانلر حقوقی البته دین کتابلرنده اورن آلورغه تیوش. یالغان سویلەو، غیبت، افترا وباشقه تعالیم اسلامیەگە منافی اشلر حقندەده دین کتابلرنده معلومات بیرلورگە تیوش. دین درسلکلری اعتقادات وعباداتکەگنه حصر ایتلورگە یارامی. آنده اوشبو قبیلدن اخلاقی معلوماتده البته بولورغه کیرەك. معاملات ایسه حاضرگی کولەمی برله ابتدائی مکتب کتابلرندن البته چغارلورغه تیوش. اول بیت اسلام حقوقندن عبارت بر نەرسه. آنی اسلام یوریستلرینه محامی شرعیلرگە قالدریق. روسیه بیرنده بز اول فقه حکملرن یورتە آلمیمز بیت. بز آنڭ برله مکلفده بولماسەق کیرەك. معاملاتدن بولغان نکاح، طلاق، حقوق زوجیت کبك نەرسەلرنی اخلاق قسمینه کرتوب شونده بر قدر خبردار ایتوب کیتەرگە ممکن. تفصیلاتینڭ لزومی یوق. آلر بیت باری بر ملا قولنده، ملا واسطەسی برله اجرا قیلنالر. میراث وتقسیم ترکه کبك مسئلەلرده ملالرغه قالسون. آلرده بیت باری بر ملا قولنده اجرا قیلنالر. نیگه یوقغه بولر برله باش واتارغه؟

سوزنڭ قسقەسی بزده دین درسلکلرن بوتونلەی باشقه بر قالبقه، باشقه بر اصولغه صالورغه تیوش. دین درسلکلرنده بریا کمالق یاصاوغه، اصلاحات کرتوگه صوڭ درجەده احتیاج حس ایتلەدر. حاضرگی کونده معلملرنڭ ایڭ صبرسزلق برله کوتکان نەرسەلریده شبهەسز مکتب روحینه مناسب دین درسلکلریدر. بز باشقه درسلکلرده بوتونلەی مکمل دیب ئەیته آلمیمز. آلردەده کیمچیلکلر کوب، کوب دیلر. لکن دین درسلکلرندەگی قدر کیمچیلکلر بولرنڭ هیچ قایوسنده بولماسه کیرەك. حاضرگی کونده مکتب پروغرامەلرن، مکتب درسلکلرن اصلاح قیلو، مطلوب بریولغه صالوغه جدی تشبثلر بولورغه طورا. بوخصوصده زیمستۋولرده‌ده بیك نق بر فعالیت کورنورگه طورا. شول وقت ان شاء الله دین درسلرینەده اهمیت بیرلور، پروغرامه اصلاح قیلنور، گوزەل وفائدەلی درسلکلر وجودکه کیترلور.

مین اوزم بر دین معلمی بولغانغه کوره، مسلگم دین وعربیاتقه خدمت بولغانغه کوره، کوبدن ایندی بو مسئلەگە اهمیت بیره کیله ایدم. حتی بر وقتلر حسینیه هیئت تعلیمیەسینڭ تکلیفی بلەن، مکتب اوچون دین درسلگی یازو مقصدی برله مکتب بالالرینه دین درسی‌ده اوقوتوب قاراغان ایدم. فقط فرصت یوقلق اول وقت میکا بواشکه طوتونورغه امکان بیرمەدی. وقت اوتدی، همان‌ده یازا آلمی

طوردم. نهایت برفرصت طابوب یازوغه موفق بولدم. مین اوز اثرمنی البته مکمل بر اثر دییه آلمیم. درس کتابینك مکمل بولووی، بالانك روحینه مناسب بولووی اوچون احتمال بالالر اچنده قایناو شرط لازمدر. شولایده مین اوز اثرمنك یا گا بر اثر، فائده‌لی بر اثر بولووینه اشانام.

مینم درسلك «دین درسلری» اسمنده دورت جزءدن عبارت بر درسلكدر. بو درسلك دورت صنفلی ابتدائی مكتب اوچون ترتیب ایتلدی. «دین درسلری» نك اوّلگی ایکی جزءنده مین یاۋروپا وشول جمله‌دن روس مكتبلرنده ایك مقبول بولغان براصولنی طوتدم. اول اصول "Концентрическій методъ„ دیه معروف اصولدر. بو اصولده بالاغه بریل اچنده دین درسندن قسقه لكن بوتون معلومات بیروب چغارو كوز آلدنده طوتولادر. مكتبنك برنچی یلی اوچون بو اصول هیچ شبهه‌سز ایك معقول بر اصولدر. چونكه برنچی یلده دین بالاغه بوتونله‌ی مجهول بولوب، دیننك بر قسمندن معلومات بیره باشلادك ایسه، ایكنچی قسملرینه قاغلمی كیتو ممكن‌توگلدر. مثلا بز «مؤمن به» نی بیانغه كرشوب الله حقنده سوز سویله‌دك ایسه، اللهنك بنده‌لرگه بولغان مناسبتی، بناءعلیه دعا وعبادت دیگان نه‌رسه كیلوب چغادر. شونلقدن بزگه بالمجبوریه بو حقده‌ده سوز سویله‌رگه طوغری كیله‌در. شولایوق مثلا بزگه دین كیترگان «حضرت محمد» نك ترجمهٔ حالی برله‌ده بر قدر تانشمی كیتوب بولمی. بناءعلیه‌تاریخ مقدسدن برقدر معلومات بیررگه طوغری كیله. قسقه‌سی بزگه بویلده بر اعتقادات بله‌ن‌گنه، یاخود تاریخ مقدس بله‌ن‌گنه، یاخود عبادات بله‌ن‌گنه كفایه‌له‌نو ممكن توگل. بویلده بزگه اعتقاداتدن‌ده، تاریخ مقدسدن‌ده، عباداتدن‌ده، حتی اخلاقدن‌ده قسقه‌چه‌معلومات‌بیروب كیته‌رگه طوغری كیله. بولای بولماغانده بزنك دیندن بیرگان معلوماتلرمز طولی برمعلومات بولمی، دین درسمز روحلی‌ده بولا آلمی.

مونه‌مین شول‌نه‌رسه‌لرنی‌ملاحظه‌قیلوب «دین‌درسلری»نك برنچی‌جزءن‌ده‌اوك بالاغه دیندن بر بوتون بیرونی كوز آلدنده طوتدم. آنده مین مؤمن به‌لرنی‌ده سویله‌دم؛ تاریخ مقدسدن‌ده ایك‌كیره‌كلی، بالاغه دین روحی‌اورنلاشدره‌چق بعض برقطعه‌لر كرتدم؛ دعا وعبادت‌حقنده‌ده معلومات بیردم؛ نمازاوقورغه‌ده اوگره‌تدم. شولای‌ایتوب‌بوبرنچی‌جزء چن‌معناسی‌برله بردین‌درسلگی‌بولدی. بوبرنچی‌جزءنی مین معلم اوچون ترتیب ایتدم. چونكه ئه‌لده اوقو یازو بلمه‌گان جیدی سیكز یه‌شلك بر بالاغه كتاب طوتدرو، كتاب واسطه‌سی برله اوقوتو ممكن توگلدر. آلرغه دین البته شفاهاً بیرلورگه تیوش. اول‌ده ئه‌نگه‌مه طرزنده بولورغه‌تیوش. شونك اوچون‌ده مین بو جزءنك درسلرن كوبره‌ك سؤال وجوابلی ایتوب یاصادم. درسلرنك بولای قاراشقه اوزون كورنووی‌ده شول سؤال وجوابلی بولووندن كیلدی. آنك‌صوڭنده مین بوكتاب شاكرد قولینه بیرلمه‌یه‌چك بر كتاب بولغانلقدن سوزنی‌اوزایتوبراق سویله‌ودن، معلوماتنی‌تكرارلابراق بیرودن‌تارتنمادم. شاكرد طبیعی كتابده‌گی بوتون نقطه‌لردن مسئول توگلدر. آنك باشنده كتابده بیرلگان

معلوماتدن ایك مهم نقطه‌لر قالسه یـیته‌در. معلم اوچون درسنی بالانك ذهنینه اورنلاشدررغه ایك برنچی یول درسنی هروقت تکرار قیلودر. معلم ایکنچی درسك البته اوّلگی درسنی تکرار قیلورغه تیوش، بر نیچه درس اوتکاچ کینه اوّلگی درسلرنی بر قات یا کارتوب آلورغه تیوش. قسقه‌سی برنچی یلده بالانك باشنده معلومات اورنلاشدروب قالدرو اوچون بردن برچاره ممکن قدر کوبره‌ك تکرار، همده بالانی بقدر میچه تکراردر. بزده بو کارچه ابتدائی برنچی صنفلر اوچون معلملرگه درس نمونه‌لری چقغان یوق ایدی. شونلقدن معلملر برنچی یلده دین درسی اوقوتوده فوق‌العاده زور قیینلقلر چیگه‌لر ایدی. کوبیسی بالا یازو تانیغانچه آلای بولای شفاهاً معلومات بیرگان بولوب ماتاشوب، بالا یازو تانو برله‌ن آلرنك قوللرینه ئه‌لیگی کتابلرنی طوتدررالر ایدی. مینم بودرس نمونه‌لری معلم ومعلمه افندیلرنی بوندی مشقتلردن برقدر قوتقارسه کیره‌ك. روس مکتبلرنده هریل کیچله‌چك دین درسلرینك پروغرامه‌سی آیرم ومفصل صورتده کورسه‌تلدیگی حالده، دین درسی معلملری کم طوغری کیلسه اول توگل، روحانیلر، دین اربابی بولدیغی حالده، دین درسن تعلیم اصولن کورسه‌تکان کتابلر، برنچی یل اوچون «دین درسی نمونه‌لری» بار، کوب. بو بوندن صوك ان شاء الله بزده‌ده بولور. مینم بو درس نمونه‌لرم معلملرگه باشلاب دین درسلری اوقوتوغه غایت زور بریاردمچی بولاچقی اوستینه، عائله‌ده دین تربیه‌سی بیرو اوچون آنالرغه‌ده غایت فائده‌لی بر کتاب بولسه کیره‌ك.

بوجزئنك کوله‌من کورو برله معلملرنك کوڭلینه کتاب غایت اوزون دیگان برفکر کیلورگه ممکن. لکن بو درست توگل. کتابنك اوزونلغی یوقاروده ئه‌یتکانچه کتابده بیرلگان معلوماتنك اوزونلغندن کیلمیچه، کوبره‌ك سؤال وجوابلی بولووندن، تکراردن، بیرلگان معلوماتنی اوزونچه افاده قیلودن کیلمشدر. معلم قولنده بولغان کتاب بزنکچه شولای بولورغه تیوشدر. درست مین تاریخ مقدسده بر قدر تفصیلاتقه کردم. مثلا مڭا بوجزءده حضرت موسی وحضرت عیسی حقنده برده معلومات بیرمه‌سدن کیچو ممکن ایدی. فقط مین تورات وانجیلنی وآنلرده بولغان حضرت محمد حقنده‌غی بشارتنی ذکر ایته‌سم کیلگانلکدن بولرنی‌ده سویله‌ب کیچدم. بو درسلرنك بر حکایت قبیلندن بالاغه آور بر نه‌رسه طویولمایاچغینکده بولرنی کرتوب کیتوومه زور دخلی بولدی. مع هذا مین برنچی یلده بولرنی اوقوتوب کیتو مجبوری دیمیم. تله‌گان کشی اوقوتور، تله‌گان کشی قالدرر. حضرت محمد حقنده ایسه مین بایتاق تفصیلات بیردم. چونکه بوشولای کیره‌ك، شونسز یارامی. بر دین اوقوتولغانده شول دیننی کیترگان ذات البته آنده مهم بر اورن آلورغه تیوش. دین درسینك روحلی بولووی‌ده شوڭا توقف ایته. ایندی ابراهیم پیغمبر مسئله‌سی قالدی. مینمچه ابراهیم پیغمبر برنچی یلده اوق البته ذکر ایتلورگه تیوش. حضرت محمد اول ابراهیم پیغمبر بله‌ن نق باغلی. چونکه اول اسماعیل نسلندن. ابراهیم واسماعیل حقنده معلومات بیرو، آلرنك کعبه برله بولغان مناسبتلرن، کعبه‌نی بنا قیلغانده حضرت محمدنك پیبه‌رلوون صوراب دعا قیلولرن

ذکر ایتو، حضرت محمدنڭ و اسلامیتنڭ درجەسن بیلگولەوگە بیك زور یاردم ایتە. حضرت ابراهیمنڭ قرآن کریمدەگی موقعی‌دە بزگە آنڭ حقندە بیرلەچك معلوماتنی کیچکدرمەسکە دیملی.

مینم بو جزءدە نمازنی اوگرەتومە احتمال اعتراض قیلوچیلر بولور: «بالا نمازبرلە مکلف توگل بیت، شولای بولغاچ نیك نمازغەاول قدر آشغورغە؛ نمازدەغی دعا وسورەلرنی جیدی سیکز یەشلك بالاغە نیچك اوگرەتورگە کیرەك؟» دیورلر. درست˺ بالا نماز بلەن مکلف توگل. نماز بلەن مکلف بولماغان کبك اول باشقە نەرسەلر برلەدە مکلف توگل. لکن بوندە نمازنی ذکر ایتومزنڭ ایکنچی جهتی بار. نماز بیت اول دیننڭ بردن بر ایڭ مهم رکنی. اول بیت ایڭ الوغ عبادت. عبادتدن باشقە دین تصور قیلنامی؟ بز الله حقندە، بلممەم ئەللە نەرسەلر حقندە سوزسویلەبدە، بندەنڭ اللەغە بولغان بورچن هیچ بر ذکر ایتمی کیتسەك بوتونلەی مناسبتسزلك بولماسمی؟ دین دیدك ایسە ایڭ آلدنغی پلاندە البتە عبادت طوررغە تیوش. اسلام دینی حقندە سوز بولسە، معلومات بیرلسە البتە شول دیندەگی عبادتلردە، قسقەچەغنە بولسەدە بلدرلورگە تیوش. شونسز دین درسی بولا آلمی. شونسز بالاغە دین روحی اورنلاشدرودە ممکن توگل. مونە شونڭ اوچون بولسە کیرەك روس مکتب کتابلرندە برنچی یلدە اوق دعا وعبادتلر غایت مهم براورن طوتالر.

نمازدن باشقە عبادتلر البتە بیك ییگل. آلرنڭ بوتونسن بر درسدە بیروب، آڭلاتوب اوتەرگە ممکن. سوز طبیعی نماز حقندەغنە بولورغە ممکن. واقعاً نمازنی بلدرو بز اویلاغانچە بیك اوڭ آور براشمی؟ مینمچە اول آلای اوق آوٗر توگل. نمازنڭ حرکات بدنیەدن عبارت عمللرن بلو بالاغە بر نەرسەدە توگل. ایندی قالا سورە ودعالر. نماز اوقو اوچون ایکی سورە وایکی دعا ییتە بیت. بولرنی برنچی درسلردە اوڭ بلمەسەلردە تکرار قیلدرە قیلدرە بلدرو ممکن بولسە کیرەك. بالادە حفظ قوەسی قوّتلی بولا بیت. آزراق شوگاردن فائدەلانورغە کیرەك. بزبیت نمازنی باری بر ایکنچی سنهٔ تدریسیەدە اوگرەتمی حالمز یوق. حالبوکە برنچی یلنڭ صوگی برلە ایکنچی یلنڭ اوّلی آراسندە شاکردنڭ روحندەدە استعدادندەدە ئەللە نیندی آیرما بولمی. شولای بولغاچ نیگە نمازنی ایکنچی یلغە قالدررغە؟ ایکی سورە، ایکی دعااوچون نیگە شاکردنڭ عربچە قرائت بلوون کوتوب یاطورغە؟ بو سورەلرنی بالانڭ عائلە اچندە یادلاغان بولوویدە بیك احتمال. کوب عائلەدە شولای بولادە. سورە ودعالرنڭ معنالرن خاطردە قالدرو البتە چیتن. لکن مینمچە بوڭا کوچەنمەسکە کیرەك. برمرتبە بولرنڭ معنالرن بیان ایتو بلەن کفایەلەنورگەدە، آندن صوڭ بالانی آنڭ برلەعذابلاماسقە کیرەك. بوڭا کیلەچكدە یل نغراق اهمیت بیرلور.

بالاغە باشدن اوق، برنچی یلدن اوق نمازاوقورغە اوگرەتونڭ دین تربیەسی اوچون حسابسز زور فائدەسی بار. اول وقت آنی سیرەك سیرەك بولسەدە جمعەغە آلوب باررغە ممکن بولاچق. ایکی عید نمازی‌دە ایندی آڭا مجهول بر نەرسە بولماياچق. مسجد ایسە بالاغە دین تربیەسی بیرو اوچون ایڭ برنچی واسطە

بولورغه تیوش. آنك مناره‌لرنده، منبر ومحرابلرنده بالا اوچون ئه‌لله نیندی قدسیتلر گیزله‌نگان بولسون، مسجدنك امامینه، مؤذنینه بالانك کوکلنده برحرمت وره‌عایه حسی اویرنلاشسون. اول جمعه‌غه باروب قایتقان آتاسنده اولگی کونگه قاراغانده برباشقالق، یا کالق، الله‌غه یاقنلق حس ایتسون. نماز اوقوغان آتاسی، آناسی سببلی عائله‌ده برکات، معنوی بر حمایه بار دیه ظن ایتسون وشول آرقاده آتا آناغه احترامی، آنلرغه اطاعتی قوتله‌نسون، ادب وتربیه‌سی نیگز آلسون. بو اشلر ایسه طبیعی نماز اوگره‌نو، مسجد برله تانشو آرقاسنده غنه بولاچق. نماز بلدرلمه‌گانده، مسجد برله تانشلماغانده، آتانك نماز اوقووی، جمعه‌غه بارووی، اوزینك عیدلرگه ییبه‌رلووی آکا ایکی‌تینلك فائده کیترمه‌یه‌چك. اول وقت آکا عیدکه بارو برله، تماشا خانه‌غه بارو آراسنده آرتق برفرق قالمایاچق. عید، جمعه عبادتلری بالاغه دین روحی، دین تربیه‌سی اورنلاشدرو اوچون البته ایك زور بر واسطه ایتوب طوتلورغه تیوش. شونك اوچون‌ده مین بویلده جمعه‌نمازلری، عید نمازلرن اوگره‌توب کیتدم. ذاتاً اصل نمازنی اوگره‌تووم ده بیگره‌ك شول جمعه وعیدلرنی اوگره‌تو اوچون بولدی. شونك اوچون‌ده مین جمعه کون، عید کونلری، رمضان آیی، قدر کیچه‌سی کبك نه‌رسه‌لرحقنده‌ده معلومات بیردم. بولرده بالاغه دین حسی، دین تربیه‌سی اورنلاشدرو جهتی بیگره‌ك‌ده نظر دقتکه آلندی. مونه مینم عبادات وشول جمله‌دن نمازحقنده فکرم شول. آلرحقنده بویلده معلومات بیروومه عذرم‌ده، دلیلم‌ده شول.

مین بو جزءده‌گی معلوماتنی عموما قرآن کریم، بخاری ومسلم کبك معتبر صحیحلردن آلدم. کیله‌چك جزءلرده البته بو دائره‌دن چغارغه‌ده لزوم کورلور. مثلا تاریخ مقدس اوچون قرآنده‌غی معلومات بله‌ن اکتفا قیلو ممکن بولمایاچق. اول حقده احادیث صحیحه‌ده معلومات ایسه بوتونله‌ی آز. شونلقدن مین بوحقده ایکنچی ییرلردن معلومات آلورغه‌ده مجبور بولام. ذاتا تاریخ مقدس بوتون تفصیلاتنی بله‌ن اعتقادی مسئله‌لردن بولماغانلقدن آکا دلیل قطعیلر گنه‌ازله‌ب طورورغه احتیاج‌ده یوق. آنده ایك نظراعتبارغه آلناچق نقطه، آنك قرآنغه مخالفت‌ایتمه‌وی بولورغه تیوش. مین بونی طبیعی نظردقتکه آلام، آلدم. «دین درسلری»نك ایکنچی‌جزئی بیك آز تفصیلات بله‌ن اوّلگی یللق معلوماتلرنی یاکارتودن عبارت‌بولاچق. آنده‌ده مین شولوق‌اصولنی، یعنی بالاغه دیندن بربوتون بیرو اصولن طوتدم. اوچنچی جزئی ایسه یالگز تاریخ مقدس کنه بولاچق. دورتنچی جزئی اعتقادات، عبادات، اخلاقدن (معاملاتدن صانالغان بعض مسئله‌لرده شونده کرتله) عبارت بولاچق. بولرحقنده اوز مقدمه‌لرنده‌آزراق سوز بولور ئه‌لی. حاضرگه مین سوزنی کوبره‌ك برنچی جزءگه قاراتوب سویله‌دم.

بو جزء معلم‌اوچون درس‌اورنه‌کلرندن عبارت بولغانلقدن، معلم کتابده‌غی عباره‌لرغه تقید قیلو مجبوریتنده توگلدر. بالعکس معلم شاکردکه ممکن قدر ییکلره‌ك عباره‌لر بله‌ن القا قیلورغه طرشورغه تیوش. شونك‌اوچون‌ده مین‌عباره-

نك بیکللگینه نق اهمیت بیردگم حالده، بعض بر اورنلرده آورراق عبارەلرده اچقندرغالادم. معلم افندی ان شاء الله بولرغه دقت ایتسه کیرەك. آنك صوڭنده مین درس عنوانلرنده بعض بر بوكارچه معروف بولغان عربچه عبارەلرقوللاندم. مثلا قدم، بقاء، تسمیه، حمد، استعاذه، روح الخ دیدم. بونی قصداً شولای ایتدم. جونکه بوعنوانلردرسلرنك مندرجاتلرینغه کورسەته طورغان بولوب، شاکردکه اول حقده سوز سویلەنمیەچکدر. مین اوشبو درسلگمنك هرجهتدن مکمل بولوون دعوا قیلا آلمیم. آنده اصول تعلیمگه موافق بولماغان نقطەلرده احتمال بولور. کتابنك قصورلرین کورسەتکان ذاتلرغه شبهەسز منتدار بولاچقمن. کیلەچك طبعسی کورو میسر بولسه کورلگان وکورسەتلگان قصورلرین ان شاء الله توزەتورمز.

اورنبورغ. ۲ آپریل. ۱۹۱۶ ایل.

ص. بیکبولاط.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

برنچی درس

اللهنڭ بارلغی. برلـگی. قدم وبقاسی.

معلم — بلەسزمی بالالر، بو بولمه نیچك آتالا؟ شاکردلر — صنف دیب آتالا. م — ئه بو اوی نیچك دیب آتالا؟ ش — مکتب دیب آتالا. م — سز بو مکتبکه نی اوچون جییلغانسز؟ ش — اوقور، یازار اوچون جییلغانمز. م — تاغی نەرسه اوجون؟ ش — دین اوگرەنور اوچون. م — درست، سز بونده اوقور، یازارهم دین اوگرەنور اوچون کیلگانسز. آتا آنالر گز سزنی بونڭ شونڭ اوچون ییبەرگانلر. مونه مین سزگه دین اوگرەتەچکمن. مین حاضر سزگه دین درسی بیره باشلایاچقمن. مین سزدن بعض نەرسەلر صورارمن. سز بارگزده بردن جواب بیرمەسسز. پارتالرگزده سلکنمی، تاوشلانمیچەغنه اوطورگز. صوراغان سوزنی بلگان کشی قول کوتەرر. بز بو بولمه نیچك آتالا دیگان ایدك ئەلی؟ ش — (قول کوتەرەلر.) م — یه عبدالله، طوروب سین جواب بیر! ش — صنف دیب آتالا، م — حاضر سز نەرسەگـه اوطورغانسز؟ ش — پارتاغه اوطورغانمز. م — ئـه مین نەرسەگـه اوطورغانمن؟ ش — اورندقه اوطورغانسز. م — شولای، مین اورندقه، سز پارتالرغه اوطورغانسز. ئه آنا تگمی تاقتا نی دیب آتالا؟ ش — صنف تاقتاسی دیب آتالا. م — مونه مین سیندن صوریم ئەلی: بو پارتا، اورندق، اوستەل، صنف تاقتالرن کم یاصاغان؟ ش — آغاج اوستاسی یاصاغان. م — ئه بو مکتبنی کم صالغان؟ ش — آغاج (تاش) اوستالری صالغانلر. م — صوڭ بو پارتا، اوستەل، اورندق، صنف تاقتاسی، مکتب اوز اوزلرندن گنه یاصالماغانلرمنی؟ ش — یوق، اوزلکلرندن گنه یاصالماغانلر. آلرنی آغاج اوستالری یاصاغانلر. م — آلای ایکان، بولرنی آغاج اوستالری یاصاغانلر ایکان. صوڭ مونه بوقرلر، بولونلر، زور قویی اورمانلر، شلتراب آقغان ماتور چیشمەلر، یلغەلر، کوزگی کبك یالتراب یاتقان کوللر، بییك تاولر، بولرنی کم یاصاغاندر دیب بلەسڭ؟ ئەلله بولر اوز اوزلرندن یاصالغانلرمی؟ ش — یوق، برنەرسەده اوز اوزندن گنه یاصالمی. م — صوڭ آلرنی کم یاصاغان؟ ئەلله بالتا اوستالری یاصاغانلرمی؟ ش — یوق، بالتا اوستالری آلرنی یاصی آلمیلر. م — صوڭ کم یاصاغان آلرنی؟ ش — **الله تعالی** یاصاغان. م — بیك درست ئەیتدڭ، آفرین. ییر، ییرده گی تاولر، اورمانلر، چیشمەلر، کوللر، یلغەلر، بولونلرنڭ بارسنده الله یاصاغان. ییرده گی آدملر، حیوانلر، قوش قورتلرنیده، بارسنده الله یاصاغان.

آنا نگی کوکنی، یاقتی قویاش، یاقتی آی وچکرەیوب طورغان یولدزلرنی بارسن‌دە **بر الله** یاصاغان. ایکنچی تورلی ئەیتسەك، بر الله **یاراتقان**. یاری عبدالله، سین اوطور ئەلی. یە ئەلی شاکردلر، بردن جواب بیرگز: ییر، ییردەگی بوتون اوسملکلرنی، تاولر، کوللر، یلغەلر، دیڭگزلرنی، انسانلر، حیوانلر، قوش فورتلرنی، کوکنی، کوکدەگی قویاش، آی ویولدزلرنی کم یاراتقان؟ ش — الله یاراتقان. م — یە عارف، سین طوروب جواب بیر ئەلی: بوتون دنیانی، دنیادە بولغان بزگە کورنگان وکورنمەگان نەرسەلرنی کم یاراتقان؟ ش — بوتون دنیادە بولغان بزگە کورنگان وکورنمەگان نەرسەلرنی بارسن‌دە بر الله یاراتقان.

م — بیك یاخشی. میڭا تاغی برقات ئەیت ئەلی! بو پارتالر، اورندق، اوستەل، صنف تاقتالرن کم یاصاغان دیگان ایدك؟ ش — آغاج اوستاسی یاصاغان. م — اوستەل، اورندق، پارتالر الك بولغانمی، ئەللە آغاج اوستاسی الك بولغانمی؟ ش — آغاج اوستاسی الك بولغان. م — شولای شول، آغاج اوستاسی الك بولغان. اول آغاج اوستاسی بو نەرسەلردن الكدە ئەللە نەرسەلر یاصاغاندر ئەلی. یاصاغان کشی البتە یاصاغان نەرسەلرندن الك بولا. شولایوق مونە ییر، کوك، ییردە وکوکدە بولغان بوتون نەرسەلرنی، یعنی بوتون دنیانی یاراتقان اللەدە اوزی یاراتقان دنیادن الك بولغان. **اول هر وقت بولغان، هر وقت بار.** یەمیڭا سویلە ئەلی! سینڭ اوستڭدەگی بیشمەتڭ گلەن شولای ماتور کوینچە طورامی؟ ش — یوق گلەن بولای طورمی، بر وقت ایسکرە، طوزا. م — ئە پارتا، اورندق، اوستەللر نی اشلیلر؟ ش — بر وقت صنا، واتلالر. م — ئە کشیلر، حیوانلر؟ ش — بر وقت اولەلر. گلەن آلر اولوب طورالر. م — شولای شول، بزبلگان نەرسەلرنڭ بارسی‌دە بر وقت واتلا، جیمرلە، بتەلر. کشیلر، حیوانلردە اولەلر، اولوب طورالر. ئە الله تعالی آلای توگل: **اول هر وقت بواوب طوراچق، هیچ بر وقت بتمەیەچك.** یە ئەلی شاکردلر، بارکز بردن مینم آرتمدن ئەیتگز: الله هر وقت بولغان، هر وقت بار، هیچ بر وقت بتمەیەچك؛ آنڭ اوّلی‌دە، آخری‌دە یوق.

ایکنچی درس.

اللەنڭ قدرتی. علمی. رحمتی.

م — بزنڭ بو مکتبنی کم یاصاغان دیگان ایدك ئەلی؟ ش — **اغاج اوستالری** یاصاغانلر. م — آغاج اوستالری اوینی هیچ بر نەرسەسز یاصی آلالرمی؟ ش — یوق، یاصی آلمیلر. اوی صالور اوچون بورەنەلر، آغاچلر کیرەك. م — شونڭ برلەگنە آغاچ اوستالری اوینی صالا آلالرمی؟ ش — یوق، صالا آلمیلر. آغاچلرنی یاررغە، کیسەرگە پچقی وبالتالر کیرەك. یونورغە، تیشەرگە یونغچ واوتورگیلر کیرەك؛ باشقە قوراللردە کیرەك. آنسز آغاچ اوستالری اوی صالا آلمیلر. م — شولای شول. اوی صالور اوچون آغاچ هم قوراللر کیرەك. تاش اوی بولسە، تاش، کیرپچ بالچق واز ؤیزلر کیرەك؛ شونسز اوینی صالوب بولمی. ئە اللەغە بولرنڭ برسی‌دە کیرەکمی. الله بوتون دنیانی ودنیادەغی بوتون نەرسەلرنی، هیچ بر نەرسەسز، یوقدن بار

قیلغان. چونکە آنڭ هر نەرسەگە کوچی یېتە. اول هر نەرسەنی اشلی آلا. یەکز ئەلی بالالر، بردن ئەیتیك: اللهتعالی نڭ هر نەرسەگە کوچی یېتە، آنڭ قدرتینڭ چیگی یوق. م — الله تعالی نڭ هر نەرسەگە کوچی یېتە. اول بوتون دنیانی، دنیادەغی بز کورگان و کورمەگان بوتون نەرسەلرنی یوقدن بار قیلغان دیگان ایدك. شولای بولغاچ اول بوتون نەرسەنی بلەدە. اول بولغان نەرسەلرنی دە، بولوب طورغان نەرسەلرنی دە، بولاچق نەرسەلرنی دە بارسن دە بلە، بارسن دە کورە. بزنڭ قیلغان اشلرمزدە، قیلاچق اشلرمزدە بارسی دە آڭا بیلگیلی، هیچ بر نەرسە آڭا یەشرن توگل. یەئەلی بالالر، بارمز بردن ئەیتیك: اللهتعالی هر نەرسەنی بلە. بولغان و بولاچق نەرسەلرنڭ بارسی دە آڭا بیلگیلی. بزنڭ قیلغان و قیلاچق اشلرمزدە بارسی دە آڭا بیلگیلی. آڭا هیچ بر نەرسە یەشرن توگل.

م — یە عبدالرحمن، سویلە ئەلی، سین باشکدەغی توبەتەیکنی قایدن آلدڭ؟ ش — ئەنکەی بازاردن آلوب قایتوب بیردی. م — ئە چیتگکنی کم بیردی؟ ش — آنی دە ئەنکەی آلوب بیردی. ئە کولمەککنی کم تگوب بیردی؟ ش — ئەنکەی تگوب بیردی. م — شولای شول، سینڭ کیگان کیملرکنی ئەنکەڭ آلوب بیرگان، ئەنکەڭ تگوب بیرگان. آلار سینی آشاتا، اچرەلر، تربیەقیلالر. ئەنکەڭ سیڭا اورن توشەب بیرە: سینی قدرلی، حرمتلی؛ بالام دیب باشکدن سویە. آلر سیڭا هر وقت یاخشیلق تلیلر. بلەسکمی نی اوچون آلر آلای ایتەلر؟ ش — چونکە آلر مینی یاراتالر. م — درست، آلر سینی یاراتقانغە کورە شولای تربیە ایتەلر، قدرلیلر، حرمتلیلر. آلار شول سیڭا بیك شفقتلیلر، بیك مرحمتلیلر، مونەسین ئەیت ئەلی: کوك، ییر، کوك و ییردە بولغان نەرسەلرنی کم یاراتقان ایدی ئەلی؟ ش — الله تعالی یاراتقان. م — ئەبزنی؟ ش — بزنی دە اول یاراتقان. م — صوڭ بز بو نەرسەلردن فائدەلانامزمی؟ ش — فائدەلانامز. م — البتە فائدەلانامز: ییرگە ایگن چەچەمز؛ بولونلردەغی پچەنلرنی چابوب آلامز: اورمانلرنی کیسوب اویلر صالامز، اوطن ایتوب یاغامز: چیشمە، یلغە و کوللرنڭ صولرن اچەمز، بالقلرن طوتامز: تویاشدن جلیلق آلامز، اول بزگە یاقتیلق بیرە؛ آی و یولدزلر قاراڭغی تونلردە بزگە یاقتیلق بیرەلر؛ حیوانلردن دە فائدەلانامز: آتلرنی جیگەمز، منەمز؛ صیبرلرنی صاوامز، سوت، قاتق، مایلرن و ایتلرن آشیەمز؛ صارق، قوی و کەجەلرنڭ ایتلرندن، جونلرندن، تیریلرندن فائدەلانامز. بلەسکمی اللهتعالی بو نەرسەلرنی بزگە نی اوچون بیرگان؟ ش — چونکە اول بزنی یاراتا، شونڭ اوچون بیرگان. م — بیك درست ئەیتدڭ. اول بزنی بیك یاراتا. اول بزگە غایت مرحمتلی؛ آنڭ رحمتینڭ ایگی چیگی یوق. شول رحمتی سببلی اول بزنی یاراتوب، بزگە جان بیرگان؛ کوررگە کوز، ایشتورگە قولاق، سویلەرگە تل، طوتارغە قول، یوررگە آیاق، اویلارغە آڭ و عقل بیرگان. یەگز ئەلی بالالر، بارمز بردن ئەیتیك: الله تعالی بیك مرحمتلی؛ آنڭ رحمتینڭ ایگی چیگی یوق.

اوچنچی درس.

دعا و عبادت.

م — بوتون دنیانی کم یاراتقان دیگان ایدك ئەلی؟ ش — اللهتعالی یاراتقان دیگان ایدك. م — آلای بولغاچ بوتون دنیا و دنیادەغی نەرسەلر کیمنکی بولا؟ ش —

الله تعالی نکی بولا. م — البته الله تعالی نکی. مونه بز براوی صالوب کرسه‌ك، اول
بزنکی بولا بیت. شونك شیکللی الله تعالی یار اتقان بوتون دنیاده‌غی نه‌رسه‌لرده آنقی.
شولایوق بزده آنقی: ایکنچی نورلی ئه‌یتسه‌ك، بز بارمزده الله‌نك قوللری و بنده‌لریمز. بز آدم
بالالری الله تعالی یار اتقان نه‌رسه‌لر بله‌ن نی اشلیمز ئه‌لی؟ ش — فائده‌لانامز. م — دیمك
الله‌تعالی بزگه اول نه‌رسه‌لرنی فائده‌لانورغه بیرگان. صولك اول نه‌رسه‌لرنی الله‌تعالی نك
بزنك قولمزدن آلورغه قدرتندن کیله‌می؟ ش — کیله. م — البته کیله. آنك هر
نه‌رسه‌گه کوچی بیته: آنك بیررگه‌ده کوچی بیته، بیرگان نه‌رسه‌لرن آلورغه‌ده کوچی
بیته. اول بزگه سلامتلك بیرگان. شول بیرگان سلامتلگن آلوب، بزنی آوروده یاصی
آلا، اوتره‌ده آلا. بزگه یاکغریاودر میچه ایگنسز، اوله‌ن و پچه‌نسز قالدررغه‌ده قولندن
کیله. کوللرمزنی، یلغه‌لرمزنی قورتوب صوسز قالدررغه‌ده کوچی بیته. الله‌نك، بزگه
اوزبنك رحمتی بله‌ن بیرگان نه‌رسه‌لرن، بارسن‌ده آلورغه قدرتی بار. شولای
توگلمی عبدالله؟ ش — شولای، الله‌نك بولرنك بارسن آلورغه کوچی بیته. م —
آلای بولغاچ بزگه الله‌دن شول بیرگان نعمتلرن کیری آلماون صورارغه کیره‌ك.
بزگه اول سلامتلك بیرگان، شول سلامتلکه‌زنی آلماون، آوروبولساق، آوروومزنی
بیه‌روون، سلامت ایتوون، چه‌چکان ایگنلرمزگه یاکغریاودروب، آفتلردن صاقلاون،
مال، وطوارلرمزنی بلا وقضالردن صاقلاون صورارغه کیره‌ك. م — بله‌سکمی الله
تعالی‌دن صوراوغه نی دیب ئه‌یته‌لر؟ ش — . . . م — الله‌دن صوراوغه دعا قیلو
دیب ئه‌یته‌لر. م — یه ئه‌یتوب قارا ئه‌لی: الله‌دن صوراوغه نه‌رسه دیلر؟ ش — دعا
قیلو دیلر. م — بزگه کیره‌ك نه‌رسه‌لرمزنی الله‌تعالی‌دن هر وقت صورارغه کیره‌ك، یعنی
آڭا دعا قیلورغه کیره‌ك. سین ئه‌نکه‌ڭدن بره‌ر نه‌رسه صوراساڭ نی دیب صوریسڭ؟
ش — ئه‌نکه‌ی بیر ئه‌لی دیب صوریم. م — شولای دیسڭ شول. الله‌دن صوراغانده
شولای صوریسڭ: آڭا «ای ربم، مینی بختلی، توفیقلی، اوقومشلی قیل» دیسڭ؛
«ای خدایم، آتا آنامه، معلممه سلامتلك بیر، عمرلرن اوزن قیل» دیسڭ؛ «اللهم،
کیڭ رزقلرڭنی بیر، کیلوریبرلرن کیڭ قیل» دیسڭ؛ «ای ربم،ماللرمزغه برکات
بیر، بلا قضالرڭدن، آفتلرڭدن صاقلا» دیسڭ. (١)

م — الله تعالی بزنی دنیاده‌غی بوتون نه‌رسه‌لردن فائده‌لانورغه ایرکلی قیلغان،
آنلرنی بزگه بیرگان، دیگان ایدك. بو نه‌رسه‌لرنی اول بزگه بوشلای بیرگانمی،
ئه‌لله بره‌ر نه‌رسه بیرگانگه قارشی بیرگانمی؟ ش — بوشلای بیرگان. م — مونه
بره‌و سیڭا بوشلای بر نه‌رسه بیرسه، سین آڭا نی ئه‌یته‌سڭ؟ ش — رحمت ئه‌یته‌م
م — البته رحمت ئه‌یته‌سڭ، آڭا تشکر قیلاسڭ. یاخشیلق قیلغان کشیگه هر وقت
شولای رحمت ئه‌یتورگه، تشکر قیلورغه بورجلیمز. شولای بولغاچ، بزگه الله تعالی‌گه
بوندی بوشلای بیرگان نعمتلری اوچون نی اشله‌رگه کیره‌ك؟ ش — تشکر قیلورغه

(١) بو دعالرنڭ روحی احادیث صحیحه‌دن آلنغی. رسول‌اللهنڭ یاڭغر صوراب دعا قیلووی
معروف ومشهوردر. آنڭ مدینه خلقینه برکات تلاب دعا قیلووی‌ده (بخاری ٦٨ ج٣) معلومدر.
حضرت انس‌که: «اللهم، بوناڭ مالن، بالالرن کوب قیل، برکتلی قیل» (بخاری ١٤١ ج ٣. مسلم
٢٤٧ ج١) دیب دعاسی‌ده مشهوردر.

کیره‌ك، رحمت ئه‌یتورگه کیره‌ك. م — البته شکرانه قیلورغه تیوش. تیك الل
تعالی‌گه شکرانه قیلو انسانلرغه تشکر قیلو توسلی بولمی، باشقه‌چه بولا. آگا اوزی
نیچك شکرانه قیلورغه‌قوشقان بولسه، شولای‌شکرانه قیلورغه تیوش‌بولا. آگار غ
شکرانه قیلوغه عبادت دیب ئه‌یته‌لر. بز الله‌غه نیندی عبادت قیلامز، کم بله
ش — (قول کوته‌ره‌لر.) م — یه عبدالله، سویله، نیندی عبادت قیلامز؟ ش — نماز
اوقیمز. م — بیك درست ئه‌یندك. بز نماز اوقیمز. نماز اول عبادت. بز الله‌نك
بیرگان نعمتلرینه شکرانه یوزندن اوشبو عبادتنی قیلامز. م — بز تاغی نیندی
عبادت قیلامز؟ ش — روزه طوتامز. م — بیك درست ئه‌یندك. روزه طوتوده شول
بر عبادت. ئه‌لی بولردن باشقه‌ده عبادتلر بار. مین آلرنك بارسن‌ده سزگه کیله‌چك
درسلرده سویله‌رمن ئه‌لی.

دورتنچی درس

تسمیه. حمد.

م — بز، شوشی اوزمز فائده‌لانا طورغان نه‌رسه‌لرنی الله تعالی بزگه بوشلای بیرگان دیگان ایدك. بله‌سزمی، نه‌رسه‌نی بوشلای کمگه بیره‌لر؟ مونه سزگه آتا آنالرکز هر کیره‌ك نه‌رسه‌لرکزنی بیروب طورالر: سزنی آشاتالر، اچرته‌لر، کییندره‌لر، قدرلیلر. نیگه آلر بولای ایته‌لر؟ چونکه آلر بزنی یاراتالر. م — شولای شول، آلر سزنی یاراتقانغه کوره شولای تربیه ایته‌لر. سزگه بره‌و بره‌ر نه‌رسه بوش بیرسه، آندن صوك سین مونه بر مسکیننی کورسه‌ك، صدقه بیره‌سك. بله‌سکمی، نیگه بیره‌سك؟ ش — آنی قزغانوب، آیاب بیره‌من. م — صوك سین صدقه بیرگانك بارمی؟ ش — بار. ئه‌نکه‌ی میندن گله‌ن مسکینلرگه صدقه بیردره. م — بیك یاخشی. فقیر، مسکینلرنی شولای قزغانورغه کیره‌ك، آنلرغه صدقه بیررگه کیره‌ك. آنلرده بیت بزنك کبك اوك کشی. مونه الله تعالی‌ده بز ضعیف بنده‌لرن یاراتقانغه هم قزغانغانغه کوره، بزگه بیك کوب نه‌رسه‌لر بیرگان هم هر وقت بیروب طورا؛ بزگه بوش بیره: اوزینك رحمتی بله‌ن بیره. شولای بیت! ش — شولای معلم افندی. م — آلای بولغاچ الله تعالی بزنی بیك قزغانا، بیك یاراتا ایکان. بزنی یاراتقان کشینی بز یاراتامزمی؟ ش — بیك یاراتامز. م — مونه آتا آنالرکز، معلملرکز سزنی بیك یاراتالر، سزگه گله‌ن یاخشیلق تلیلر. سزده شولای آنلرنی یاراتاسزمی؟ ش — بیك یاراتامز. آلرغه گله‌ن یاخشیلق تلیمز. م — شولای شول، آلرنی یاراتورغه، آلرغه یاخشیلق تله‌رگه، آلرنی هر وقت ایسده طوتارغه کیره‌ك. مونه مینم آتام آنام حاضر وفاتلر. مینم خلفه‌م‌ده ایندی وفات. مین هر وقت آلر اوچون دعا قیلام، مین آلرنی هر وقت ایسکه توشره‌م: ئه‌تکه‌م، ئه‌نکه‌م مینی مکتبکه بیردیلر. خلفه‌م مینی طرشوب اوقوتدی، آلر سببلی اوقو یازو بلدم، دینمنی اوگره‌ندم، ربمنی تانودم، دیمن. آلر اوچون هر وقت الله‌غه دعا قیلام. سزده شولای آتا، آنا، خلفه‌لرکزنی ایسده طوتاسزدر بیت! ش — هروقت ایسده طوتامز. م — الای بولغاچ الله تعالی‌نی‌ده هر وقت ایسده طوتارغه کیره‌ك بولامی؟ ش — هروقت ایسده طوتارغه کیره‌ك بولا.

م – شولای شول، آنی بیگره‌كده ایسده طوتارغه كیره‌ك. بز اوزمزده بیت آنقی. بزگه كیره‌ك بوتون نه‌رسه‌لرده بیت آنقی. شولای بولغاچ اول برده ایسدن چقماسقه تیوش. نیندی‌گنه اشنی باشلاساق، نیندی‌گنه اشكه كرشسه‌كده آنی ایسكه توشوررگه، آنك اسمن یاد ایته‌رگه كیره‌ك. بله‌سزمی، بز یاخشی اشلر اشله‌رگه كیره‌كمی، ناچار اشلرمی؟ ش – البته یاخشی اشلر اشله‌رگه كیره‌ك. م – شولای، البته یاخشی اشلر اشله‌رگه كیره‌ك. ناچار اش اشله‌گان كشینی بز اوزمزده یاراتمیمز؛ آنی یمانلیمز؛ اول ناچار كشی دیمز. الله تعالی‌ده بنده‌لرینك گل یاخشی اش اشله‌ولرن یاراتا، یمان اش اشله‌ولرن برده یاراتمی. آلایسه بزنك هر اشمز یاخشی، فائده‌لی اشكنه بولورغه تیوش. مونه شول یاخشی، فائده‌لی اشلرگه كرشكانده بز الله‌نی ایسكه توشررگه، آنك اسمن یاد ایته‌رگه، آنك بزگه بیك مرحمتلی بولغانلغن ایسكه توشررگه كیره‌ك. شولایمی شاكردلر؟ ش – شولای، شولای. هراشنی باشلاغانده الله‌نك اسمن ئه‌یتورگه كیره‌ك. م – مونه بز اوقورغه باشلیمز. بو بیت بیك یاخشی اش! ش – بیك یاخشی اش. م – اگر الله بزگه كوز بیرمه‌گان بولسه، تل بیرمه‌گان بولسه، قولاق بیرمه‌گان بولسه، اوقی آلور ایدكمی؟ ش – یوق، اوقی آلماس ایدك. م – شولای شول، اوقی آلماس ایدك. آك بیرمه‌گان بولسه خلفه‌نك سوزن‌ده آكلی آلماس ایدك. قول بیرمه‌گان بولسه یازاده آلماس ایدك. بولرنك بارسن‌ده الله بیرگان. بزشول الله بیرگان اعضالرمز برله اوقی، یازامز. شولای بولغاچ بزگه اوقورغه، یازارغه كرشكانده نی اشله‌رگه كیره‌ك؟ ش – الله‌نی ایسكه توشررگه كیره‌ك: ای رحمتی كیك الله، بو اشنی سینك اسمك برله باشلیم، بواشنی بتررگه سینه‌ن یاردم صوریم، دییورگه كیره‌ك. شولایه‌ی؟ ش – شولای خلفه، شولای. م – تیك بز بونی عربچه سوزلر بله‌ن ئه‌یتورگه كیره‌ك. بله‌سزه‌ی نیچك ئه‌یتورگه كیره‌ك؟ بلگان كشیلر قول كوته‌رسونلر! ش – (قول كوته‌ره‌لر.) م – یه ئه‌لی عبدالله؛ ئه‌یتوب قارا ئه‌لی! ش – بسم الله الرحمن الرحیم. م – آفرین. تیك سین آزراق باشقه‌راق ئه‌یته‌سك؛ مونه مین ئه‌یتكانچه ئه‌یت: **بسم الله الرحمن الرحیم** ش – بسم . . . م – تاغی بر قات ئه‌یت ئه‌لی! ش – بسم . . . م – یه كریم، سین‌ده ئه‌یت ئه‌لی! ش – بسم . . . م – شولای، آفرین. یه ئه‌لی، بارمز بردن ئه‌یتیك: بسم الله . . . م – آلای بولغاچ بز اوقو آللرندن گله‌ن الله‌نی ایسكه توشرگانمز ایكان. ش – ایبو، گله‌ن ایسكه توشروب كیله‌مز. م – صوك باشقه وقتده‌ده شولای الله‌نی ایسكه توشره‌سزمی؟ ش – توشره‌مز: آشارغه اوطورغانده، یوقلارغه یاتقانده، كییملرنی كیگانده . . . م – آفرین، درست ئه‌یته‌سك. بز الله‌نی هر وقت شولای ایسكه توشره‌مز. تیك سز بسم الله الرحمن الرحیم‌نك بزنچه نی دیگان سوز ایكانلگن یاخشی بلمه‌دكز ئه‌لی. اول مونه نی دیگان سوز: بو اشنی غایت مرحمتلی الله‌نك اسمی برله باشلیم. یه ئه‌یتوب قارا! ئه‌لی شریف! ش (ئه‌یته.) م – یه عارف، سین‌ده ئه‌یتوب قارا ئه‌لی! ش – بسم . . . م – یه‌كز بارکز بردن ئه‌یتوب قاراكز ئه‌لی! ش – بسم . . .

م — مونه بز شولای هر اشکه کرشکانده بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم دیب ئه‌یتورگه کیره‌ك. شولایوق بر اشنی بترگانده‌ده الله‌نی ایسکه توشررگه تیوش. بزنك بار نه‌رسه‌لرمزده الله‌نقی. الله بزگه آنلرنی فائده‌لانورغه بیرگان، بوش بیرگان، دیگان ایدك. بره‌وکشیگه نه‌رسه بیرسه، باشقه‌لرغه یاردم‌اینسه، اول کشینی نی‌اشلیلر؟ ش — ماقتیلر، یاخشی کشی، دیلر. م — شولای‌شول، آندی‌کشینی هروقت‌ماقتیلر. عبدالله آغای بیك یاخشی کشی، اول خلققه فائده ایته، فقیر فقراغه یاردم قیلا، مکتبلرنی تربیه ایته، دیلر. ایندی الله تعالی‌نك بزگه قیلغان یاخشیلقلری، بیرگان نه‌رسه‌لری ئه‌یتوب بترگیسز. شولای بولغاچ آنی ماقتارغه، بیك ماقتارغه کیره‌ك. شولای توگلمی؟ ش — شولای. م — البته شولای. بز الله‌نی هروقت ماقتارغه کیره‌ك. بیگره‌ك‌ده بره‌ر اشنی اشله‌ب بترسه‌ك ماقتارغه کیره‌ك: ای بوتون عالمنك خوجه‌سی، سینی ماقتیمز، دیه‌رگه کیره‌ك. تیك بز بونی‌ده عربچه ئه‌یتورگه کیره‌ك. بله‌سزمی، نیچك ئه‌یتورگه کیره‌ك؟ ش — . . . م — مونه نیچك ئه‌یتورگه کیره‌ك: **الحمد لله رب العالمین**(۱) یه ئه‌لی عبدالله ئه‌یتوب قارا! ش — الحمدلله . . . م — مونه مینمچه درست ایتوب ئه‌یت: الحمد . . . ش — الحمد . . . م — کریم، سین‌ده ئه‌یت ئه‌لی! ش — الحمد . . . م — یه ئه‌لی بارمز بردن ئه‌یتیك: الحمد لله رب العالمین. م — مونه هر بر اش صوکنده، آشاب بتکاچ (۲)، اوقوب بترگاچ، یوقلاب طورغاچ، یوونغاچ . . . الحمدلله دیب ئه‌یتورگه کیره‌ك. یه‌کز ئه‌لی شاکردلر، بردن ئه‌یتیك: الحمد . . . ش — الحمد . . .

بیشنچی درس.

دنیا یاراتلو. فرشته‌لر. ابلیس وشیطانلر. استعاذه.

م — سز بارکزده بلدکز ایندی الك بر نه‌رسه‌ده بولماغان، کوك‌ده، ییرده، آدملرده، حیوانلرده. باری کم‌گنه بولغان؟ ش — الله تعالی‌گنه بولغان. م — شولای شول، الك الله‌تعالی‌گنه بولغان. الله‌تعالی دنیانی نه‌رسه‌دن‌یاراتقان‌ئه‌لی؟ ش — یوقدن بار قیلغان. م — شولای، یوقدن بار قیلغان. یاراتقان دیگان سوز اوزی یوقدن بار قیلغان دیگان سوز. الله بوتون دنیانی یوقدن بار قیلغان. بزگه کورنگان نه‌رسه‌لرنی‌ده، کورنمه‌گان نه‌رسه‌لرنی‌ده اول یاراتقان. بله‌سزمی بزگه کورنمه‌گان نه‌رسه بار؟ ش — الله تعالی بار. م — درست، شولای. الله بار، لکن بزگه کورنمی، بز آنی کوره‌آلمیمز. صوك سین قازان شهری باردیب ایشته‌سکمی؟ ش — ایشتم. م — کورگانك بارمی صوك آنی؟ ش — یوق. م — آلای بولغاچ اول‌ده کورنمی طورغان‌نه‌رسه‌منی؟ ش — ایو. م — شولایمی شاکردلر؟ بلگان کشی قول کوته‌رسون! ش — (قول کوته‌ره‌لر.) م — یه عبدالله، سین نی ئه‌یته‌سك؟ ش — قازان کورنه طورغان نه‌رسه اول. آنی مین کوردم. م — سین نی ئه‌یته‌سك عبدالرحیم؟ ش — قازاننی‌مینم‌ئه‌تی‌کورگان؛ اول‌بلطر آنده باروب قایتدی. م — درست، قازان

(۱) وآخر دعواهم ان الحمد لله رب العالمین یونس آیت ۱۰، فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین الانعام آیت ۴۵. (۲) مسلم جزء ۴ ص ۴۳۷.

بار؛ آنی کوروب بولا؛ آنده طورغان کشیلر، آنده بارغان کشیلر آنی کوره‌لر. سزنك کوبگز آنی کورمه‌گان بله‌ن آنی کورنمی دیب بولمی. ئه‌لی شین . . . آولنی‌ده کورمه‌گانسگزلر. ش — یوق. م — ئه بوتون آول خلقی آنده بارا، آنی کوره‌لر. اول کورنه‌طورغان نه‌رسه ساناﻻ. بزنك بوتون ییریوزی کورنه‌طورغان دنیادن ساناﻻ. ئه آکا باشقه بز کورمی طورغان نه‌رسه‌لرده بار. ئه‌نه کوکده بز قویاش، آی ویولدزلر کوره‌مز. آنده بزکورمه‌گان ئه‌لله نه‌رسه‌لر باردر ئه‌لی. ئه‌نه شول بزگه‌کورنگان وکورنمه‌گان **بوتون عالمنی** الله‌یاراتقان. الله‌بولرنی نه‌رسه‌دن یاراتقان ئه‌لی؟ ش - یوقدن یاراتقان. م — الله تعالی ایلك باشلاب **فرشته** دیگان مخلوقلریاراتقان. اول وقت ئه‌لی بزگه‌کورنگان دنیاده، بزده، حیوانلرده برسی‌ده یاراتلماغان بولغان. اول فرشته‌لر بزگه کورنمیلر. چونکه آلربزنك کبك گه‌وده‌لی توگللر. آلرقای وقتارده ایکنچی صورتکه‌ده کره آلالر. الله تعالی آلرنی شولای ایتوب یاراتقان. آلر الك‌زمانلرده ایزگی کشیلرگه کورنگانلر، کشی‌صورتنده کورنگانلر.(1) آلر هر وقت الله‌نك خدمتنده طورالر، الله‌غه قوللق (عبادت) قیلالر. فرشته‌لر آراسنده **جبرائیل** اسمنده بیك الوغ بر فرشته بار. آنك صوگنده هرکشینی آندی مونلدی ناچارلقغه توشودن، هلاکتکه توشودن صاقلی‌طورغان، هم‌اشله‌گان اشلرن، قیلغان یاخشیلق یمانلقلرن یازوب طوراطورغان فرشته‌لرده بار. بولرغه **صاقچی ویازوچی فرشته‌لر** دیلر.(2) آندن صوك **جان آلوچی فرشته‌لرده** بار.(3) م — فرشته‌لر هر وقت الله‌غه عبادت قیلالر دیگان ایدك. آلر هر وقت الله‌غه بویصونغانلر. تیك فرشته‌لرنك اولوغلرندن برسی بیك تکبرلك قیلوب، الله‌نك بر سوزن طگلاماغان. شونلقدن الله تعالی آنی‌حضورندن سورگان. مونه سز اگر آتا، آنالرگزنك سوزلرن طگلاماسا گز، آلار سزنی تیرگیلر، قای وقت قووب‌ده چغارالر بیت. شولای توگلمی؟ ش — شولای، معلم افندی. م — مونه الله تعالی‌ده ئه‌لیگی تکبر فرشته‌نی سوروب ییبه‌رگان. شوندن صوك اول فرشته‌لکدن چقغان. آنگا **ابلیس** دیب ئه‌یته‌لر. بلدگزمی ایندی ابلیسنك کم بولغانن؟ ش — بلدك. م — اول الك کم بولغان؟ ش — فرشته بولغان. م — آندن صوك نی‌اشله‌گان؟ ش — الله‌نك بیورغن طگلاماغان. آنگار قارشقان‌ده، فرشته‌لکدن چقغان، سورولگان. م — شولای شول. اول سورولگان، اول شیطانلقغه ئه‌یله‌نگان. ابلیسنك آنك بیك کوب ایه‌رچنلری‌ده بار. آلرغه‌ده شیطان دیلر. ئه بوتون شیطانلرنك باشلغینه ابلیس دیلر. ابلیس وبوتون شیطانلرنك اشلری کشیلرنی ناچارلقغه قوطورتو، آزدروغنه. شولای بولغاچ آلریاخشی مخلوقلربولالرمی، یه‌مانمی؟ ش — البته ناچار، البته یمان. م — شولای شول، آلربیك یمان‌نه‌رسه‌لر، آلر گل آدم‌باﻻلرن‌قوطورتالر،

---

(1) فارسلنا الیها روحنا فتمثل لها بشرا سویا سورةمریم آیت۱۷، ولقد جاءت رسلنا ابراهیم بالبشری الخ هود آیت ٦۹، هل اتاك حدیث ضیف ابراهیم المکرمین الذاریات آیت ۲٤.

(2) ویرسل علیکم حفظةالانعام آیت ٦۱، ان کل نفس لما علیها حافظ الطارق آیت ٤، وان علیکم لحافظین کراما کاتبین یعلمون ما تفعلون الانفطار آیت ۱۰، ۱۱، ۱۲.

(3) حتی اذا جاء احدکم الموت توفته رسلنا الخ الانعام آیت ٦۱.

گل بزنی یمان یولغه کرترگه طرشه‌لر. آلر بزگه کورنمه‌سه‌لرده، هر وقت بزنی ناچارلققه اونلاب کنه طورالر. خلفه‌گه قارشورغه، آتا، آنانك سوزلرن طڭلاماسقه، سباق اوقوماسقه قوشالر. شولای‌نو گلمی؟ ش—شولای. م- شولای‌شول. ئه‌نه‌شوندی اشلرنك بارسن‌ده بزگه کورنمه‌گان شیطانلر قوشالر. شولای بولغاچ بزگه آلردن قاچارغه، آلرنك یاوزلقلرندن صاقلانورغه کیره‌ك. آلرنك یاوزلقلرندن قوتلونی الله‌دن‌صورارغه کیره‌ك: ای‌ربم، شیطاننك‌یاوزلغندن‌سیڭاآرقالانامز، سیڭاصیینامز، دیه‌رگه کیره‌ك. درستمی بالالر؟ ش درست خلفه، درست. م البته درست. مونه سین بره‌ر نه‌رسه‌دن قورقساڭ، حاضر ئه‌نکه‌ڭنك قوچاغینه آتلاسڭ‌بیت. «ئه‌نکه‌ی، ئه‌نه میڭا تییه» دیب حاضر آڭا یوگوره‌سڭ بیت. شولایوق بز الله‌نك بنده‌لری‌ده شیطاننك یاوزلغندن الله‌غه صیینورغه‌کیره‌ك. تیك‌بز آنی‌ده عربچه‌ایتوب ئه‌یتورگه کیره‌ك. بله‌سزمی نیچك؟ ش— . . م- مونه‌بلمه‌سه‌ڭز مین‌اوگره‌تیم: **اعوذ بالله من الشیطان الرجیم.** یه عبدالله بلدڭمی ایندی؟ ش—مین بونی الك‌ده بله‌ایدم، ئه‌نکه‌ی اوگره‌تکان ایدی. م — سین آنی بله ایدڭ، فقط آنڭ نه‌رسه ایکانلگن، معناسن‌غنه بلمی ایدڭ. مونه حاضر آنی‌ده بله‌سڭ ایندی. مونه آنڭ معناسی نیچك: سورولگان شیطاندن الله‌تعالی‌گه صیینام. مونه بوسوزنی‌هروقت ئه‌یتورگه‌کیره‌ك. یاتقانده‌ده، بره‌راشکه کرشکانده‌ده، گله‌ن‌ئه‌یتورگه‌کیره‌ك. بیگره‌ك‌ده قرآن‌اوقورغه کرشکانده ئه‌یتورگه کیره‌ك. (١) صوڭ سین قرآن اوقی بله‌سڭمی ئه‌لی؟ ش بلمیم. م درست، بلمیسڭ. سین به‌له‌که‌ی‌شول ئه‌لی. بارن‌ده بلورسڭ ئه‌لی. خدای‌قوشسه مین سزگه بارسن‌ده اوگره‌تورمن ئه‌لی. یه ئه‌لی شیطاندن نیچك صیینورغه کیره‌ك؟ ش— اعوذ بالله . . . . م -سین آزراق یالغش ئه‌یته‌سڭ. مونه مینمچه ئه‌یت: اعوذ بالله من الشیطان الرجیم. ش -اعوذ . . م -اعوذ بالله من‌الشیطان‌الرجیم. یه کریم، سین‌ده ئه‌یت ئه‌لی! ش اعوذ . . . م — آفرین، شولای کیره‌ك. یه ئه‌لی بارمز بردن ئه‌یتیك: اعوذ بالله من الشیطان الرجیم.

آلتنچی درس

روح. گناه. ایزگی عمل. اجر وثواب. جزا وعذاب.

م — بز اوتکان درسده فرشته‌لر، ابلیس وشیطانلر طوغریسنده سویله‌گان ایدك. فرشته‌لر کملر دیگان ایدك ئه‌لی عارف؟ ش- فرشته‌لر الله تعالی‌نك ایزگی بنده‌لری، آلر الله‌نك خدمتنده طورالر، هر وقت الله‌غه عبادت قیلالر، دیگان‌ایدك. م — آلرده بزنك کبك گه‌وده‌لیلرمی؟ ش- یوق، آلر گه‌وده‌لی توگللر. م — ابلیس وشیطانلرده شولایوق‌گه‌وده‌لی‌توگللرمنی؟ ش — آلرده‌گه‌وده‌لی توگللر. م- صوڭ آنلرنی بز کوره آلامزمی؟ ش - یوق کوره آلمیمز. م — فرشته‌لرنی برده کورگان کشی یوقمنی؟ ش - بار. آنلرنی الك زمانلرده، قای بر ایزگی کشیلر کورگانلر. م — بله‌سڭمی، نی اوچون بز فرشته‌لرنی کوره آلمیمز؟ ش - چونکه آنلر بزنڭ کبك گه‌وده‌لی توگللر. شونلقدن آلرنی کوره آلمیمز. م — ئه بز گه‌وده‌لیمزمنی

(١) فاذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشیطان الرجیم النحل آیت ٩٨

صوك بزده گه‌وده‌لیمز، بزنڭ هر قایومزنڭ گه‌وده‌لرمز بار. م — صوڭ بزده صوڭ؟ ش — گه‌وده‌لیمز، بزنڭ هر قایومزنڭ گه‌وده‌لرمز بار. م — صوڭ بزده بر گه‌وده‌گنه‌می، ئه‌لله گه‌وده‌گه باشقه‌ده بره‌ر نه‌رسه بارمی؟ ش بار. بزده گه‌وده‌گه باشقه جان دیب آتالغان بر نه‌رسه‌ده بار. م — صوڭ بز جاننی کوره آلامزمی؟ ش — یوق، کوره آلمیمز. م — آلایسه یوقدر اول. قایدن بله‌سڭ سین بزده جان بارلقنی؟ ش — چونکه اولگان کشینڭ جانی چغا، اول جانسز قالا. م — بلکه اولگان کشینڭده جانی باردر. آنڭ جانی چقغانلغن قایدن بله‌سڭ؟ ش — چونکه اولگان کشی برده سلکنمی، تیك یاتا. م — شولای، آفرین. بزده گه‌وده‌گه باشقه جان بارلغن، بز اوزمزنڭ سلکنومزدن بله‌مز. شول بزده جان بولغانغه کوره بز یوری آلامز، اوطورا آلامز، آشی اچه آلامز، تله‌سه‌ك نی اشلی آلامز. اگرده بزده جان بولماسه، بز طاش وآغاچلر کبك بولور ایدك. ئه‌نه سین درست ئه‌یتدڭ، اولگان کشینڭ جانی چغا دیب. اولگان وقتده کشینڭ جانی چغا شول. اولو اوزی ته‌ندن جان چغو دیدان سوز. شولای توگلمی؟ ش — شولای. م — صوڭ بزنڭ گه‌وده‌لرمز مه‌ڭگی شولای طورامی، ئه‌لله بر وقت بته‌می؟ ش — بته، اولگاچ بته. م — البته بته. اولدڭ ایسه ته‌نلرمز چری، طوفراق بولوب کیته. ئه جانلرمزنی اشلی، اول‌ده بته‌می؟ ش — . . . م — جان اول هیچ وقت بتمی؛ اول بزنڭ گه‌وده‌لرمزدن آیرلسه‌ده، همان قالا، اول مه‌ڭگی قالا؛ آڭا بتو یوق.

م — ئه‌لی بز بایا فرشته‌لرنی نیندی مخلوقلر دیگان ایدك، یاخشیلرمی، یمانلرمی؟ ش — یاخشیلر دیگان ایدك. م — البته یاخشیلر. چونکه آلر الله‌نڭ قوشقان اشلرن برده قارشمی اشلیلر؛ آڭا گل عبادت قیلوب طورالر. یاخشی، ایزگی اش اشله‌گان کشی البته یاخشی بولا. ئه ابلیس وشیطانلر یاخشیلرمی، یمانلرمی؟ ش — یمانلر. م — آلر نیك یمانلر صوڭ؟ ش — چونکه آلر الله‌غه قارشغانلر، شوڭا کوره یمانلر. م — درست، بیك درست ئه‌یتدڭ. آلر بیك یاوزلر، بیك یمانلر. آلر الله‌غه قارشقانغه کوره، ایکنچی تورلی ئه‌یتسه‌ك، گناه قیلغانغه کوره یمان، یاوز بولوب کیتکانلر. ئه فرشته‌لر الله‌نڭ بیورغن طوتقانغه کوره، ایکنچی تورلی ئه‌یتسه‌ك، ایزگی عمل قیلغانغه کوره یاخشی بولغانلر. یه عبدالله ئه‌یت ئه‌لی: بزگه فرشته‌لردن اورنه‌ك آلورغه کیره‌کمی، شیطانلرده‌نمی؟ ش فرشته‌لردن آلورغه کیره‌ك. م — البته فرشته‌لردن آلورغه کیره‌ك. شیطانلرنی دشمان کوررگه کیره‌ك. آلر بیت بزنی گل یاوزلقغه‌غنه اوستره‌رگه طرشالر. آلردن الله‌غه صیینورغه کیره‌ك. ئه فرشته‌لر گل ایزگیلك گنه قیلالر. آلر بزگه هر وقت خیر خوالر. آلرنڭ هلا کتکه توشودن صاقلاوچیلری‌ده بار. بزگه مونه آلر کبك، الله‌غه بویصنورغه کیره‌ك. الله قوشقان نه‌رسه‌لرنی اشله‌رگه، الله طیغان نه‌رسه‌لردن طیلورغه کیره‌ك. الله قوشقان نه‌رسه‌لرنی اشله‌و، الله طیغان نه‌رسه‌لردن طیلونی ایزگی عمل قیلو دیلر. الله‌غه قارشوغه، الله طیغان نه‌رسه‌لرنی اشله‌وگه گناه قیلو دیلر. بز البته فرشته‌لردن اورنه‌ك آلوب ایزگی عمل قیلورغه کیره‌ك. شیطانلر کبك گناه قیلماسقه کیره‌ك. شولای توگلمی شاکردلر؛ ش — شولای خلفه، شولای.

م — فرشته‌لر ئه‌نه گل الله قوشقانچه یورگانگه کوره، گل ایزگی عمل قیلغانغه

کوره، الله‌غه بیك یاقنلر. ئه شیطانلر الله‌غه قارشقانغه، گناه قیلغانغه کوره الله‌نك حضورندن سورولگانلر، بختسزلککه اوچراغانلر. شولایوق بزده فرشته‌لردن اورنه‌ك آلوب یاخشیلق قیلساق، الله قوشقانچه یورسه‌ك، آنك بیورغندن چقماساق بختلی بولاچقمز؛ اولگاندن صوك بزنك جانلرمز شاد بولاچق. اگر شیطانلر کبك الله‌نك بیورغندن چقساق، گناهغه باتساق، بزده آلر کبك یاوز بولاچقمز، بختسز بولاچقمز. یه‌کریم، ئه‌یت ئه‌لی: اگرده سین گل ئه‌تیبك ئه‌نیبك قوشقانچه یورسه‌ك، آلرنك سوزلرن گه‌ن طکلاساك، آلرغه برده قارشماساك، آلر سیکا نیچك قاریلر؟ ش — بیك یاخشی قاریلر، مینی یاراتالر. م — شولای شول، اول وقت سین آلرغه بیك قدرلی بولاسك. آلر اول وقت سینی بیك سویه‌لر، سیکا ته‌تی کییملر آلوب بیره‌لر؛ ته‌ملی نه‌رسه‌لر آشاتالر؛ ئه‌تیبك بازاردن قایتقان صاین سیکا بوله‌ك، کوچته‌نه‌چ آلوب قایتا. اگرده سین آلرنك سوزلرن طکلاماساك، آلرغه قارشساك، آلر ئه‌یتکانچه یوره‌مه‌سه‌ك، اول وقت آنلر سیکا نی اشلیلر؟ ش - اوروشالر، تیرگیلر. م — شولای شول، اوروشالر، تیرگیلر، آچولانالر. آلر شول سینك گل یاخشی بولووکنی تلیلر، یمان بولوب کیتووکدن قورقالر. شونلقدن ناچار اشدن قایتسون دیب سینی شلته‌لیلر. مونه شولایوق الله تعالی‌ده اوزینك بیورغن طوتقان، یعنی ایزگی عمل قیلغان کشیلرگه دنیاده ئه‌لله نی قدر نعمتلر بیرگان کبك، کیله‌چکده‌ده، اولگاچده آلرغه مکافات بیره. ایکنچی تورلی ئه‌یتسه‌ك **اجر و ثواب** بیره؛ آلرنك جانلرن شاد قیلا. ئه اوزینك بیورغن طوتماغان کشیلرگه، یعنی گناه قیلغان کشیلرگه **جزا** بیره. شولای بولغاچ بزگه نی اشله‌رگه کیره‌ك؟ ش — البته ایزگی عمل قیلورغه کیره‌ك. م- البته شولای کیره‌ك. ایزگی عمل قیلوب ثوابلی بولورغه طرشورغه، اولگاچ روحلرمزنك شاد بولووینه طرشورغه کیره‌ك. یمان اشلر اشله‌ب، گناه قیلوب، اولگاندن صوك روحلرمزنك بختسز، قایغیلی بولووندن صاقلانورغه کیره‌ك. مونه آتا آنا، خلفه‌لرگه‌ن شولای یاخشی اشلر اشله‌رگه، یمان اشلردن طیلورغه قوشالر. سزگه شونلر قوشقانچه یوررگه، شولای ایتوب کیله‌چکده بختلی، سعادتلی بولورغه اوملورغه کیره‌ك.

جیدنچی درس.

آخرت (قیامت) کونی. حشر و بعث. جنت. جهنم.

م — بزئه‌لی بز اولگاچ ته‌نلرمز نی اشلی دیگان ایدك؟ ش - چروب طوفراق بولا دیگان ایدك. م - ئه جانلرمز نی اشلی دیگان ایدك؟ ش - جانلرمز برده بتمی، مه‌نگی قالا دیگان ایدك. م — شولای شول. جان اول مه‌نگی قالا، برده بتمی. بزنك جانلرمزده عمر بویی شول کوینچه قالمی. بروقت اول اولده‌گیچه اوزمزنك ته‌نلرمزگه کیلوب کره. بز بر وقت یا کادن اوّلگی کبك آدملر بولوب کیته‌مز. بله‌سزمی اول اش قایچان بولاچق؟ ش — . . . م - البته بلمیسز. مونه مین سزگه آنی سویلیم: بزنك بو دنیا مه‌نگی قالمایاچق. الله تعالی آنی بر وقت بردن خراب قیلوب طاشلایاچق. شول وقت ییر و کوكلرده‌گی بزگه کورنگان و کورنمه‌گان بوتون مخلوقلر هلاك بولاچقلر، اوله‌چکلر. ییرلر، کوكلر، زیر زبر قیلنه‌چقلر؛

تاولر جون کبك تتلوب بتەچکلر؛ یولدزلر بوتونلەی چەچلوب بتەچکلر. الحاصل دنیا بوتونلەی بر خرابەغە ئەیلەنەچك؛ هیچ بر جان ایيەسی قالمایاچق؛ یالگز الله تعالی‌گنە قالاچق. شوندن صوڭ الله بوتونلەی ایکنچی بر عالم طورغزوب، جان ایيەلرینڭ بارسن‌دە یا کادن ترلتەچك. بزدە شول وقت اوّلدەگی، دنیادەغیچە کشیلر بولاچقمز. ئەنە شول حاضرگی دنیا جیمرلوب، خراب بولوب، ایکنچی بر عالم‌طورغزلوغە **آخرت کونی** (قیامت کونی) دیلر. شول وقت دنیا خراب بولغان چاقدە اولگان، آندن ئەللە نیچە مڭ یللر الك اولگان کشیلرنڭ جانلری یا کادن تەنلرینە قایتوغە، یعنی‌ترلوب اوّلدەگیچە کشی بولولرینە **بعث** دیلر. آلای‌بولغاچ بعث اولگاندن صوڭ یا کادن ترلو دیگان سوز بولا ایکان. قیامت کونی افراط درجەدە قورقنچلی، دهشتلی کون بولا. اول وقت هر کم‌قورقودە، تترەودە بولاچق. اول وقت هر کمنڭ ایسندە اوزینڭ کیلەچگی بولاچق. هر کم «ای خدایم، میڭا نی بولور ایکان!» دیب قایغی وحسرتدە، اوی وفکردە بولاچق. هر کمنڭ قایغیسی اوزی‌گنە بولاچق. آتا آنا، اوغل قز، دوست‌ایش اول کوندە بوتونلەی‌خاطرلردن چغاچق. اول کون یالگز اوز باشڭنی‌غنە قایغرتاچقسڭ.

م — مونە شوندن‌صوڭ خلقلرنڭ دنیادە وقت قیلغان‌اشلرن تیکشرو بولاچق. آلر الله قوشقانچەیورگانلرمی، آنڭ‌بیورغندن‌چقماغانلرمی؟ ایزگی‌عمل‌قیلغانلرمی؟ ئەللە انەنڭ بیورغندن چغوب گناهغە باتقانلرمی؟ اول کوندە ایندی هر کمنڭ نی قیلغانلقلری بارسی‌دە بیلگیلی بولا؛ آلرنڭ بارسی‌دە سینڭ کوز آلدڭە کیلە؛ اول وقت بر ندرسەنی‌دە ایندی یەشروب بولمی. شول حساب کوندن صوڭ خلقلر تورلی صنفلرغە آیرلاچقلر. دنیادە ایزگی عمل قیلغان کشیلرگە الله اجر وثواب بیرەچك؛ آلرمەڭگی راحتدە قالاچقلر؛ الله‌تعالی آلرنی **جنت** (اوجماخ) دیب آتالغان اورنغە اورنلاشدراچق. آندە سیڭا نی‌کیرەك بارسی‌دە تابلاچق، نی‌تلیسڭ بارسی‌دە حاضر بولاچق. ئـە دنیادە یاوزلق قیلغان، گناه قیلغان کشیلر مەڭگی آورلقدە، مەڭگی‌قیینلقدە قالاچقلر. الله‌تعالی آلرنی عذابقە دوچار ایتەچك؛ آلرنی اوت‌عذابی، ایکنچی‌تورلی ئەیتسەك **جهنم** عذابی برلە عذابلایاچق. ئەلیگی‌ابلیس وشیطانلردە تکبرلەنوب اللهغە قارشی کیلولرینڭ، گناهغە باطولرینڭ جزاسن شول وقت چیگەچکلر. جهنم عذابی غایت درجەدە قاتی‌بولاچق. آندە آە واە‌تاوشلری طولی بولاچق. مونەشا کردلر، ئەلی‌سز‌بیك کچکنەبالالرسز. سز بر وقت‌اوسەچکسز، یکت‌بولاچقسز، ایر اورتاسی بولاچقسز، قارتایاچقسز. سز هر وقت شول الله قوشقانچە یوررگە، آنڭ بیورغندن چقماسقە طرشورغەکیرەك. ئەلیگی‌قورقنچلی قیامت‌کوننڭ یوزلرمز آق، کوڭللرمز شاد بولووینە طرشورغە کیرەك. جنت اهلندن بولورغـە، جنت راحتینە تاب بولورغە، جنت لذتلری، جنت نعمتلری برلە نعمتلەنورگە طرشورغە کیرەك. آخرت کوننده یوزلرمز‌قارا، کوڭللرمزبویوق، قایغیلی وحسرتلی‌بولودن، جهنم عذابینە دوچار بولودن بیك نق صاقلانورغە کیرەك. شولایدر بیت بالالر؟

ش — شولای معلم افندی، شولای. م — مونە سزنڭ آتا آنالرڭز، معلملرڭز، سزنی گـل یاخشیلققە قوشالر. آلر سزنی حاضردن یاخشی یولغە صالوب، کیلەچکدە‌دە،

اوسکاچده شولای یاخشی یولدن باروگزنی امید ایته‌لر. شولای ایتوب سزنک آخرت کوننده ده بختلی، سعادتلی بولووگزنی، جنتلی بولووگزنی تلیلر. حاضردن قارشوب، یمان بولغه کروب، اوسکاچده شولای بولوب کینوو گزدن قورقالر؛ آخرت کوننده جهنم عذابینه دوچار بولماسون ایدی بو دیب طرشالر.

سیکزنچی درس.

آدمنک یاراتلووی. حوانک یاراتلووی. آدم وحوانک جنتده طورولری. ابلیسنک آلرنی قوتورتووی. آدم برله حوانک جنتدن چغولری. ابلیسنک آدم بالالرینه دشمان بولووینک سببی.

م — یه شاکر ئه‌یت ئه‌لی، الك بزنك بو دنیا بولغانمی، یوقمی؟ ش — یوق، بولماغان. م — الك کم گنه بولغان صونك؟ ش — الله تعالی گنه بولغان. م — الله‌تعالی دنیانی نه‌رسه‌دن یاراتقان؟ ش — یوقدن بار قیلغان. م — ایك الك الله کملرنی یاراتقان؟ ش — فرشته‌لرنی یاراتقان. م — درست، فرشته‌لرنی یاراتقان شول. الله تعالی فرشته‌لرنی، بزگه‌کورنگان دنیانی یاراتماس بورون‌اوق یاراتقان. آندن صونك دنیانی، یعنی کوکلرنی بیرلرنی یاراتقان. بیرنی مونه بز کورگان حالگه کیترگان. آنی اوله‌نلر، آغاچلر، تاولر، چیشمه‌لر، کوللر، یلغه‌لر، دیگزلر برله زینه‌تله‌گان. آندن صونك آدم اسمنده برکشی یاراتقان. بله‌سزمی الله تعالی آدمنی نه‌رسه‌دن یاراتقان؟ ش — . . . م — الله تعالی آدمنی بالچقدن یاراتقان. م — ئه‌نه شول بالچقدن یاراتلغان‌کشی، بزنك ایك اوّلگی‌آتامز بولا. آنك اسمی آدم. بونی بایاده ئه‌یتکان‌ایدم. شونك‌اوچون‌ده بزگه‌آدم بالالری دیلر. الله‌تعالی‌آدمنی‌یاراتقاچ آنی‌جنت دیگان برباقچاغه‌اورنلاشدرغان. (١) اول شونده بیك‌طنچ، بیك‌راحت‌کنه طورغان‌بولغان. آندن‌صونك‌الله‌تعالی‌آکا برخاتون یاراتقان. آکا حوّا(٢)دیلر. سین بولرنی ایشتکانك بار ایدیمی بوکارچه؟ ش — بار ایدی. ئه‌نکه‌ی میکا آنی سویله‌گن ایدی. م — ایشتکان بولساك بیك‌یاخشی. ئه‌نه شول آدم برله حوا بزنك ایك اوّلگی آتا، آنالرمزدر. بز شونك اوچون‌ده آلرنی آتامز آدم، آنامزحوا دیمز. بز بوتونمز شونلردن تارالغانمز.

م — آتامز آدم برله آنامز حوا جنت دیگان باقچادا طورغانلر دیگان ایدك. آلرغه آنده بیك راحت بولغان. آلرغه نی کیره‌ك بارسی‌ده بولغان؛ تورلی جیمشلر دیسه‌کمی، تاتلی صولر دیسه‌کمی، بارسی‌ده حاضر بولغان. الله تعالی آلرغه شونده بولغان بار نه‌رسه‌دن‌ده فائده‌لانورغه رخصت بیرگان؛ تله‌گان جیمشلرن آشارغه آلرغه ایرك قویغان. تیك آلرغه بر آغاچنك جیمشن آشارغه‌غنه رخصت بیرمه‌گان. اول آغاچدن آشاسالر اوزلرینه آورلق کیله‌چگن آکغارتقان. آلر اوزاق وقتلر

(١) آکلاشلدیغنه کوره آدم جنتی دنیاده‌غی باقچالردن بر باقچه بولوب، معروف جنت توگلدر. بزبواورنده باقچه‌دیب کنه تعبیرقیلاسمز کیلمه‌گانلکدن جنت‌دیگان باقچا دیب کیتدك.

(٢) حوا قرآنده اسمی برله مذکور توگلدر، حدیثلرده‌گنه مذکوردر. قارا: بخاری ج ٤ ص ١٣٣، مسلم ج ا ص ٥٧١

شولای الله رخصت بیرگان نعمتلردن فائده‌لانوب، ئه‌لیگی آغاچنك جیمشن آشاودن
طیلوب طورغانلر. بر وقت ئه‌لیگی ابلیس کیلوب بولرنی قوتورتا باشلاغان.
اول اوزن آلرغه بیك یاخشیلق تلی طورغان ایتوب کورسه‌تکان. آلرغه ئه‌لیگی
الله طیغان آغاچدن آشارغه کیڭاش بیرگان: «اول مه‌ڭگیلك آغاچی، شول آغاچنك
جیمشن آشاساڭز، سز مونده مه‌ڭگی قالاچقسز؛ سزگه بتمه‌س،توگه‌نمه‌س نعمتلر
بولاچق؛ مین سزگه یاخشیلق تلیم؛ بونی سزنك اوزفائده‌ڭز اوچون ئه‌یتەم» دیگان.
آتامز آدم برله آنامز حوانك کوڭللری گل یاخشیلقده بولغانلقدن، اوزلری یاخشی
کشیلر بولغانلقدن، بوده یاخشیلقغه ئه‌یته‌در دیب اویلاغانلر. الله‌نك تیگی آغاچدن
طیغانن‌ده اونوتوب ییبه‌رگانلر. جنتده مه‌ڭگی قالاسیلری کیلوب ئه‌لیگی آغاچنك
جیمشن آشاب تاشلاغانلر. ابلیسنك بو اشی تگیلرنی طوزاقغه توشرو اوچون گنه
بولغان. اول آتامز آدم برله آنامز حوانی بو آغاچدن آشاتوب، جنتدن چغاررغه
طرشقان. الكده ئه‌یتکان ایدك بیت، ابلیس برله شیطانلر غایت یاوزلر، آلرنك
بوتون اشلری خلقنی یاوزلقغه سویره‌وگنه، یولدن آزدروغنه. ابلیس بزگه دشمان
بولوب بزنی گل یاوزلقغه تارتقان کبك، بزنك اوّلگی آتامز، اوّلگی آنامزغه‌ده
دشمان بولغان. آلرغه اول بیگره‌كده دشمان بولغان. شونلقدن آلرنی حیله برله
مه‌ڭگی راحتدن چغاررغه طرشقان. صوڭ بله‌سزمی ئه‌لی سز ابلیسنك نی سببلی آدم
برله حواغه دشمان بولغانلغن؟ ش-- . . . م -- بلمیسز شول. مونه مین سزگه
آنی سویلیم ئه‌لی: الله تعالی فرشته‌لرنی آدمنی یاراتماس بورون، حتی بزگه کورنگان
دنیانی یاراتماس بورون اوق یاراتقان، آندن صوڭ آدمنی یاراتقان دیگان ایدم.
آتامز آدم یاراتلغاچ الله‌تعالی بوتون فرشته‌لرگه آڭا باش ایه‌رگه‌قوشقان. بوتون
فرشته‌لر، شول جمله‌دن «جبرائیل» کبك الوغ فرشته‌لرده «لم میم» دیمی الله‌نك
بیورغن اورنینه کیترگانلر، درحال باش ایگانلر. شول وقت ابلیس آدمگه باش
ایمودن تارتنغان. اول‌ده بیك الوغ فرشته بولغان دیب الكده ئه‌یتکان ایدك.
اول اوزینك الوغلغینه صیبا آلمیچه آدمگه باش ایه‌سی کیلمه‌گان، تکبرلك قیلغان.
شوندن صوڭ الله آڭاردن «آدمگه نیك باش ایمه‌دڭ؟» دیب صوراغان. ابلیس:
«مین آڭاردن آرتقراق: آنی بالچقدن یاراتدڭ. ئه مینی نوردن یاراتدڭ» دیگان.
شولای ایتوب ابلیس، الله‌نك بیورغینه قارشوب غایت زور گناه اشله‌گان. شوندن
صوڭ الله آنی اوزینك حضوروندن سورگان. ابلیس اگرده ئه‌لیگی گناهسندن
قایتقان بولسه، الله آنك ناچارلغن کیچکان‌ده بولور ایدی. لکن اول آلای ایتمه‌گان.
اندن گناهسن کیچونی صورایاچق اورنده اول، اندن اوزن قیامت کونینه قدر
هلاك ایتمه‌ون اوتنگان. الله آڭا «بار، یوری بیر، قیامت کونینه قدر سیڭا ایرك،
هلاك بولماسسڭ» دیگان. اول الله تعالی‌دن اوزینك هلاك بولمایاچغینه وعده‌آلغاچ
آڭا: «مین سینك بنده‌لرڭنی قوتورتاچقمن» دیگان. هم شولای ایتکان‌ده. آنك
بوتون اشی، قیامت کونینه قدر شول خلقنی قوتورتو، آزدرو، یمان یولغه
صالودن‌غنه عبارت. اول اوزی‌ده، آڭا ایه‌رگان باشقه شیطانلرده گل قوتورتوغه،
آزدروغه‌غنه طرشالر. مونه بلاڭز ایندی ابلیسنك بزگه و آتامز آدمگه دشمان

بولووی نی سببلی بولغان. ش – بلدك خلفه، بلدك. م – مونه اول ابلیس اوزینك دشمانی بولغان آتامز آدم برله آنامز حوانك آلای راحتده طورولرن کوره آلماغان. آلرنك آندی طورمشلرینه کونلهشكان. هم اوزینك حیله ومكری برله آلرنی آلداب جنتدن چغارغان. الله تعالی آدم برله حوانك بولای اوزینك سوزینه قارشی كیلگانلكلری اوچون آلرنی جنتدن قوغان. شولای ایتوب آدم برله حوا ابلیسنك قوتورتووی بوینچه اونوتوب گناه قیلوب تاشلاغانلر. شول سببلی آلر راحت طورمشدن چغوب دنیاده محنت ومشقت كوروب معیشت ایتهرگه مجبور بولغانلر.

طوقزنچی درس

آدمنك توبهسی. پیغمبر بولووی. رسالت ونبوت. شرك وپتپرستلك. معجزه.

م – ملحت، یه ئهیت ئهلی، آتامز آدم نهرسهدن یاراتلغان؟ ش – بالچقدن یاراتلغان. م – آكاردن الك كشیلر بولماغانمنی؟ ش – یوق، بولماغان. اول ایك الك یاراتلغان كشی. م – آدمدن صوك الله كمنی یاراتقان؟ ش – حوانی یاراتقان. م – بولر بزگه كم بولالر ایندی؟ ش – ایك برنچی آتا، آنالرمز بولالر. م – آلر قایده یهشهگانلر؟ ش – جنت دیگان باقچهده یهشهگانلر. م – آنده نیچك بولغان، راحت بولغانمی صوك؟ ش – بیك راحت بولغان. م – آلر آنده بار نهرسهلردن‌ده فائدهلانغانلرمی؟ ش – آلرغه آنده بار نهرسهدن‌ده فائدهلانورغه ایرك بولغان، تیك بر آغاچنك جیمشن آشارغهغنه یاراماغان. م – صوك آلر اللهنك شول سوزن طوتقانلرمی؟ ش – طوتماغانلر؛ اول آغاچنك جیمشن آشاغانلر. م – آلرنی آكا كم قوتورتقان؟ ش – ابلیس قوتورتقان. م – نیك ابلیس آلای آلرنی قوتورتا، اول آلرغه دشمانمنی صوك؟ ش – اول آلرغه دشمان، بیك دشمان. م – آنك سببی نهرسه صوك؟ ش – سببی شول: الله تعالی آدمنی یاراتقاچ، فرشتهلرگه آكا باش ایپهرگه قوشقان. بوتون فرشتهلر باش ایگانلر. ئه ابلیس تكبرلك قیلغان، قارشقان، باش ایمهگان. م – ئه شولای ایكان. صوك الله تعالی ابلیسنی بونك اوچون نی اشلهتكان؟ ش – حضورندن سورگان. م – ئه آدم برله حوا آغاچدن آشاغاچ نی اشلهگانلر؟ ش – آلرده جنتدن قوولغانلر. م – شولای شول آلرده جنتدن قوولغانلر. تیك مونه ابلیسنك سورولووی برله آدم وحوانك جنتدن چغارلولری آراسنده آیرما بار. ابلیس تكبرلك قیلغان، اللهغه قارشقان. آندن صوك اوزینك ناچار اش اشلهوینه، گناهغه توشوینه اوكنمهگان، ایكنچی تورلی ئهیتسهك، توبه قیلماغان. یتمهسه ئهلی باشقهلرنی‌ده قوتورتاچغن سویلهگان. شونلقدن اول اللهنك رحمتندن مهڭگیگه سورولگان. ئه آتامز آدم برله آنامز حوانك اللهنك بیورغندن چغولری تكبرلك قیلوب، قارشوب بولماغان. بلكه ابلیسنك سوزینه اشانوب، آلدانوبغنه بولغان. آلرتگینك تاتلی تلینه، ماتور سوزلرینه آلدانوب، اللهنك امرن اونوتوب (١) تاشلاغانلر. شونلقدن آلرده جنتدن چغارغه مجبور بولغانلر. آنك صوڭنده آتامز آدم برله آنامز حوا اوزلرینك قیلغان اشلرینه بیك

---

(١) ولقد عهدنا الی آدم فنسی ولم نجد له عزما. طه آیت ١١٥

نق اوکنگانلر، توبه قیلغانلر. الله تعالیٰدن اوزلرینڭ گناهلرن جویوون، ایکنچی تورلی ئەیتسەك، **یارلقاون** اوتنگانلر. بندەلرینه بیك مرحمتلی بولغان الله بولرنڭ اوتنچلرن، یالنو یالبارولرن یعنی توبەلرن قبول ایتکان؛ بولرنڭ گناهلرن یارلقاغان. آتامز آدمنی اوّلگیچه ایزگیلردن قیلغان. آنکا اوزندن تارالغان کشیلرنی طوغری یولغه کوندررگه قوشقان. آلرغه اوزینڭ بیورقلرن آڭلاتورغه، طیغان نەرسەلرن بلدررگه، الحاصل آلرغه یولباشچیلق قیلورغه قوشقان. بلەسزمی، الله طرفندن بندەلرگه اوزینڭ بیورقلرن، طیغان اشلرن بلدررگه قوشلغان کشیگه کم دیلر؟ ش — ... م — بلمیسز شول. مونه مین سزگه آنی آڭغارتیم: الله تعالی بندەلرینه بیك مرحمتلی، آنڭ رحمتینڭ ایگی چیگی یوق دیگان ایدك. ئەنه شول رحمتی سببلی اول آدم بالالرن بولای یولباشچیسز قالدرماغان. آلرغه ئەلدن ئەلی یولباشچیلر ییبەروب طورغان. اول یولباشچیلر آدم بالالرینه اللهنڭ نیندی اشلر اشلرگه قوشقانلغن، نیندی نەرسەلردن طیغانلغن، ایکنچی تورلی ئەیتسەك آلرغه **دین وشریعت** اوگرەتکانلر. مونه شوندی الله طرفندن بندەلرگه دین وشریعت اوگرەتورگه قوشلغان کشیلرگه **پیغمبر** دیلر. مونه بزنڭ آتامز آدم اللهغه زاریلق قیلوب توبه قیلغاچ، الله آنی اوزندن طوغان بالالرغه پیغمبر قیلغان. آنکا آلرنی طوغری یولدن آلوب باررغه، آلرغه دین وشریعت اوگرەتورگه قوشقان.

م — مونه مین سزگه پیغمبرلر طوغریسنده تاغیده آزراق سویلیم ئەلی: پیغمبرلر آلر بزنڭ کبك اوك کشیلر. تیك آلر بیك یاخشی کشیلر. آلر الله تعالی قوشقان اشلرگه گلەن بویصونالر، بردە قارشی کیلمیلر. آندی موندی آز مازغنه کیمچیلك قیلسەلردە، حاضر اشلرینه اوکنوب اللهغه قایتالر. الله تعالی آلرنی بندەلرن طوغری یولغه کوندرو اوچون، آلرغه دین وشریعت حکملرن اوگرەتو اوچون ییبەرگان. بز اوّلدە ئەیتکان ایدك بیت، ابلیس وشیطانلر آدم بالالرینه بیك دشمانلر، شولای توگلمی؟ ش — شولای خلفه، شولای. م — ئەنه شول ابلیس و شیطانلر آدم بالالرن هر وقت قوتورتقانلر. شولای ایتوب آدم بالالری ئەلدن ئەلی طوغری یولدن یازوب کیتکانلر. مونه شوندی طوغری یولدن یازغان کشیلرنی طوغری یولغه کوندرو اوچون، اونوتلغان دین وشریعت حکملرن یاڭادن ترگزو اوچون پیغمبرلر ییبەرلگانلر. پیغمبرلرگەدە بوتون کشیلر اییەرمەگانلر. پیغمبرلر اولگاچ کوب وقت خلق تاغیده طوغری یولدن یازغانلر: یاخشی ناچارنی بردە آیرماغانلر؛ اللهنیدە اونوتقانلر؛ قویاش، آی، یولدزلرنی، حتی بعض برتاش آغاچلرنیدە الله دیب تانی باشلاغانلر. تاش وآغاچلردن صورتلر یاصاب شوڭا عبادت ایته طورغان بولغانلر. بوندی الله دیب تابنلغان نەرسەلرگه **پت** دیلر. پتقه تابنوچیغه **مُشرك** دیلر. آلرنی بوندی نەرسەلرگه تابنورغه شیطان قوتورتقان، شیطان آلداغان. شونلقدن رحمتی کیڭ بولغان خدای تعالی، یولدن یازغان بندەلرن یاڭادن طوغری یولغه کرتو اوچون ئەلدن ئەلی پیغمبرلر ییبەروب طورغان. پیغمبرلر آلر کوب بولغانلر. آلرنڭ کوبمی ایکانلگن، دنیا یاراتلغاندن

بیرلی نیچه پیغمبر کیلگانگن بز بلمیمز (١). شونسی بزگه بیلگیلی، که الله هر قومگه، هر خلقغه پیغمبر ییبه‌رگان (٢). آلرغه دین وشریعت حکملرن اوگره‌ته طورغان کتابلرده بیرگان.

م — پیغمبرلر، الله‌نك بیورغندن چغوب، طوغری یولدن آداشقان خلقلرنی یاخشیلقغه، طوغری یولغه اونده‌گانلر. آی، یولدزلرغه، قویاشقه، تاش وآغاچلرغه قوللق قیلو، یالغشو ایکانلگن آگغارتقانلر. باری کوك، ییرنی وبوتون دنیانی یاراتقان الله‌غه‌غنه قوللق قیلورغه تیوشلگن بلدرگانلر. اوزلرینك آلرنی حق یولغه کوندرر اوچون الله طرفندن قوشلغانلقلرن سویله‌گانلر. کوب وقت خلقلر پیغه‌برلرگه قارشی توشکانلر؛ آلردن کولگانلر، مسخره قیلغانلر: «سین‌ده بیت بزنك کبك اوك بر کشی. نیچك سین الله طرفندن ییبه‌رلورگه کیره‌ك؟ سینك برله الله آراسنده نیچك یاقنلق بولورغه‌کیره‌ك؟ پیغمبر بولساك بزگه پیغمبرلگگنك علامتن کورسه‌ت!» دیگانلر. بوگا قارشی پیغمبرلر پیغمبرلکلرینه علامتلر کورسه‌تکانلر: الله‌نك یاردمندن باشقه، بنده‌لرنك قولندن‌غنه کیلمی طورغان اشلر اشله‌ب کورسه‌تکانلر. بوندی، بنده‌نك اوزقولندن‌غنه کیلمی طورغان، الله‌نك یاردمی برله‌گنه اشله‌نه طورغان اشکه **مُعْجِزه** دیلر. مونه پیغمبرلر اوزلرینه اشانماغان کشیلرگه شوندی معجزه‌لر کورسه‌تکانلر. مثلا قایسی برسی تایاقنی جلان یاصاغان. قایسی برسی طوما کوزسزلرنی کوزلی یاصاغان. شولای بولا طوروب قای بر خلقلر همان‌ده پیغمبرلرگه اشانماغانلر. شوندن صوڭ ایندی الله تعالی باشقه خلقلرغه، صوڭغی بوونلرغه عبرت بولسون اوچون آلرنی هلاك قیلغان. کیله‌چکده بوندی هلاك قیلنغان خلقلر طوغریسنده سوز بولور ئه‌لی.

اوننچی درس

ابراهیم پیغمبرنك کیلوو ی. مشرکلر طرفندن آنك اوطقه آتلوو ی. اوطنك تأثیرسز قالوو ی. اسماعیلنی قربان قیلو. حضرت ابراهیمگه فرشته‌لر کیلوو ی.

م — پیغمبر دیب کمگه ئه‌یته‌لر ئه‌لی؟ ش — الله تعالی طرفندن بنده‌لرنی طوغری یولغه کوندرو اوچون ییبه‌رلگان کشیگه ئه‌یته‌لر. م — درست. پیغمبرلر آلر بنده‌لرنی طوغری یولغه کوندرو اوچون، آنلرغه دین وشریعت حکملرن اوگره‌تو اوچون ییبه‌رلگان کشیلر. پیغمبرلر نیچه بولغانلر ئه‌لی؟ ش — آنلر کوب بولغانلر. هرقومگه الله تعالی پیغمبر ییبه‌رگان. م — نی اوچون صوڭ آلای پیغمبرلر کوب ییبه‌رلگانلر. ش — چونکه بنده‌لر شیطانغه آلدانوب گله‌ن طوغری یولدن یازوب طورغانلر. م — بیك درست ئه‌یتدڭ. خلقلر گله‌ن شولای طوغری یولدن یازغانلر؛ الله‌نی بوتونله‌ی اونوتقانلر؛ پتلرغه عبادت قیلا باشلاغانلر. شونلقدن

(١) ولقد ارسلنا رسلا من قبلك منهم من قصصنا علیك ومنهم من لم نقصص علیك المؤمن آیت ٧٨

(٢) ولـكل امة رسول یونس آیت ٤٧، ولقد بعثنا فی كل امة رسولا النحل آیت ٣٦، وما كان ربك مهلك القری حتی یبعث فی امها رسولا القصص آیت ٥٩، وان من امة الا خلا فیها نذیر الفاطر آیت ٢٤

رحمتی کیك الله ئەلدن ئەلی پیغمبرلر ییبەروب طورغان. بونی اللکدە سویلەگان ایدك. ایك برنچی پیغمبر کم بولغان ئەلی؟ ش — آدم پیغمبر بولغان. م — شولای، درست. آدم پیغمبردن صوڭدە الله تعالی کوب پیغمبرلر ییبەرگان. مونە مین‌سزگە حاضر شول پیغمبرلردن الوغلرن سویلەب کیتەم: آدم پیغمبردن صوڭ اوزاق وقتلر اوتوب، بایتاق پیغمبرلر کیلوب کیتوب طورغان. خلق همان یولدن آداشا طورغانلر. بر وقت خلق شولای بیك یولدن آداشقان چاقدە بونلرغە الله تعالی **ابراهیم** اسمندە بر پیغمبر ییبەرە. بو وقت خلقلر قویاش، آی، یولدزلرنی تەڭری دیب تانی باشلاغانلر؛ پتلرغە تابنا طورغان بولغانلر. ابراهیمنڭ آتاسی‌دە شوندی پتقە تابنوچی بولغان. اول **آزَر** اسمندە بر کشی بولغان.

م — الله تعالی‌نڭ قوشووی برلە ابراهیم پیغمبر آلرنی طوغری یولغە اوندی باشلاغان. تگیلر بوڭا اشانماغانلر. آتاسی‌دە آڭا قارشی کیلگان. لکن ابراهیم پیغمبر آنلرنڭ قارشولوینە قارامیچە همان اوز یولندە دوام ایتکان. تگیلرنڭ یمان یولدە بولولرن، ئەللە نیندی یوق بار نەرسەلرنی الله دیب تانولرن عیبلەگان. آخردە اول تگیلرنڭ مازالرن بیك ییبەرە باشلاغاچ، آنی اوترگە کیگاش قیلا باشلاغانلر، آنی اوطقە آتماقچی بولغانلر. ابراهیم پیغمبر، بردە التفات ایتمیچە همان اوز یولندە دوام ایتکان. نهایت تگیلر بونی بر ییرگە اوط یاغوب شوندە آتقانلر. لکن الله‌تعالی‌نڭ امری برلە اوط صالقنایغان؛ ابراهیم‌پیغمبرگە هیچ برضرر تیمەگان. بز ببت اوَّلدە ئەیتکان ایدك، الله‌تعالی‌نڭ هر نەرسەگە کوچی یتە دیب، شولای توگلمی؟ ش — شولای، الله تعالی‌نڭ هر نەرسەگە کوچی یتە. م — البتە کوچی یتە. آنڭ اوطنی صالقن ایتەرگەدە کوچی یتە. مونەاوزینڭ پیغمبرن اول اوزینە اشانماغان، ایمان قیلماغان کافرلرنڭ مکرلرندن صاقلاب قالدرغان؛ آڭا اوطنڭ ضررن تیدرمەگان. شوندن صوڭ خلق ابراهیم پیغمبرگە بر اش‌دە قیلا آلماغانلر. اول آندن صوڭ تاغی‌دە ایرکن صولش آلوب، اوز اشندە دوام ایتکان. آندن صوڭ ایندی آڭارغە ایبەرگان کشیلردە کوبەیگان.

م — ابراهیم پیغمبر اول بیك الوغ پیغمبر بولغان. آنڭ‌نسلندن‌دە بیك کوب پیغمبرلر کیلگان؛ انڭ نسلی بیك مبارك بولغان. بلەسزمی ئەلی اول کم‌اوغلی بولغان؟ ش — ... م — اول آزر اوغلی بولغان دیگان ایدم. آزر اول یاخشی کشی بولغانمی، یمانمی؟ ش — اول یمان کشی بولغان، اول پتلرغە عبادت قیلغان. م — شولای بولغان شول اول. ئە ابراهیم آتاسینڭ کیریسنچە بیگرەكدە یاخشی، بیگرەكدە ایزگی بولغان؛ اول خلققە غایت درجەدە مهربانلی بولغان؛ آنڭ اللهغە اطاعتی‌دە ایکسز چیکسز بولغان. شونڭ اوچون دە شول اول بیك زور مرتبەگە ایرشکان؛ ایڭ‌الوغ پیغمبرلردن بولغان. یتمەسە آنڭ ایکی‌اوغلی ایکسی‌دە پیغمبر بولغانلر. آلرنڭ بالالرندن‌دە بیك کوب پیغمبرلر کیلگان. بلەسزمی آنڭ‌اوغللری کملر بولغان؟ ش — ... م — بلمیسز شول. آنڭ ایکی اوغلی بولغان: **اسماعیل، اسحق.** اسماعیل «هاجر» اسمندەگی خاتوننندن، اسحق «سارە» اسمنلەگی خاتوننندن

طوغان. (۱) اسماعیل‌نڭ نسلندن برگنه پیغمبر کیلگان. اول‌ده بزنڭ پیغمبرمز محمد علیه‌السلام. ئه اسحق پیغمبرنڭ نسلندن ئه‌لله نیچه پیغمبر کیلگان.

مین سزگه ابراهیم پیغمبرنڭ الله‌غه اطاعتی ایکسز چیکسز بولغان دیگان ایدم. مونه بو طوغریده سزگه برواقعه‌سویلیم: بروقت ابراهیم‌علیه‌السلام برتوش کوره. توشنده گویا اول اوغلی اسماعیلنی قربان قیلا. شوندن صوڭ اول بو طوغریده الله‌دن اوزینه امر بولغانلغن آڭلی‌ده، اوغلینه سویلی. اوغلی اسماعیل: «الله قوشقان اشکه مین حاضر، باش اوستی» دیب قبول ایته. شوندن صوڭ اول اوغلی اسماعیلنی بربیرگه‌آلوب باروب، یاتقراده، قولنده‌غی پچاغی‌برله صویارغه حاضرله‌نه. شول آراده الله‌تعالی‌دن «ای‌ابراهیم، طوقتا، صویما، سینڭ‌اطاعتلیلگنی بلدڭ ایندی!» دیب طاوش کیله. شوندن صوڭ اول آنی قربان قیلودن طوقتالا. الله‌تعالی‌نڭ آڭا اوغلن قربان قیلورغه قوشووی آنی صناو اوچون بولغان ایکان. ئه ابراهیم پیغمبر «لم‌میم» دیمیچه آنڭ بیورغن قبول ایتکان؛ اسماعیل‌ده باش اوستی‌دیه بوڭا رضا بولغان. یه بلدگزمی‌ایندی ابراهیم‌پیغمبرنڭ الله‌غه نی‌درجه‌ده اطاعتلی بولغانلغن؟ ش - بلدڭ، معلم‌افندی، بلدڭ، بیك اطاعتلی بولغان. م — البته بیك اطاعتلی بولغان. اوزینڭ کوز نوری بولغان بالاسن قربان قیلودن‌ده آرتق اطاعت بولورمی؟ مونه شونڭ اوچون‌ده شول، کیره‌ڭ اول اوزی و کیره‌ڭ اوغلی بیك زور مرتبه‌گه ایرشکانلر: ابراهیم پیغمبر بیك الوغ پیغمبربولغان. اسماعیل‌ده پیغمبر بولغان. آنڭ نسلندن پیغمبرلرنڭ آخرغیسی، هم‌پیغمبرلرنڭ ایڭ زورسی بولغان بزنڭ پیغمبرمز محمد علیه السلام دنیاغه کیلگان. بو بیت بالالر، آلرغه‌بیك زور شرفدر، بیك زور درجه‌در؟ ش - البته زور درجه.

م — مونه مین سزگه ابراهیم پیغمبرنڭ تاغی بر واقعه‌سن‌سویلیم ئه‌لی: مین سزگه‌آنڭ هاجراسمنده‌گی خاتونندن اسماعیل پیغمبرنڭ دنیاغه‌کیلگانلگن سویله‌گان ایدم. بو وقت ایندی ابراهیم پیغمبرقارت کشی بولغان. قارت بولا طوروب اوزندن بالا بولوغه بیك زور شکرانه قیلغان. آنڭ ئولکه‌ن خاتونی ساره‌ده بیك قارت بولغان. اول بالاسی بولماغانغه کویونگان؛ لکن قارت بولغانلقدن بالادن امید اوزگان بولغان. بر وقت ابراهیم پیغمبرگه برنیچه مسافر کیلوب توشه‌لر. بولر آڭا برده تانش کشیگه اوخشاماغانلر. ابراهیم پیغمبر اول بیك قوناق صیلاوچان کشی ایکان. قوناقلر تانش بولماسه‌لرده، شوندوق اول آلرغه آش حاضرله‌تکان؛ آلرغه بیك هه‌یبه‌ت، سؤیژی بوزاو قورداغی اوطورتقان. تگیلر آشاماغانلر. ابراهیم پیغمبر قستاغان، بونلر همان‌ده آشاماغانلر. شوندن‌صوڭ اول بولردن شیکله‌نه باشلاغان. بولر کملر ایکان، یول کشیلری بولا طوروب آشامیلر دیگان. ئه آلر ابراهیم پیغمبر اویلاغانچه پراصطوی یولچیلر توگل ایکان؛ آلر فرشته‌لر ایکان. آلر یولدن یازغان، بیك یاوزلققه، ناچاراشلرگه بیرلگان برقومنی هلاك‌قیلورغه بارشلی‌غنه آڭا صوغلغانلر ایکان. تیك آڭا کشی صورتنده‌کورنگانلر ایکان. مین سزگه یوغاریده ئه‌یتکان ایدم، فرشته‌لر بزنڭ کبك گه‌وده‌لی توگللر،

(۱) بخاری ۸۰-۸۱ ج ۳، ۱٤۱ ج ٤، مسلم ۳۰۷-۳۰۸ ج ۲

لکن بعض وقت تورلی صورتکەده کره آلالر، شولای بیت؟ ش — شولای خلفه، ئەیتکان ایدنگز. م — مونه بولردەکشی صورتینه کرگان فرشتەلر بولغانلر. ابراهیم پیغمبر شیکەلەنه باشلاغاچ، بولر آگـا سرنی آچقانلر. آنـا شول وقت بولر حضرت سارەدن بر ابر بالا طوار دیب سوینچ بیرگانلر. حضرت سارەده شول وقت آیـاق اوستی باصوب طورا ایکان. اول بیك آبدراغان: «مین بیت ایندی بیك قـارت قارتچق، ایرمده قارت، نیچك بزدن بالا بولسون، بو بیك عجب اش!» دیـگان. فرشتەلر «اللهنك اشینه برده عجبلەنورگه يارامی، سزگه آنك رحمتی بیك زور، آنك هرنەرسەگه کوچی بیته» دیگانلر.(۱) شولای ایتوب حضرت سارەدن بر ایر بـالا طوغان. بوگا **اسحق** دیب اسم بیرگانلر. حضرت اسحقدن بیك ایزگی بالالر دنیاغه کیلـگان؛ آنك نسلندن بیك کوب پیغمبرلر کیلگان. آنك اوغلی یعقوب پیغمبر بولغان. آگاردن‌ده پیغمبر طوغان. یعقوبنك ایکنچی اسمی «اسرائیل»در. شونلقدن یعقوب پیغمبردن طوغان کشیلرگه وآنك نسلینه «بنی اسرائیـل» دیلر. یعقوب پیغمبر بوتون عائـلەسی برله آخر عمرنده کنعاندن مصرغه کوچوب بارغان. آنك بالالری شونده بیك اورچگانلر. اوزاق وقتلر شونده قالغانلر.

اون برنچی درس

ابراهیم پیغمبرنك اسماعیل برله هاجرنی عربستانغه ایلتووی. زمزم. ابراهیم پیغمبر برلەاسماعیل پیغمبرنك ایکاولەب کعبةاللهنی بنا قیلولری. کعبەنی بنا قیلغانده آنلرنك دعالری. اللهدن اسماعیل نسلندن بر پیغمبر یبەروون صوراولری. اول دعا مقبول بولووی.

م — ابراهیم پیغمبرنك نیچه اوغلی بولغان ئەلی؟ ش — ایکی اوغلی بولغان. م — آلر یاخشی کشیلر بولغانلرمی، ئەلله یمان کشیلرمی؟ ش — بیك یاخشی، بیك ایزگی بولغانلر؛ آلر ایکیسی‌ده پیغمبر بولغانلر. م — اسماعیل پیغمبرنك نسلندن کم طوغان؟ ش — بزنك پیغمبرمز محمد علیه‌السلام طوغان. م — درست ئەیتدك. آگاردن شول پیغمبرلرنك ایك آخرغیسی هم ایك الوغسی بولغان محمد علیه‌السلام طوغان. م — ئه اسحق پیغمبردن کملر طوغان؟ ش — آنك نسلندن بیك کوب پیغمبرلر کیلگان. م — شولای، درست. مین اوتکان درسده سزگه ابراهیم پیغمبر طوغریسنده سویلەگان ایدم. ایندی بودرسده آنك برلەاسماعیل پیغمبر طوغریسنده سویلیم: ابراهیم پیغمبر اول کنعان (فلسطین) دیگان ییرده طورغان. الله تعالی آگارغه براوغلن ایکنچی برییرگه، کنعان ییرینه یراق برییرگه اورنلاشدروب، شونداغی خلقلرنی طوغری یولغه کوندررگه، آلرغه دین وشریعت حکملرن اوگرەتورگه قوشقان. اول ییرعربستان ییری بولغان. ابراهیم پیغمبر قارت خاتونی سارەنی کنعانده قالدروب، هاجرنی اسماعیل برله ئەلیگی ییرگه آلوب کیتکان. اول وقت ئەلی اسماعیل ایمچەك بالاسی‌غنه بولغان. ابراهیم پیغمبر بولرنی حاضرگی مکه شهری اورنینه قالدروب کیتکان. ئه اول وقت آنده شهرده، آولده بر نەرسەده

(۱) هود آیت ۶۹-۷۳، الحجر آیت ۵۱-۵۶، الذاریات آیت ۲۴-۳۰

بولماغان، اول اورن قوملق، چوللکدن عبارت بولغان. آنده هیچ بر صو اثری بولماغان. حضرت هاجر صوغه بیك آبدراغان؛ آنده یوگورگان، مونده یوگورگان، لکن صو تابا آلماغان. شول وقت الله تعالی‌نڭ امری برله بر فرشته شونده کیلوب بیرگه صوقغان‌ده، شول بیردن بر چیشمه چقغان. بوچیشمه زمزم دیب آتالغان. (١)

سز زمزمنی ایشتکانگز باردر بیت؟ ش - بار. م — ئه‌نه شول زمزم شول وقتدن قالغان قویو ایندی. اسماعیل علیه السلام ئه‌نه شول بیرده اوسکان. شونده‌غی خلقلر برله قاتناشقان، آلردن قز آلغان. آنداغی خلقلر عرب خلقی بولغانلر. اسماعیل پیغمبرده شولر برله برگه معیشت ایتوب عربله‌شوب کیتکان. مونه بزنڭ پیغمبرمز محمد علیه‌السلام‌ده شول اسماعیل پیغمبرنڭ نسلندن بولغان. اول‌ده عرب بولغان. حاضرگی عربلرده شول اسماعیل پیغمبردن تارالغانلر.

م — بایطاق یللردن صوڭ بر وقت ابراهیم پیغمبر اوغلینڭ حالن بلو اوچون مکه‌گه کیلگان. شول وقت الله تعالی آکارغه شول بیرده بر عبادتخانه صالورغه قوشقان. شونلقدن آلر آتالی اوغللی ایکوله‌ب بر عبادتخانه بنا قیلغانلر. اول عبادتخانه حاضرده‌ده بار. اول مکه شهرنده. آکا **كعبة الله** دیلر. مونه ایك باشلاب شول مسجدنی ابراهیم پیغمبر برله اسماعیل پیغمبر بنا قیلغانلر. ابراهیم پیغمبر بنانی اوز قولی برله صالغان. اسماعیل آکا بولشلق قیلغان؛ آکا کیرپچلر بیروب طورغان. مونه حاضرگی کونده بزنڭ قبله‌مز، یعنی نماز اوقوغانده یونه‌له طورغان اورنمز بولغان کعبة‌الله، بوندن نیچه مڭ یللر الك ابراهیم برله اسماعیل پیغمبرلر طرفندن بنا قیلنغان. فقط اول صوڭندن توزه‌تلگان ایندی. تیك آنڭ اورنی شول اورن، نیگزی شول نیگز. کعبة‌الله‌نی بنا قیلغان چاقده ابراهیم پیغمبر برله اسماعیل پیغمبر اوشبو ره‌وشچه دعا قیلغانلر: «ای بزنڭ ربمز، بزنڭ اوشبو اشمزنی قبول ایت؛ ای ربمز، بزنی اوزکه اطاعت ایتودن، باش ایبودن آیرما؛ بزنڭ بالالرمزنی‌ده اوزکه اطاعت ایتوچی امت قیل؛ بزنڭ کیمچیلکلرمز بولسه یارلقا، عفو قیل؛ ای ربمز، بزنڭ بالالرمزدن بر پیغمبر ییبه‌ر؛ اول آلرنی ناچار اشلردن، ناچار عادتلردن تازارتسون، آلرغه دین وشریعت اوگره‌تسون. سینڭ قدرتڭنڭ، حکمتڭنڭ ایگی چیگی یوق!» الله تعالی آلرنڭ دعالرن قبول ایتکان: حضرت اسماعیلنڭ نسلندن بوتون دنیا خلقینه سوینچ بولغان بر پیغمبر ییبه‌رگان، که اول آخر زمان پیغمبری محمد علیه‌السلامدر. بنا تمام بولغاچ حضرت اسماعیل و آکا ایبه‌رگان کشیلر آنده کروب عبادت ایته طورغان بولغانلر؛ تورلی بیردن آنی زیارت اوچون کیله طورغان بولغانلر. شول وقتدن بیرلی اول گل عبادت اورنی بولوب کیتکان. حاضرگی کونلده دنیانڭ بوتون طرفندن یل صاین مسلمانلر بر وقت آنده باروب عبادت قیلالر. سزنڭ قایسیلرگز حجگه بارغان کشیلرنی کورگانگز باردر بیت؟ ش — بار. بزنڭ.. حجگه بارغان؛ آکا حاجی دیلر. م — ئه‌نه اول، شول کعبة‌الله‌غه باروب

(١) بوواقعه بتون تفصیلاتی برله بخاریده مذکوردر. ص ١٤٢ ج ٤ ابراهیمنڭ مکه اورننه بالاسن قالدرغانلغی (س ابراهیم آیت ٣٧)، اسماعیل برله ایکوله‌ب کعبه‌نی بنا قیلولری (بقره آیت ١٢٤-١٢٩) ایسه قرآنده مذکوردر.

عبادت قیلوب قایتقان ایندی. اول طوغریڭ بزکیله چکده طاغی ده سویله رمز ئه‌لی. (۱)

اون ایکنچی درس.

بنی اسرائیلنڭ مصرده‌غی حاللری. موسی پیغمبرنڭ طووی. نیلگه آغزاووی. نیلدن آلنووی. فرعون سراینده اوسووی. بر مصرلینی اوترووی. مصردن قاچووی. مدین‌گه باروب چغووی. شعیب قزلری. کوله گه‌لکده اوطوروب دعا قیلووی. شعیبکه خدمتکه کرووی. آنڭ قزینه اویله‌نووی.

م — بنی اسرائیل دیب کملرگه ئه‌یته‌لر دیگان ایدڭ ئه‌لی؟ ش — یعقوب پیغمبر بالالرینه ئه‌یته‌لر. م — آلر یعقوب پیغمبردن صوڭ قیده اورنلاشقانلر ایدی؟ ش — مصر ییرنده اورنلاشوب قالغانلر ایدی. م — درست، شولای. آلر یعقوب پیغمبرنڭ صوڭ زمانلرنده مصرغه کوچوب کیلوب، شونده اورنلاشوب قالغانلر ایدی. یعقوب پیغمبر هم اوغللرینڭ مصرلیلرغه کوب یاخشیلقلری تیگانلکدن آنڭ زماننده هم آثاردن برقدر وقتلر صوڭ مصرلیلر بنی اسرائیلگه بیك یاخشی کوز برله قاراغانلر. آلر تیگیلر کبك اوك مصرده اوز ییرلرنده، اوز وطنلرنده طورغان کبك راحت طورغانلر، اورچگانلر، کوبه‌یگانلر. اوزاق یللر اوتوب، تگی یاخشیلقلر اونوتلغاچ، مصرنڭ توب خلقی بولرغه ناچار کوز برله قاری باشلاغانلر. مصر پادشاهلری، ایکنچی تورلی ئه‌یتسه‌ك مصر فرعونلری، بولرنڭ بیك کوبه‌یوب کیتوب مصرنی اوز ییرلری ایتوب تاشلاولرندن، شولای ایتوب توب مصر خلقینه اوستون چغولرندن قورقغانلر. شوڭا کوره آلرنی بیك آور اشلرگه قوشقانلر، آلرغه بیك قاتی، قارا خدمتلر یوکله‌ته باشلاغانلر. بوندن مقصودلری تگیلرنی جونچتوب، نسللرن کیمتو بولغان. لکن بنی اسرائیل همان‌ده اورچوده دوام ایتکانلر؛ آور وقاتی خدمتلرده بولو آلرنڭ نسللری اورچوگه مانع بولماغان. شوندن صوڭ مصر پادشاهلری تاغی‌ده زورراق، تاغی‌ده قاتیراق یوللرغه کرشه باشلاغانلر. فرعونلردن برسی بولرنڭ نسللرن تیزره‌ك بترو اوچون آلردن طوغان ایر بالالرنی اوترترگه بولغان. هم شولای اشلی‌ده باشلاغان. بو البته بنی اسرائیلگه بیك آورطویولغان. لکن نی چاره، فرعون کوچلی بولغان شول. بولرغه باش ایه‌وب، صبر ایتودن باشقه چاره قالماغان. مصر خلقی بو وقتده بیك ناچار خلق بولغانلر. الله‌نی بوتونله‌ی اونوتقانلر: دین وشریعت دیگان نرسه‌دن بوتونله‌ی محروم بولغانلر؛ تاشلردن ئه‌لله نیندی کشی وحیوان صورتلری یاصاب شولرغه عبادت قیلغانلر، شولرنی الله دیب تابنغانلر. حتی شوندی وقتلر بولغان، که فرعونلردن قای برلری

(۱) ابراهیم، اسماعیل، اسحق ویعقوب پیغمبرلر طوغریسنده قارا: بقره آیت ۱۲۴-۱۳۰، ۲۵۷-۲۵۸، ۲۵۹-۲۶۰، الانعام آیت ۷۴-۹۰، التوبة ۱۱۳-۱۱۴، هود آیت ۶۹-۷۶، ابراهیم آیت ۳۵-۴۱، الحجر آیت ۵۱-۶۰، مریم ۴۱-۵۰، ۵۳-۵۴، الانبیاء ۵۱-۷۲، الحجه ۲۶-۳۲، الشعراء ۶۹-۸۹، العنکبوت ۱۶-۲۷، الصافات ۸۳-۱۱۳، الذاریات آیت ۲۲-۳۰.

اوزلری نه ئُریلك دعوا قیلا باشلاغانلر. دیمك بولر بیگرهكده ناچار، بیگرهكده یمان یولغه کرگانلر. شولایدر بیت؟ ش — البته شولای ایندی. آلر البته آداشقانلر ایندی.

م — مونه بروقت مصر فرعونی بنی اسرائیلنك ایر بالالرن اولترتکان زمانلرده، بنی اسرائیللدن بولغان برخاتون برایر بالا تابا. فرعوننك فرمانی بوینچه بوده البته آناسینك قوچاغندن آلنورغه، اولترلورگه تیوش. شولای توگلمی؟ ش — شولای ایندی. م — بوخاتوننك برقزی بار ایکان. آلر ایکاوله‌ب برآز وقتلر بونی یه‌شروب طورالر. اوزاق وقتلر یه‌شرو البته چیتن بولا، بولر قورقالر. ئه کوزنوری بولغان بالاسن اولترورگه بیروده، خاتونغه البته اولم درجه‌سنده قیین بولا. بروقت الله‌تعالی بوخاتونغه براوی توشوره: اول، بالانی بریه‌شچیککه صالوب، نیل یلغه‌سینه آغزرغه اویلی. بلکه بره‌ر شفقتلی کشی قولینه توشوب سلامت قالور دیب اویلی. شوندن صوڭ بالانی یه‌شچیککه صالوب نیلگه آغزالر. نیل اول مصر ییرنده، بزنك وۋلغا یلغه‌سی کبك زور بریلغه. بروقت فرعون خاتونی اوزینك خدمتكار قزلری برله نیلگه صوقوینورغه توشه. شول وقت یه‌شچیکنی کوروب، اول آنی صودن آلدرا. (١) آچوب قاراسه‌لر نی کوزلری برله کورسونلر، آنده بر ایر بالا یاتا. بالانی سرایغه آلوب قایتالر. فرعون خاتونی بونی قزغانا؛ فرعوندن آنی اولترتمه‌ون اوتنه: بلکه بره‌ر فائده‌سی تییه‌ر، بلکه اوزمزگه اوغل یاصارمز، دی. خاتون قز شفقتلی بولا بیت اول. بوده ئه‌نـه شولای ایتوب بالاغه مهربانلق قیلغان. فرعون بولرنك سوزلرن طڭلاغان، بالانی اولترتمه‌گان. بالاغه سوت آناسی ازله‌گانلر. الله‌تعالی اوزینك رحمتی برله‌ن بوڭا اوز آناسن تاب کیترگان. فرعون عائله‌سی بالاغه **موسی** اسمی قوشقانلر. موسی، فرعون سراینده فرعون عائله‌سینك برکشیسی بولوب تربیه قیلنغان، اوسكان. آنك آناسی آڭا اوزینك کم ایكانلگن بیك یاخشی آڭغارتقان. شوڭا کوره اول کوڭلندن اوز خلقن یاراتقان، آلرنی بیك قزغانغان. اول اوسه‌ر یگت بولوب یتکاچ، بروقت اورامده بریهودی برله برمصرلینك صوغشوب طورغانلقلرن کورگان. یهودی بونی یاردمگه چاقرغان. بو یهودینی قزغانوب ایکی آراغه کرگانده، مصرلیغه صوقغان. تگینك اجلی یتکان ایکان، شوندوق یغلوب جان بیرگان. موسی بو کاردن بیك قورققان هم اوزینك ناچار اش اشله‌گانینه اوکنگان. اول اوزی فرعون سراینده اوسسه‌ده، کوڭلی بیك یاخشی بولغان. اول تگینی اولترو اوچون صوقماغان بولغان؛ خطالق برله‌گنه اولترگان. شولاینه اول بواشینه بیك نق اوکنگان. اوشبو واقعه‌دن صوڭ مصرلیلر موسی‌غه آچولانغانلر. حتی آنی اولتررگه‌ده کیڭاشه باشلاغانلر. بونی سیزو برله موسی بر نه‌رسه‌گه‌ده قاراميچه تیزره‌ك مصردن صزغان. تون بارغان، کون بارغان، بارا! طورغاچ مصر برله عربستان چیگنده بولغان **مَدْیَن** دیگان ییرگه باروب ییتكان. آنده بر قویو یانده کوب خلق کورگان. آلر مالارن صوغارالر ایكان. شول وقت ایکی قزده اوز مالارن اچررگه کیتروب‌ده چیرات کوتوب

(١) موسی‌نی نیلدن آلوچی قرآن تعبیرنچه «آل فرعون» (فرعون عائله‌سی) در. تفسیرلرده بونی ایضاح ایتکان برنیچه روایتلر بار. آل فرعوندن مراد فرعون قزی، فرعون خاتونینك جاریه‌لری، فرعوننك خدمتكارلری دیگان روایتلر بار. تورات خبرینه کوره موسی‌نی آلوچی فرعون قزی و جاریه‌لریدر.

طور الر ایکان. موسی قزلرنی زەللەگان. اوزینڭ آریغانلغی، تالغانلغینه قارامیچه تگیلرنڭ مالّلرن صوغاروب بیرگان. شوندن‌صوڭ آروب جونچوب بر کولەگەلککه اوطورغان. مسکین اول اوزاق وقتلر یول‌زحمتی، سفرمشقتی برله بیك واتلغان بولغان. شول وقت اول: «ای ربم، مین سینڭ یاردمڭه، رحمتڭه محتاجمن!» دیب دعا قیلغان. مین اوّلده ئەیتکان‌ایدم بیت، اول فرعون سراینده تربیەقیلنسەده، اوزینڭ بنی‌اسرائیلدن بولغانلغن، یعقوب پیغمبر وابراهیم پیغمبرلرنڭ‌نسلندن بولغانلغن بلگان. شوڭا کوره اول اللەسن ایسنده طوتقان. اللەتعالی‌نڭ رحمتی‌بیك کیڭ دیگان ایدك. شولای بیت؟ ش — البته شولای، بیك کیڭ. م — مونه شول رحمتی برله بیت، الله آنی اولمدن قوتقارغان. اللەنڭ رحمتی تیمەسه اول‌ده باشقه بنی‌اسرائیل بالالری کبك‌اوك اوترلگان بولور ایدی بیت. آنی الله صاقلاغان: الله قوتقارغان. بوڭارچه مرحمت قیلغان الله، بوندن‌صوڭده آڭا مرحمتن قزغانماغان. آنڭ کولەگەده موڭایوب‌اوطوروب اوزینه یالنغان، یالوارغانلغن‌اعتبارغه‌آلغان. بروقت اول شولای بویوغوب‌اوطورغانده ئەلیگی‌قزلرنڭ برسی‌بیك اویالوب‌قنه بونڭ یانینه‌کیلەده: «ئەتکەی سینی‌چاقردی؛ سینڭ قیلغان یاخشیلغڭنی‌قایتارماقچی بولا»دی. موسی بونڭ‌برله بونڭ ئەتکەسی‌یانینه‌کیته. تگی شُعَیْب اسملی‌برقارت کشی ایکان. (۱) اول ایزگیلردن، پیغمبرلردن ایکان. اول موسی‌نی بیك یاخشی قبول‌ایته؛ آنی قزغانا، آشاتا، اچره. شوندن صوڭ آڭا ایکی قزینڭ برسن آلورغه تکلیف‌ایته. لکن آڭا شونڭ‌اوچون‌اوزینه سیکزیل خدمت‌ایتوون صوری؛ اگرده اون‌یل خدمت‌ایتسەڭ، آنیسی اوزڭنڭ یاخشیلغڭ‌دی. (۲) موسی بونی‌قبول‌ایتوب خدمتکه کرشه. شولای‌ایتوب موسی‌خدمت مدتن طوترادە، قزغه اویلەنه. مونه الله تعالی‌نڭ رحمتی‌سایەسنده موسی، شعیب‌پیغمبر عائلەسینه کروب، آنڭ‌قزینه اویلەنو شرفینه نائل بولا. کوڭلی صاف، یاخشی کشیلرگه اللەنڭ رحمتی کیڭ شول اول.

اون اوچنچی درس

موسی‌نڭ عائلەسی برله مصرغه یوروویی. طور تاوی یاننده آڭا وحی کیلو. فرعون حضورینه کروی. آڭا معجزه کورسەتووی. بنی اسرائیلنی مصردن آلوب چغووی. فرعون عسکرینڭ بوارنڭ آرتندن توشووی. دیڭگز یارلو. فرعون وعسکرینڭ دیڭگزگه باتولری. طور تاونده قرق کون. تورات بیرلو. موسی وهارونڭ وفاتی. تورات ویهودیلو.

م — موسی اوزینڭ بنی اسرائیلدن بولوون بلگانگه کوره، هم مصرده اوزینڭ آناسی، طوغانلری، اوزقومی بولغانغه کوره مدیَنده طوراسی کیلمەگان. اول نی کورسەمده شونده، اوز جنسدەشلرم برله برگه کوریم دیب شونده کیتکان. یول مشقتی البته آور بولا: یولده قاراڠغی تونده‌ده بارغه طوغری کیله؛ آزقسز، صوسزده قالورغه طوغری کیله؛ اوشورگه، طوکارغەده طوغری کیله. برتون موسی

(۱) بونڭ شعیب بولو چیننی قرآندن صراحةً‌ین کورنگل، حدیثلرده ایسه‌منه کورده. (۲) القصص آیت ۲۷

يوللە، طور تاوی دیگان بر تاوغە یاقنلاشقاندە یراقدن اوط کورە. خاتونینە: «طوقتا ئەلی، شوندە باریم؛ بلکە آندە کشیلر باردر؛ بلکە اوط آلوب کیلورمن‌دە، جلنورمز» دیب خاتونن قالدروب شوندە تابا کیتە. یاقن بارغاچ بر وقت آکا: «مین سینک ربک؛ مین‌سینی پیغمبر قیلدم؛ سین مصرغە باروب فرعون ومصر خلقن طوغری یولغەاوندە؛ بنی‌اسرائیلنی آکاردن مصردن‌آلوب چغارغە صورا!» دیگان بر تاوش کیلە. موسی بوکا بیك آبدراب قالا. آنك قولندە تایاغی بار ایکان. الله آکا تایاقنی ییرگە تاشلارغە قوشا. موسی تایاقنی تاشلی؛ تایاق زور برجلان بولا. موسی قورقا باشلی. الله تعالی آکا «قورقما، اوّلگیچە تایاق‌حالینە قایتاررمن‌آنی» دی. هم تایاق حالینە قایتارا. شوندن صوك اللهآکا فرعون ومصرخلقی آکا اشانماسەلر، اوشو معجزەنی کورسەتورگە قوشا. موسی پیغمبرنك هارون اسمندە بر آغاسی بار ایکان. شول وقت اول اللهدن آنی اوزینە ایبدەش ایتوون ویاردمگە بیروون صوری. الله آنك سوزن قبول ایتە.

موسی پیغمبر مصرغە بارغاچ، آغاسی هارون‌برلە فرعرن حضورینەکروب آنی دینگەاوندیلر. هم آکا ئەلیگی تایاقنی جلان‌یاصاب معجزەکورسەتەلر. فرعون هم وزیرلری بوکا اشانمیلر: «بونلر سحرچیلر، کوز بووچیلر» دیلر. هم بولرغە قارشی طوررغە بولالر. فرعون، وزیرلرینك کیکاشی برلە مصرداغی‌ایك‌آتاقلی کوز بووچیلرنی، سحرچیلرنی چاقرتا. بونك برلەاول موسی‌نك سحرچیلغن‌اثبات‌قیلوب آنی‌جیکمەکچی، آکا اوستون چقماقچی بولا. بونك اوچون بربەیرەم‌کوننی تعیین قیلالر. بیلگولەنگان کوندە خلق بر میداندە جییلوب، موسی هارون بر یاقدن، فرعون‌وسحرچیلری‌ایکنچی یاقدن طورالر. ایك باشلاب آنلرکوز بوارغەکرشەلر: ئەلله نیندی تایاق، باولرنی ییرگە تاشلیلردە، آلر خلق کوزینە جلان بولوب کورنەلر. شوندن صوك موسی پیغمبر تایاغن تاشلی. تایاق غایت زور بر جلان بولوب، تکیلرنك جلان بولوب کورنگان نەرسەلرینك بارسن‌دە یوتا. فرعون آبدراب قالا. اول آرادە کوز بووچیلر بارسی‌دە «موسی‌نك اشی کوز بوو توگل، بو معجزە» دیب موسی‌غە ایبەرەلر. فرعون همان‌دە اوزینك یاوزلغندن قایتمی؛ تکیلرگە غایت‌آچولانا؛ آلرنك قول وآیاقلرن کیسدرە، آصدرا. لکن کوز بووچیلر بوکا بردە بورچلمیلر؛ صبرایتەلر؛ دنیادە عذاب چیکسەلك‌آخرتدە اللهنك رضالغینە، رحمتینە، راحتکە، جنتکە ایرشورمز دیب آورلقغە چدیلر؛ ایمانلرندن قایتمیلر. موسی‌پیغمبربایتاق وقتلر آغاسی هارون برلە مصردە قالا؛ مصرلیلرنی دینگەاوندی؛ بنی اسرائیلنی مصردن آلوب چغوغە فرعوندن رخصت صوری. فرعون رخصت بیرمی؛ اوزی‌دە، خلقی‌دە ایمانغە کیلمی. اول فرعون‌اوزی تەکریلك دعوا قیلغان ایکان. الله تعالی مصر خلقینە بایتاق عذابلر ییبەرسەدە، آلر همان ناچار یوللرندن قایتمیلر. مصرلیلردن موسی پیغمبرگە ایمان کیتروچیلر بیك‌آز بولا. شول جملەدن فرعون‌نك خاتونی «آسِیّە» (۱) دە یەشرن صورتدە ایمان کیترگان بولا.

---

(۱) قرآنده بو«فرعون خاتونی» عبارەسی برلەگنە ذکرایلدا. حدیثلردە ایسە اسمی برلە مذکور. قارا؛ بخاری ص ١٥٨، ١٦٤ ج ٤

م. — فرعون همان‌ده دینگه کیلمه‌گاچ، بنی اسرائیلنی‌ده مصردن آلوب چغارغه ایرك بیرمه‌گاچ، الله‌تعالی موسی پیغمبرگه آنلرنی برکیچ یه‌شرن صورتك آلوب چغارغا قوشا. (۱) شونلقدن موسی پیغمبر برتون بنی اسرائیلنی خاتون و بالا چاغالری برله مصردن آلوب چغوب کیته. فرعون بونی سیزو برله‌ن عسکر برله بونلرنك آرتندن چغا. فرعون عسکری کورنگان چاقده بونلر ایندی سویش دیڭگزینه بیتکان بولالر. آلدا دیڭگز، آرتدا فرعون عسکری، بولر بیك قورقشالر. شول وقت الله تعالی امری برله موسی پیغمبر دیڭگزگه صوغاده، دیڭگز درحال ایکیگه یارلوب، یول آچلا. بنی اسرائیل شول یولدن، دیڭگزدن چغوب کیته‌لر. فرعون و عسکری دیڭگزگه بیتو برله، تگیلرنك آرتندن، آچق یولدن کروب کیته‌لر. لکن بولر کروب بیتو برله‌ن دیڭگز اۋلگی حالینه قایتاده، یول قاپلانا. شولای ایتوب فرعون و عسکری دیڭگزگه باتوب علاك بولالر. فرعون‌ده، عسکری‌ده اوزلرینك تکبرلکلرینك، الله‌غه قارشولرینك جزاسن تاتیلر. مونه شولای ایتوب الله تعالی موسی پیغمبر و قومینه بیك زور مرحمت قیلغان بولا. شولایدر بیت بالالر؟ ش — شولای خلفه بیك زور مرحمت قیلغان. م — بو بیك زور رحمت ایندی. آلر بیت مصرده بیك زور جبر کورگانلر: آور خدمتلرگه قوشلغانلر؛ ایر بالالری اوترله طورغان بولغان. ئه حاضر آلر آڭاردن قوتولغانلر. ینمه‌سه یانلرنك پیغمبرلری، آلرغه یولباشچیلق ایتوچی کشیلری بولغان.

م — موسی پیغمبر فرعوندن قوتولوب طور تاوینه یاقنلاشقاچ، بنی اسرائیل یاننده آغاسی هارونی قالدروب، اوزی تیزره‌ك الله طرفندن پیغمبرلك کیلگان یبرینه کیتکان. الله تعالی آڭا شول یبرده، بنی اسرائیلگه دین و شریعت حکملری اوگره‌ته‌چك بر کتاب بیررگه وعده قیلغان بولغان. موسی پیغمبر طور تاونده قرق کون قالغان. شول وقت الله تعالی‌گه مناجات قیلغان، آنك برله سویله‌شکان. ئه‌نه شول وقت آڭا الله تعالی **تورات** اسمنده کتاب بیرگان. مین بوغاریده‌ده ئه‌یتکان ایدم، الله‌تعالی پیغمبرلرگه کتاب بیرگان دیب. مونه تورات الله‌تعالی طرفندن موسی پیغمبرگه بیرلگان کتاب ایندی. اول توراتده بزنك پیغمبرمز محمد علیه‌السلامنك کیله‌چگی حقنده‌ده سوز بولغان. (۲) شوندن صوڭ موسی پیغمبر الله تعالی‌نك مونده‌ی زور نعمتینه شکرانه قیلوب بنی اسرائیل یانینه قایتقان. بوندن صوڭ موسی پیغمبر بنی اسرائیل برله طور تاوینه یراق توگل بر صحراده طورغان؛ آلرغه تورات حکملرن اوگره‌تکان. شول صحراده وقت الله تعالی‌نك بنی اسرائیلگه بیك زور نعمتلری، رحمتلری تیگان. ئه‌نه شول صحراده چاقده الوغ پیغمبر موسی وفات بولغان. حضرت هارون‌ده شونده وفات بولغان. آلردن صوڭده بنی اسرائیلگه پیغمبرلر کیلوب طورغان. مصردن چغوغه قرق یلدن صوڭ آلر کنعان (فلسطین) یبرن باروب صوغشوب آلغانلر. هم شونده اورنلاشوب قالغانلر. ئه‌نه شول بنی اسرائیل ایندی

(۱) شعراء آیت ۵۲

(۲) الذین آتینا هم الکتاب یعرفونه کما یعرفون ابنا‌ءهم الخ الانعام آیت ۲۰، الذین یتبعون الرسول النبی الامی الذی یجدونه مکتوبا عندهم فی التوراة والانجیل الخ الاعراف آیت ۱۵۷

حاضرگی کونده‌گی یؤریلرنڭ بابالری بولالر. بنی اسرائیل موسی پیغمبردن صوڭ شول تورات برله عمل قیلغانلر. حاضرگی کونده‌ده بولرنڭ طوقوملری بولغان یهودیلر شول تورات برله عمل قیلالر. (۱)

اون دورتنچی درس

حضرت مریمنڭ دنیاغه کیلووی. عبادتخانه‌غه طابشرلووی. جبرائیل فرشته‌نڭ آڭا عیسی‌نڭ طووی برله سوینچ بیرووی. عیسی‌نڭ دنیاغه کیلووی. بیشکده سویله‌شووی.

م — اوتکان درسده مین سزگه موسی پیغمبر برله بنی اسرائیل طوغریسنده سویله‌گان ایدم. بنی‌اسرائیل کم بالالری بولغان دیگان ایدڭ ئه‌لی عبدالله؟ ش — یعقوب پیغمبر بالالری بولغانلر. م — ئه‌یعقوب پیغمبر کم‌بالاسی بولغان؟ ش — اسحق پیغمبراوغلی‌بولغان. م — اسحق پیغمبر کم اوغلی بولغان صوڭ؟ ش — ابراهیم پیغمبر اوغلی‌بولغان. م — شولای شول، اول‌ابراهیم پیغمبراوغلی بولغان. اسحق پیغمبرنڭ نسلندن بیك کوب پیغمبرلر کیلگان دیگان ایدڭ. موسی پیغمبرده آنڭ نسلندن بولغان دیگان ایدڭ. موسی پیغمبردن صوڭده بنی اسرائیلدن بایتاق پیغمبرلر کیلگان. آلر بارسی‌ده موسی پیغمبر شریعتی برله یعنی تورات برله عمل قیلغانلر. الله‌تعالی آلرغه شول‌تورات حکملرن یا ڭارتورغه، شونڭغی دین‌وشریعت حکملرن خلقغه اوگره‌تورگه قوشقان. بنی اسرائیلدن کیلگان ایڭ صوڭغی پیغمبر **عیسی** علیه السلامدر. اول پیغمبرنڭ کیلووینه ایندی ایکی‌مڭ یلغه یاقن وقت اوتکان. اول وقت بنی‌اسرائیل کنعان، ایکنچی‌تورلی ئه‌یتسه‌ڭ فلسطین ییرنده طورغانلر. آلر موسی پیغمبردن صوڭ شونده باروب، شونده اورنلاشوب قالغان بولغانلر. اول فلسطین ییری بو وقت ایندی ایکنچی بر پادشاه قول آستنده بولغان. مونه حضرت عیسی‌نڭ پیغمبر ایتوب ییبه‌رلووی اوشبو وقتده بولغان.

م — مونه مین سزگه حاضرشول عیسی پیغمبرطوغریسنده برآز سویله‌یه‌چکمن: فلسطین‌ییرنده، برآولده عمران‌اسمنده برایزگی کشی طورا ایکان. آنڭ خاتونی‌ده اوزی شیکللی ایزگی کشی‌ایکان. بروقت بولردن برقز بالا دنیاغه کیلگان. آڭا **مریم** اسمی قوشقانلر. عمران خاتونی بالانی تابماس بورون اوق، آنی **قدس** شهرنده‌گی زورعبادتخانه‌غه خدمتکه بیررگه نذر ئه‌یتکان بولغان. شونلقدن اول، مریم‌بر قدر اوسوب اوڭنی‌صولنی آیراباشلاوبرله‌ن آنی ئه‌لیگی‌عبادتخانه‌غه ایلتوب تابشرغان. اول وقت بالالرنی شولای عبادتخانه‌گه خدمتکه بیرو عادتی بار ایکان. آنده خدمتکه کرگان بالا اوسوب یتکانچه شونده عبادت بله‌ن مشغول بولا، همده عبادتخانه‌ده خدمت ایته‌ایکان. مریم‌عبادتخانه‌ده طورغان وقتنده آتا آناسی وفات

---

(۱) موسی پیغمبر وبنی‌اسرائیل حقنده قارا: مائده ۲۰-۲٦، اعراف ۱۰۳-۱۷۱، یونس ۷۵-۹۲، هود ۹٦-۱۱۰، ابراهیم ۵-۸، اسراء ۱۰۱-۱۰٤، طه ۹-۹۸، مؤمنون ٤۵-٤۹، شعراء ۱۰-٦۸، نحل ۷-۱٤، قصص ۱-٤۳، المؤمن ۲۳-۵٤، زخرف ٤٦-۵٦، دخان ۱۷-۳۳، نازعات ۱۵-۲٦

بولوب یتیم قالغان. شوندن صوڭ آنی کم تربیه‌سینه بیرو مسئله‌سی چقغان. روحانیلر- نڭ (۱) هرقایوسی بونی اوز تربیه‌سینه آلاسی کیلگان. چونکه آنڭ کیله‌چکده بیك یاخشی، بیك ایزگی بالا بولاچغی سیزلگان. آخرده بولر شوباغا صالغانلر. شوباغا «زکریا» اسمنده‌گی برقارتقه چقغان. زکریا اول ایزگیلردن، پیغمبرلردن ایکان. شوندن صوڭ ایندی مریم، زکریا تربیه‌سنده بولغان. مریم عبادتخانه‌ده وقتلرده زکریا گله‌ن آنڭ یانینه کروب آنڭ حالن صوراشا، آڭا ادب وتربیه بیره طورغان بولغان. شولای ایتوب مریم، عبادتخانه‌ده، زکریا پیغمبر تربیه‌سنده اوسکان. اول بویغه یتکاچ عبادتخانه‌دن چغوب زکریا اوینه قایتقان. کونلردن برکون اول اول آرتینه، یالانغه چقغان ایکان. شول وقت آنڭ قارشیسینه ماتور بریگت کیلوب چقغان. مریم بوگاردن بیك قورقغان، آنی چندان‌ده یگت دیب بلگان. ئه اول، یگت صورتینه کرگان جبرائیل فرشته ایکان. اول آڭا: «سین قورقما؛ مین الله‌نڭ ایلچیسیمن. سیڭاسوینچ بله‌ن کیلدم: سیندن برایر بالاطوواچق!» دیگان. مریم بوڭا بیك آبدراغان: «مین بیت ئه‌لی قزکشی، کیه‌وگه چقغانم یوق؛ میندن نیچك بالا بولسون!» دیگان. بوڭاقارشی جبرائیل فرشته: «الله‌نڭ قدرتی بیك کیك؛ ایرگه بارماساڭده اول سیڭا بالا بیره آلا؛ هم بواش بولاچق» دیگان. شوندن صوڭ اول کوزدن یوغالغان.

م — کونلر، آیلر اوته، بروقت مریم قورصاقلی بولا. اول بوڭا بیك کویونه. چونکه اول خلقنڭ ئه‌لله نیندی یالایابولرندن، اوزن چه‌ینه‌ولرندن قورقا. بالا تابار وقت بیتکاچ اول یالانغه چغوب برخرما آغاچی توبینه اوطورا. شول وقت اول اویا- تندن، قایغیسندن «مین بو حاللرنی کورگانچه، ئه‌لله قایچان اولوب اونوتلوب بتکان بولسامچی!» دی. بوڭا، ای مریم، قایغرما. سینڭ بالاڭ غایت الوغ درجه‌لی، الوغ مرتبه‌لی کشی بولاچق. ئه‌نه شول خرمانی آشا. آشا، اچ، کوڭلکنی طنچلاندر. کشی کورسه‌ڭ سویله‌شمه؛ مین بوکون سویله‌شمه‌سکه نذر ئه‌یتدم» دیگن دیگان بر تاوش کیله. بوتاوش الله طرفندن ایکان. شولای ایتوب حضرت مریم برایر بالا تابا. اول بالانی کوته‌روب آولغه قایتسه، خلق آبدراشده قالالر. ایرگه چقماغان برقزدن بالابولو بولرغه بیك یات طویولا: «ای مریم، سین بیك یمان اش اشله‌گانسڭ؛ سینڭ آتاڭ ناچار کشی توگل ایدی؛ آناڭده زناچی خاتون توگل ایدی!» دیب تگینی شلته- لیلر. شول وقت مریم تگیلرگه بالا برله‌ن سویله‌شورگه تیوشلکنی آڭغارتوب بالاغه تورتوب کورسه‌ته. بولر بیك عجبله‌نوب «نیچك بیشکده‌گی صبی بله‌ن سویله‌شیك؟» دیلر، شول وقت خدانڭ قدرتی برله بالا تلگه کیله‌ده: «مین الله‌نڭ قولیمن؛ اول مینی پیغمبر قیلاچق؛ میڭا کتاب بیره‌چك؛ مینی ایزگی ومبارك کشی قیلاچق» دی. بونی کوروب خلق شاق قاتالر. کوب کشی بوڭا اشانالر. حضرت مریه‌نڭ ایزگی خاتون ایکانلگینه، ناچار یولده بولماغانلغینه قناعت حاصل ایته‌لر. مونه شوشی بالا الوغ پیغمبر **حضرت عیسی بولا.**

(۱) معلم افندینڭ شاکردکه آڭلاشلورلغراق برتعبیر بله‌ن افاده قیلووی مطلوبدر.

اون بیشنچی درس

عیسی‌غه پیغمبرلك کیلووی. معجزه‌لری. دشمانلرینك آنی اوترگه بولولری. الله تعالی‌نك آنی دشمانلرندن قوتقارووی. حواریلر. انجیل وخرستیانلر.

م — عیسی پیغمبر کمدن طوغان دیگان‌ایدك ئه‌لی؟ ش — حضرت مریمدن طوغان دیدك. م — مریمنك‌آتاسی کم بولغان؟ ش — عمران‌اسمنده‌ایزگی بر کشی بولغان. م — صوك آنك‌ایری کم بولغان؟ ش — آنك ایری بولماغان. م — صوك ایرسز آڭاردن نیچك بالا طوغان، ئه‌لله آنك ایری بولوب‌ده اولگان بولغانمی؟ ش — یوق، آنك ایری بولماغان؛ اول کیه‌وگه چقماغان، قز بولغان. م — شولای شول، اول کیه‌وگه چقماغان، قزبولغان. شولای بولا طوروب آڭاردن بالا بولغان. الله تعالی‌نك قدرتی بیك کیك بیت؛ آنك هرنه‌رسه‌گه کوچی ییته؛ آڭا آتادن باشقه بالا بیروده برده قیین اش توگل؛ اول آتاسز آناسزده کشی یاراتقان. آتاسز آناسز کمنی یاراتقان ایدی ئه‌لی؟ ش — آدم علیه السلامنی. م — بیك درست ئه‌یتدك. آدم علیه السلامنك شول آتاسی‌ده آناسی‌ده بولماغان؛ اول طوفراقدن یاراتلغان. شولای بولغاچ عیسی‌نك آتادن باشقه طوووی‌ده برده عجب توگل. الله‌نك قدرتینك کیکلگینه اشانغان کشیلر بوڭا برده عجبله‌نمیلر. ئه‌یاوز کشیلر، ناچارنیتلی کشیلر بوڭا اشانماغانلر. حضرت مریمگه یالا یابقانلر. تیك حضرت عیسی بیشکده سویله‌شکاچ کنه بایتاغی بوڭا اشانغانلر. همان‌ده ئه‌لی آڭا اشناماوچیلر بولغان. حضرت عیسی اوسوب بویغه ینکاچ‌ده آڭارغه خلقنك قاراشی ایکی تورلی بولغان: قای بره‌ولر آنی بیك یاراتقانلر؛ آنی بیك‌ایزگی کشی دیب تانیغانلر؛ آنك‌آتادن باشقه یالگز الله تعالی نك تله‌وی، قدرتی برله‌گنه طووندن آنك الوغ وایزگی کشی بولاچغن آڭلاغانلر. حضرت مریمگه ایزگی قز دیب قاراغانلر. ئه کوبچیلك آڭا ناچار کوز برله قاراغانلر؛ آنی شرعی بالا توگل دیب‌اویلاغانلر. حضرت مریمگه‌ده بیك توبه‌ن کوز برله قاراغانلر. ئه واقعده آلر ایکیسی‌ده ایزگیلر بولغانلر.

م — حضرت عیسی غایت درجه‌ده یاخشی کوڭللی بر کشی بولغان؛ خلقغه افراط درجه‌ده‌شفقتلی ومرحمتلی‌بولغان. الله‌تعالی آڭا پیغمبرلك‌بیروب خلقنی‌تورات بوینچه عمل قیلورغه‌اونده‌رگه قوشقان. باشده خلق بوکا بیك نق قارشی کیلگانلر. حضرت عیسی بوڭا قارشی‌اوزینك پیغمبرلگن‌بلدرو اوچون معجزه‌لر کورسه‌تکان: طوما کوزسزلرنی کوزلی یاصاغان؛ آلا ته‌نلیلرنی سلامتله‌ندرگان؛ بالچقدن قوش صورتنده برنه‌رسه یاصاب شوڭا اورگان‌ده شوندن صوك‌اول قوش بولغان؛ حتی اول بر اولگان کشینی‌ده ترلتکان. مونه شول ره‌وشچه معجزه‌لر کورسه‌تکاچ آڭا بایتاق کشیلر اشانغانلر. لکن کوبچیلك همان‌ده آڭا ایمان کیترمه‌گانلر. عیسی پیغمبر همان‌ده الله‌نك یاردمینه اشانوب، اوزینك اشنده دوام ایتکان. خلقنك آڭا اشاناولرینه قارامیچه همان تورات برله عمل قیلورغه آلرنی اونده‌گان. عیسی پیغمبرگه بیك‌اخلاصلی، آڭا بیك نق اشانغان، آنی بیك قاتی سویه طورغان برنیچه

شاکردلری بولغان. آلرگل آنڭ تیرەسنە بولغانلر؛ آڭاردن دین و شریعت اوگرەنگانلر؛ هر وقت آنڭ برله کیڭاشده بولغانلر؛ دین و شریعت حکملرن خلقغه آڭغارتو، خلقنی برالله‌غه ایمانغه اوندەو خصوصنده آڭا بولشلق قیلغانلر. آلرغه حواریلر دیب ئەیتله. عیسی پیغمبر خلقغه غایت مرحمتلی بولوب، آلرنڭ دنیا و آخرتده بختلی بولولرن‌غنه تلەب، شوڭاغنه خدمت‌ایتسەده، کافرلر آڭا بیك نق دشمان بولغانلر. آلر آڭاردن کولگانلر؛ آنی مسخره قیلغانلر؛ حتی آنی اوترگه کیڭاشه، سویله‌شه باشلاغانلر. آنی «خلق آراسنده قوتقی صالا، اوزینه خلقنی ایيەرتوب پادشاه بولاسی کیله» دیب‌پادشاهغه‌چاقغانلر. حالبوکه‌بولرنڭ‌بوسوزلری بوتونله‌ی‌یالغان‌بولوب، آنی اوترتو قصدی برله بولغان. بودشمانلرنڭ بوندی اویده بولولری الله تعالی‌گه یەشرن بولماغان. اول کافرلرنڭ یاوز نیتلرن حضرت عیسی‌غه آڭغارتقان. آنی آلرنڭ یاوزلقلرندن صاقلایه‌چغن بلدرگان. شونلقدن عیسی پیغمبر کوڭلی طنچ حالده همان‌ده اوز یولنده دوام‌ایتکان. دشمانلر همان‌ده اوز اویلرن اش ایته‌رگه طرشقانلر؛ آلر عیسی پیغمبرنڭ شاکردلرندن برسن صاتوب آلغانلر. اول مخصوص اشارتلر برله آنی دشمانلرغه کورسەتمەکچی بولغان.

م — اوتروگه حاضرله‌نگان کشیلر تگی حوارینڭ کورسەتوونچه، برتون عیسی پیغمبر طورغان بیرگه یونه‌لگانلر. شول وقت اول آنی آلرغه کورسەتمەکچی بولغان. لکن الله تعالی عیسی پیغمبرگه بواشنی سیزدرگان، آنی قوتقارغان. اوصاللر ئه‌لیگی‌اورنغه کیلگانلر. آنڭ حضرت عیسی‌نڭ شاکردلری یعنی حواریلر بولغانلر. شول وقت آلر عیسی پیغمبر دیب برەونی اوترگانلر. هم عیسی‌دن قوتولدق، آنی اوتردك!» دیب قوانشقانلر، ماقتانشقانلر. حالبوکه اول ئه‌لله قایچان قوتولغان بولغان‌ایندی. (۱) عیسی پیغمبر نیندی کتاب برله عمل قیلورغه خلقنی اوندەگان دیگان ایدك ئه‌لی؟ ش — تورات برله عمل قیلورغه اوندەگان دیدك. م — اول تورات باشده کمگه بیرلگان ایدی ئه‌لی؟ ش — موسی پیغمبرگه بیرلگان ایدی.

م — شولای شول، موسی پیغمبرگه بیرلگان‌ایدی. موسی پیغمبردن صوڭ کیلگان بنی‌اسرائیل پیغمبرلری بوتونسی ئه‌نه شول تورات برله عمل قیلغانلر، هم خلقنی تورات حکملرینه اوندەگانلر. عیسی علیه السلام‌ده شولایوق تورات حکملرن ترگزگان. لکن الله تعالی آڭا آیرم بر کتاب‌ده بیرگان. اول کتاب **انجیل** دیب آتالا. اول انجیل تورات حکملرن یاڭارتقان. اول انجیلده بزنڭ پیغمبرمز محمد علیه السلامنڭ کیله‌چگی حقنده‌ده سوینچ بولغان. (۲) عیسی پیغمبردن صوڭ آنڭ شاکردلری، یعنی حواریلر آڭا ایيەرگان کشیلرگه انجیل حکملرن بیان‌ایتکانلر؛ حضرت عیسی‌نڭ شریعتن تاراتقانلر. حضرت عیسی‌غه ایيەرگان و انجیل برله عمل قیلغان کشیلر **خرستیانلر** دیب‌آتالالر. آلر بر وقتلر بیك کوبه‌یوب کیتکانلر. حاضرگی

---

(۱) بو اورنده شول قدر بلدن کفایه‌لنو یتەدر. آنڭ اولووی یاخود ترك کوینچه آلتووی مسکوت‌عنه کیچلورگه تیوش.

(۲) الذین یتبعون الرسول النبی الامی الذی یجدونه مکتوباً عندهم فی التوراة والانجیل الخ الاعراف آیت ۱۵۷، ومبشرا برسول یأتی من بعدی اسمه احمد الخ الصف آیت ٦

كوندەدە آلر دنیانك هر ییرینه تارالغانلر. مونه روسلرده شول حضرت عیسی شربعتی برله، انجیل برله عمل قیلالر. حضرت عیسی‌نك طوغانینه ایندی ۱۹۱۶ یل بولغان. بزنك مملكتنك یل‌حسابی مونه‌شول حضرت‌عیسی‌نك طووندن آلوب باشلانا. (۱)

اون آلتنچی درس

محمد پیغمبرنك آتا و آناسی. آتاسینك وفاتی. محمد پیغمبرنك دنیاغه كیلووی. آمنه‌نك وفاتی. عبدالمطلب تربیه‌سینه كوچووی. آنك وفاتی وابو طالب تربیه‌سینه كوچووی. ابو طالب برله شامغه بارووی. خدیجه‌گه اویله‌نووی. حرا تاونده عبادت قیلووی. آ‌ڭا پیغمبرلك كیلو.

م — بو وقتقه قدر مین‌سزگه برنیچه پیغمبر سویله‌گان‌ایدم. كملرنی سویله‌گان ایدم ئه‌لی مین عبدالله؟ ش — آدم، ابراهیم، اسماعیل، اسحق، یعقوب، موسی، عیسی پیغمبرلرنی سویله‌گان‌ایدگز. م — شولرنی سویله‌گان‌ایدم شول. ئه‌نه‌آلردن ابراهیم، موسی، عیسی پیغمبر ایك زور پیغمبرلردن صانالالر. ابراهیم برله اسماعیل پیغمبرلر كعبةاللهنی بنا قیلغانده نیندی دعا قیلغانلر دیگان‌ایدك ئه‌لی؟ ش — اوزنسللرندن بر پیغمبر ییبه‌روون صوراغانلر دیگان ایدگز. م — درست، آفرین. آندن صوڭ توراتده نه‌رسه طوغریسنده سوینچ بولغان دیگان ایدم ئه‌لی؟ ش — آنده بزنك پیغمبرمز محمد علیه السلامنك كیله‌چگی حقنده سوینچ بولغان دیگان‌ایدگز. م — ئه انجیلده بوندی سوینچ بولغانمی؟ ش — آنده‌ده بولغان. م — شولای شول. مونه الوغ پیغمبرلردن حضرت ابراهیم بزنك پیغمبرنك كیلوون اللهدن صوراغان؛ اول دعا مقبول بولغان؛ الله آنی ییبه‌ره‌چك بولغان. آندن صوڭ شول خصوصده تورات برله‌انجیلده‌ایندی سوینچ‌ده بولغان. مونه عیسی پیغمبرنك طووینه ۵۷۱ یل دیگانده ابراهیم واسماعیل پیغمبر دعا قیلوب صوراغان، هم تورات برله انجیلده سوینچ بیرلگان پیغمبرده دنیاغه كیلگان. اول پیغمبر **عربستان** دیگان مملكتده، «مكه» دیگان شهرده طوغان. آنده **عرب** قومی دیگان خلقلر طورغانلر. بو پیغمبرده ئه‌نه شول عربلردن بولغان. آنك آتاسی عربلرنك **قریش** دیگان قبیله‌سندن بولغان. آنك اسمی **عبد الله** بولغان. اول قریش قبیله‌سی بیك زور، شه‌ب، اعتبارلی قبیله بولغان. عبد الله‌نك آتاسی یعنی پیغمبرنك باباسی قریش عربلرینك ایك زور كشیلرندن بولوب آنلرغه باش بولغان. اول **عبد المُطَّلب** اسمنده بولغان.

م — عبدالمطلب، اوغلی عبدالله اوسوب بویغه ییتكاچ، آ‌ڭا **آمنه** اسمنده بر قزآلوب بیرگان. مونه شول حضرت آمنه‌دن ئه‌لیگی‌ابراهیم پیغمبر دعا قیلوب اللهدن صوراغان، هم تورات وانجیلده سوینچ بیرلگان پیغمبر طوغان. آ‌ڭا **محمد** اسمی بیرگانلر. اول طوغان وقتده آتاسی عبدالله ایندی وفات بولغان. اول آ‌كاردن قورصاقده‌غنه‌قالغان بولغان. اول آلتی‌جیدی یه‌شكه‌ییتكانده‌آناسی‌ده وفات‌بولوب،

(۱) حضرت عیسی وحضرت مریم حقنده قارا: آل عمران ۳۳-٦٤، نساء ۱۵٦-۱۵۹، ۱۷۱-۱۷۳، مائده ۷۲-۸٦، ۱۱۰-۱۲۰، مریم ۱-٤۰، انبیاء ۹۱، تحریم ۱۲

آنا آنادن بوتونله‌ی یتیم قالغان. بوندن صوڭ اول باباسی عبدالمطلب تربیه‌سینه کوچکان. عبدالمطلب آنی بیك یاراتا طورغان بولغان. چونکه اول آنڭ ایك سیوکلی اوغلینڭ بالاسی بولو اوستینه، آنڭ کیله‌چکده الوغ بر کشی بولاچغن آڭلاغان. چونکه اول باشقه اوز یه‌شده‌شلرینه برده اوخشاماغان؛ به‌له‌که‌ی وقتده‌اوق الوغلر کبك عقللی، ادبلی، انصافلی بولغان. اول عبدالمطلب قولنده بیك راحت کنه طورغانڵ بروقت اجل ایرشوب اول‌ده دنیادن کوچکان. شوندن صوڭ عبدالمطلبنڭ وصیتی بوینچه اول آنڭ ئولکه‌ن اوغلی ابوطالب تربیه‌سینه کوچکان. ابوطالب‌ده آناسی کبك بونی بیك‌یاراتا طورغان بولغان. ابوطالب اول سوداگرکشی ایکان. اول سودابرله گله‌ن شام‌دیگان ییرگه بارا طورغان بولغان. بروقت محمدکه طوقزیه‌ش بولغانده اول قریش عربلرینڭ کروانینه قوشلوب شامغه کیته‌رگه بولغان. شول وقت محمد، ابوطالبدن قالاسی کیلمیچه یلاغان. ابوطالب آنی بیك یاراتقانلقدن، قزغانوب اوزی برله شامغه آلوب کیتکان. آلر شامغه بارغانده برآول یانینه طوقتاـ غانلر. شول‌ییرده‌گی برراهب(ماناخ) بونی کوروب، بونڭ‌انجیلڵ‌سوینچ‌بیرلگان‌پیغمبر بولاچغن آڭلاغان. اول کروانده‌بولغان کشیلرنڭ‌بعضلرینه‌بوطوغریڵ‌سویله‌گان‌ده.

محمد علیه‌السلام یکرمی‌بیش یه‌شکه کیلگاچ، مکه‌ده‌گی **خدیجه** اسمنده بر بای خاتونغه اویله‌نگان. اول خاتون بووقت فرق یه‌شده بولغان. اول اوزی بای بولو اوستینه بیك اخلاقلی، بیك یاخشی طبیعتلی، صاف کوڭللی، طوغری سوزلی بر خاتون‌بولغان. اول محمدنڭ‌ده بیك‌یاخشی، بیك‌طوغری، بیك‌خلقلی، برده‌خیانتسز، الوغ نسللی بریگت ایکانلگن بلگانلکدن، آڭا کیه‌وگه چغارغه اوزی تله‌گان. هم باشلاب آڭا سوز صالدرغان. واقعاً حضرت محمد یه‌شدن‌اوڭ خلقغه بیك سیوکلی بولغان؛ بیك طوغری بولغان؛ برده بوزوقلقده بولماغان؛ اصلا خیانت قیلماغان؛ بیك شفقتلی ومرحمتلی بولغان. شوڭا کوره خلق آنی بیك یاراتا طورغان بولغانلر. حضرت خدیجه‌نڭ آڭا صوقلانووی‌ده مونه شول سببلردن بولغان ایکان.

م — بو وقت عرب خلقی بابالری ابراهیم واسماعیل پیغمبرلر کیترگان‌دین وشریعتنی، اوزلرن یاراتقان بر اللهنی بوتونله‌ی اونوتقان بولغانلر. تاش وآغاـ چلردن ئه‌لله نیندی صورتلر یاصاب شوڭا عبادت ایته وشوڭاردن الله دن یاردم صوراغان‌کبك یاردم‌صوری، آنلرنڭ‌آلدینه‌تزله‌نوب، یالنایالوراطورغان بولغانلر. یعنی آلر مشرکلر وپتقه تابنوچیلر بولغانلر. حضرت محمد عربلرنڭ بو اشلرینه بیك‌آبدراش‌برله‌قاری‌باشلاغان. آلرده‌تارالغان‌چیکسزبوزوقلقلرغه نی‌ئه‌یتورگه‌ده بلمه‌گان. اول اوزی‌آلرچه عبادت‌قیلماغان؛ آلرچه‌بوزوق‌اشلراشله‌مه‌گان؛ اوزنچه براللهغه عبادت قیلاباشلاغان. اول کوب وقت‌مکه‌گه‌یاقن **حرا** دیگان تاوغه‌باروب کوبره‌ك وقتن شونده عبادت برله اوزدرا باشلاغان. آنده تونه‌توب، قونوب‌ده یاتقالاغان. آشارینه بتسه قایتوب آزق آلوب کیته طورغان بولغان. مونه شول ره‌وشچه حرا تاونده عبادت ایتوب یاتقان کیچلرنڭ برنده بوڭا الله‌تعالی طرفندن جبرائیل فرشته کیلوب، آنڭ پیغمبربولغانلغن بلدرگان. شوندن‌صوڭ‌اول‌پیغمبر بولوب خلقنی طوغری یولغه اونده‌رگه طوتونا.

اون جیدنچی درس.

یه‌شرین صورتده دینگه اونده‌و. ایڭ باشلاب ایمان کیترگان کشیلر. اشکاره اونده‌و. مکه مشرکلرینڭ پیغمبرگه قارشی توشولری. ابوطالبنڭ پیغمبرنی حمایه قیلووی. مشرکلرنڭ معجزه صوراولری.

م — حضرت محمدکه نیندی بیرده پیغمبرلك کیلگان دیگان ایدك ئه‌لی؟

ش — حرا تاونده کیلگان دیدك. م — درست، آڭا شونده پیغمبرلك کیلگان. بو وقت پیغمبرگه قرق یه‌ش بولغان. پیغمبرلك کیلو برله اول ایڭ باشلاب یه‌شرن صورتده‌گنه دینگه اونده‌رگه کرشه. چونکه بردن بر آچق صورتده پیغمبرلگن سویله‌ب، دینگه اوندی‌باشلاسه، مشرکلرنڭ قارشی‌توشولرندن، آڭا ضررتیدرولرندن قورقنچ بولا. شونلقدن اول الك اوزینڭ دوستلرینه، سوزی اوته‌رلك کشیلرگه‌گنه آچلا. اول‌اوّلدن‌اوك بیك‌طوغری بولغانغه، برده یالغان‌سویله‌مه‌گانگه یاخشی‌کوڭللی بعض برکشیلر آڭا شوندوق اشانالر. پیغمبرنڭ خاتونی خدیجه‌نڭ وَرَقه اسمنده بریاقینی‌بار ایکان. اول خرستیان‌دیننده‌گی برعالم بولوب، انجیلنی بیك کوب اوقی‌ایکان. (۱) حرا تاونده اوزینه فرشته کیلو واقعه‌سن سویله‌و برله‌ن خدیجه پیغمبرنی آڭا آلوب کیته. ورقه بوڭا «سین چن پیغمبرسڭ؛ اول فرشته موسی پیغمبرگه پیغمبرلك کیترگان جبرائیل فرشته ایندی» دی. شولای ایتوب حضرت محمدنڭ پیغمبرلگینه ایڭ باشلاب اشانوچی کشی اوشبو ورقه بولا. اول بو وقت ایندی کوزلری صوقرایغان بر قارت ایکان. اوزاق طورمی اول وفات بولا. پیغمبرگه ایڭ‌باشلاب خاتونی خدیجه به‌ن آنڭ بیك یاقن دوستی ابوبکرده ایمان کیتره‌لر. شولایوق ابوطالبنڭ اوغلی علی‌ده ایمان کیتره. بووقت ئه‌لی اول صبی بالا ایکان.(۲) ابوبکریاخشوق‌دولتلی برسوداگیربولوب، خلقغه‌بیك سیوکلی، بیك اعتبارلی ونفوذلی کشی بولغان. اول‌ده اوزینه ایبه‌رلك کشیلرنی دینگه اونده‌گان. شولای ایتوب آنڭ آرقلی‌ده برنیچه کشی پیغمبرگه ایمان کیترگانلر.

م — بر نیچه وقتلر شولای یه‌شرن صورتده دینگه اونده‌گاچ، بر وقت الله تعالی آڭا خلقنی آچقغه دینگه اونده‌رگه قوشا. شونلقدن پیغمبر مکه‌ده‌گی برتاو باشینه منه‌ده بیك قاتی تاوش برله قچقرا، اوزینه خلقنی چاقرا باشلی. خلق درحال آغلوب تاوغه جیبلا باشلیلر. شولای ایتوب تاو تیره‌سی خلق برله طولا. شوندن‌صوڭ حضرت محمد اوزینڭ الله‌تعالی طرفندن پیغمبر ایتوب‌یبه‌رلگانلگن، آنلرنی حق دینگه اونده‌رگه قوشلغانلغن سویلی. خلق برده کوتولمه‌گان بو اشکه

---

(۱) حضرت محمدنڭ نبوتن ایڭ باشلاب تصدیق ایتکان ذات اوشبو ورقه‌در. فقط بردن بوندن صوڭ پیغمبرگه وحی کیسلگانگه، ایکنچیدن ورقه اوشبو واقعه‌دن صوڭ کوب‌طورمی وفات بولغانغه سیر کتابلرنده اول باشلاب ایمان کیتروچیلر جمله‌سندن صانالبی، مسکوت عنه قالا.

(۲) ایڭ باشلاب پیغمبرگه ایمان کیتروچیلردن برسی «زید بن حارثه» در. حتی آنی ابوبکردن الك ایمان کیترگان دیوچیلرده‌بار. لکن اول‌اسلام‌تاریخنده بیك‌اوك مشهور بولماغانغه، سوز اوزایتودن قورقوب بواورنده ذکر ایتمه‌دك.

بیك آبدراب قالالر. لكن حضرت محمد نڭ بوكًارچه بیك یاخشیلق، طوغریلق، اشانچلیلق برله تانلغانلغن اعتبارغه آلوب آڭا برده قارشی سوز ئەیتمیلر. باری پیغمبرنڭ آتاسی برله برطوغان آغاسی ابو لَهَب کنه بوكًا بیك آچولانوب: «دوموككری نەرسه، شونڭ اوچون بزنی موندە چاقروب كیتردڭمی؟» دی. مونه شول وقتدن باشلاب پیغمبر آچقدن آچق خلقنی دینگه اوندی باشلی. مكه مشركلری، بیگرەكده الوغ كشیلرنڭ بوكًا بیك اچلری پوشا. اوزلرندن توبەن بر كشینڭ، خصوصا آتا آنادن فقیر حالده یتیم قالغان بر كشینڭ بولای، الله تعالی طرفندن پیغمبر ایتلوب یبەرلدم دیبووینه بیك كونلەشەلر. بوتون كوچلری برله آڭا قارشی طوررغه طرشالر. آڭا بیگرەكده دشمان كشیلر بایاغی ابولهب برله ابو جَهْل اسمنده بر كشی بولغان. بولر آنی برده كوره آلمیلر. محمد پیغمبر ایسه اوزاشنده همان دوام ایته. اول الله تعالی نڭ قوشووی بوینچه ئەلدن ئەلی تـگیلرنڭ پتلرن كیمستە، آلرنڭ طوتقان یوللرن، دینلرن، عرف وعادتلرن یامانلی. آلرنی بر اللهغه عبادت ایتەرگه، ایزگی عمل قیلورغه اوندی. آڭا آقرنلاب بولسەده ایەروچیلر بولوب طورا. لكن كوبچیلك آڭا دشمانلقلرن آرتدراغنه بارالر. شولایده بولر آڭا كوب ضرر تیدره آلمیلر؛ آڭاردن كولو، آنی مسخره قیلودن اوزا آلمیلر. چونكه آنڭ باباسی ابوطالب عربلر آراسنده بیك الوغ وحرمتلی بر كشی بولغانلقدن، آڭاردن قورقالر. اول اوز قەردەشن تگیلردن نق صاقلی، تییەرگه ایرك بیرمی.

م — مشركلر پیغمبرنڭ اوزینه نق ضرر تیدره آلماسەلرده، آڭا ایەرگان كشیلرگه بیك قاتی جبر ایتكانلر. آلرغه عبادت قیلورغه‌ده ایرك بیرمەگانلر. شونلقدن آلر قاچوب پوصوبغنه عبادت ایته طورغان بولغانلر. محمد پیغمبر اللهنڭ یاردمینه اشانوب اوز اشنده همان‌ده دوام ایتكان. خلقنڭ كولولرینه، مسخره قیلولرینه، ایبدەشلرینه جبر وظلم ایتولرینه برده قاراماغان، صبر ایتكان. مكه مشركلری بونڭ پیغمبرلگینه معجزه صوراغانلر. اول «مینم پیغمبرلگمه معجزەم قرآن. سز اگرده مینی یالغانچی دیسەگز، شول قرآندەغی كبك ایتوب برگنەیول سویلەگز» دیگان. تگیلر نی قدر طرشسەلرده بولدرا آلماغانلر؛ بوتونلەی جیڭلگانلر. بزبیت یوغاریده پیغمبرلرگه الله طرفندن كتابلر بیرلگان دیب ئەیتكان ایدك، شولای توگلمی؟ ش — شولای، پیغمبرلرگه كتابلر بیرلگان. م — مونه محمد پیغمبرگه قرآن اسمنده كتاب بیرلگان ایندی. پیغمبرمزنڭ معجزەسی‌ده شول بولغان. مكەده نیندی مسجد بار ایدی ئەلی عارف؟ ش — كعبة‌الله بار. اول قایچان صالنغان ایدی؟ ش — ابراهیم واسماعیل پیغمبرلر زماننده آلر طرفندن صالنغان. م — مونه شول كعبة‌الله عربستانده‌غی بوتون عربلر قارشنده ایزگی اورن صانالا ایدی. عربستاننڭ تورلی طرفلرندن هریل صایون خلقلر جییلوب آنده اوزلرنچه عبادت قیلا طورغانلر ایدی. كعبة‌اللهغه جییلوب عبادت قیلوغه حج قیلو دیلر. محمد پیغمبر ئەنه شول حج قیلو اوچون كیلگان باشقه عربلرنی ده برده كوزندن اچقندرمی، آنلرنی‌ده دینگه اوندی طورغان ایدی.

اون سیکزنچی درس

صحابه‌لرنڭ حبشه‌گه هجرتی. مشرکلر برله آرا کیسلو. خدیجه وابو طالبنڭ وفاتی. پیغمبرنڭ طائفکه بارووی. طائف دعاسی.

م — مکه مشرکلری اوزلرن یاخشیلقغه اونده‌گان پیغمبرگه نیچاڭ معامله قیلغانلر دیگان ایدڭ ئدلی؟ ش — بیك ناچار معامله قیلغانلر. م — ناچار معامله قیلوب نی اشله‌گانلر آلر؟ ش — آڭاردن کولگانلر، مسخره قیلغانلر. م — شولای شول، آلر آڭا ایپه‌ره طورغان اورنده، آنی قدرلی وحرمتلی طورغان اورنده، آنی کیمستکانلر، خورلاغانلر، کولگانلر، مسخره قیلغانلر. پیغمبرلرگه خلق گله‌ن شولای ایته طورغان بولغانلر شول. ئه صحابه‌لرغه آلر نی اشله‌گانلر؟ ش — آلردن‌ده کولگانلر، آلرنی‌ده مسخره قیلغانلر. آلرنی جبر ایتکانلر. م — درست ئدیتدڭ. آلر پیغمبرگه‌ده، صحابه‌لرغه‌ده بیك ناچار معامله قیلغانلر. آلر پیغمبر وصحابه‌لرغه معامله‌لرن همان‌ده ناچارلاتاغنه بارغانلر. پیغمبر اوزی ابو طالب حمایه‌سنده بولغانلقدن آڭا اول قدر جبر ایته آلماسه‌لرده، صحابه‌لرغه بیك اذا وجفا قیلا طورغان بولغانلر. بیکره‌ڭده کشیك خدمتك بولغان کشیلر، خوجه‌لرندن ئدیتوب بترگیسز قصنقیلقلر وقاتیلقلر کورگانلر. خوجه‌لری آلرنی اسسی کونلرده یالانغاچ کویی اسسی قوم اوستینه یاتقروب اوستلرینه تاشلر برله باصدروب عذابلی طورغان بولغانلر. قای برکشیلرنڭ موینلرینه باولر تاغوب بالالرغه طوتدرالرده، آلرنی آت ایتدروب اویناتوب مسخره ایتدره‌لر ایکان. صوڭندن پیغمبرمزنڭ مؤذنی بولغان حضرت بلالنی مونه شولای ایتوب جفالی طورغان بولغانلر. اول مسکین مشرکلردن بیك کوب عذابلر چیککان. قای بر کشیلرنڭ‌ته‌نلرینه تیمر قزدروب باصا طورغان بولغانلر. موندی عذابلر بایتاق‌غنه خاتون قزلرغده بولغان. مشرکلرنڭ بوندن مقصودلری آلرنی دینلرندن چغارو بولغان. لکن صحابه‌لر بوڭا صبر ایتکانلر؛ بر وقت الله تعالی‌نڭ رحمتی کیلور ئدلی دیب توزگانلر، امیدلرن اوزمه‌گانلر؛ دینلرندن آیرلماغانلر. شولای عذابقه توزه آلمیچه اولگده‌وچیلرده بولغان. موندی کشیلر بیك ایزگی کشیلردر بیت ایندی بالالر؟ ش — البته ایزگیلر ایندی. م — ایزگی بولمیمی صوڭ. الله تعالی رضاسی اوچون شوندی آورلقلر کوته‌رودن‌ده ایزگی اش بولورمی؟ مکه عربلرینڭ صحابه‌لرغه جبر وظلملری بیگره‌ڭده آرتا باشلاغاچ، پیغمبر آلرغه حبشه دیگان یرگه کوچه‌رگه قوشقان. اول یرنڭ پادشاهسی بیك یاخشی وطوغری برکشی ایکان. شولای ایتوب صحابه‌لردن بیك کوبیسی خاتون وبالا چاغالری بله‌ن سیوکلی وطنلرن، طوغان اوسکان یرلرن طاشلاب چیت یرگه، حبشه‌گه کیته‌رگه مجبور بولغانلر. بولر نی اوچون بولای وطنلرن طاشلارغه مجبور بولغانلر، عبد الله؟ ش — مکه عربلری آلرغه جبر ایتکانلر. شوڭا کوره آندن کیته‌رگه مجبور بولغانلر. م — شولای شول. آلرغه مشرکلر جبر وظلم قیلغانلر. آلرغه دینلرن طوتارغه ایرڭ بیرمه‌گانلر. شونلقدن دینلرن طنچ وراحت طوتو اوچون عدل پادشاهنڭ قانات آستینه کرگانلر. پیغمبر اوزی بعض صحابه‌لر برله مکه‌ده قالغان.

م -- بوندن صوڭ مكه عربلری، پیغمبر وصحابەلرینه تاغیده آرتغراق جبر ایته باشلاغانلر. آلر پیغمبرنی یاقلاغان ابو طالبکەده بیك نق دشمانلاشقانلر. هم ابو طالب وآڭا ایپەرگان کشیلر برله آرانی بوتونلەی اوزەرگه بولغانلر. آلر برله آلش بیرش ایتمەسکه، آلردن قز آلماسقه قز بیرمەسکه، بوتونلەی مناسبتنی کیسەرگه سوز بیرگانلر. شولای‌ایتوب پیغمبر، ابو طالب وآڭا ایپەرگان کشیلر مکه خلقندن آیرلوب طورا باشلاغانلر. بولای آیرلوب طورو اوچ یلغه قدر صوزولغان. شول وقت اچنده بولر بیك قیینلقلر کورگانلر؛ آچ قالغانلر، صوسز قالغانلر.

م — بوندن صوڭ اوز اقلامی پیغمبرگه تاغیده زور قایغی کیله. آنڭ سیوکلی خاتونی خدیجه، آندن صوڭ آنڭ آرتندن اوق ابو طالب وفات ایتەلر. پیغمبر بوڭا بیك قایغرا. چونکه خدیجه بیك بای، عقللی، نفوذلی خاتون بولوب، پیغمبرنی گلەن جواتا طورغان بولغان؛ آنی باشقەلرنڭ جبرلرندن صاقلی طورغان بولغان. ئه ابو طالب پیغمبرنی اوز قانات آستینه آلوب، آنی مشرکلردن بوتونلەی صاقلاغان. مونه شونلقدن پیغمبر بولردن آیرلووینه بیك کوینگان. ابو طالب وفات ایتکاچ پیغمبرگه بیك آور کونلر کیله: مشرکلر ایندی آڭا بیك قاتی بەیلەنەلر؛ قای بر وقت آنی طوتوب آلوب بەرگەلیلر، صوقغالیلر؛ اول نماز اوقوب یاتقانده آنڭ اوستینه پچراقلر، تیزەکلر ارغتالر؛ آنڭ قابقالرینه پچراقلر یاغوب، بویاب کیتەلر. شوڭا کوره پیغمبرگه مکەده طورو بیك آورلاشا. اول مکەگه یراق توگل **طائف** دیگان برشەرگه طوررغه بارمافچی بولا. طائف خلقی مکه عربلرینه دشمان بولغانلقدن، پیغمبر اوزن آنده یاخشی قبول ایتەرلر دیب اویلی. شولای‌ایتوب اول یانینه بر صحابەنی آلوب طائفکه کیته. (١) طائف خلقی بوڭا بیك صالقون قاریلر. آنی قانات آستلرینه آلو قایده، حتی قووب ییبەرەلر. شوندن صوڭ پیغمبر بیك پوشونوب، قایغروب طائفدن چغوب کیته. طائفدن چغانده یەش ییلکنچەکلر بونلرغه تاشلر برله بەرەلر. شول وقت پیغمبرنڭ مبارك اوکچەلری جراحتلەنە، قانی. پیغمبر طائفدن یاڭادن مکەگه قایتا. یولده اول مکەگه یاقن بریوزم باقچەسی یانینه حال جیارغه اوطورا. شول وقت اول بویوق، جراحتلی کوڭلی بلەن اللّٰهغه زاریلق قیلوب دعا قیلا: «ای ربم، میڭا یاردمڭنی توشور؛ سیندن باشقه هیچ بر آرقا تایانچم یوق؛ میڭا آچووڭغنه توشمەگان بولسه یارار ایدی. مین بو مشقتلر، بو قیینلقلرنڭ بارسینەده توزەچکمن، تیك میڭا آچووڭغنه بولماسون!» دی. بو یوزم باقچەسی پیغمبرگه دشمان کشیلردن بولغان مکەنڭ ایکی الوغ کشیسنکی ایکان. آلر شول وقت باقچەده ایکانلر. پیغمبرنی شوندی قایغیلی، یونچیغان حالڭ کوروب قزغانغانلر. اوزلرینڭ بر مالایلری آرقیلی آڭا بر صالقوم یوزم ییبەرگانلر. شونی آشاب پیغمبر آزراق حال تارتقان. پیغمبر مکەگه یاقن کیلوب ییتسەده آنده کررگه قورقغان. چونکه بر مرتبه آندن چغوب یاڭادن قایتقاچ آلرنڭ آڭا تاغیده نغراق آچولانا-

---

(١) بو صحابی زید بن حارثەدر.

چقدن بلگان شونلقدن اول بر‌ه‌ونی مکه‌نك الو غ برکشیسینه (۱) ییبه‌روب اوزن قانات آستینه آلوون اوتنگان. تگی کشی بیك یاخشی کوڭللی کشی ایکان. مشرك بولا طوروب اول پیغمبرنك اوتنچن قبول ایتکان؛ آنی قارشی چغوب آلوب صاو سلامت اوبینه ایلتوب قویغان. مونه بالالر، پیغمبر نی قدر زحمتلر، نی قدر مشقتلر کورگان. باشقه پیغمبرلرگه کیلگان آورلقلر محمد پیغمبرگه‌ده کیلگان؛ آرتغی برله کیلگان. لکن الله تعالی‌نك رحمتی کیك شول. اول همان آنی صاقلاغان. پیغمبر طائفدن مکه‌گه قایتقاچ آڭا تاغی‌ده آورراق بولغان. مشرکلرنك جبر وظلملری تاغی‌ده نغایا توشکان. لکن اول بوڭا هنوز توزگان.

اون طوقزنچی درس

عقبه بیعتی. مدینه‌گه هجرت. ثور تاونده اوچ کون. سراق‌نك پیغمبرنك آرتندن توشووی.

م — مکه‌ده‌گی کعبة الله‌غه عربستاننك بوتون طرفندن یلده بر مرتبه عربلر کیلوب حج قیلا طورغان بولغانلر، دیگان ایدك. شول وقت محمد علیه السلامنك بولرنی دینگه اوندی طورغان بولغانلقلرن‌ده سویله‌گان ایدك. بر وقت مدینه دیگان بر شهردن اون ایکی کشی حجگه کیله‌لر. پیغمبر بولرنی اوچراتوب دینگه اوندی. بولر بیك یاغشی، صاف کوڭللی کشیلر ایکان، پیغمبرنك سوزلرندن بیك اثرله‌نه‌لر؛ آڭا ایمان کیتره‌لر. مدینه‌گه‌قایتقاچ بولر اوزلری‌اوندب بایتاق کشیلرنی دینگه کرته‌لر. شولای ایتوب مدینه‌ده پیغمبرگه ایمان کیترگان کشیلر یاخشوق کوبه‌یوب کیته. ایکنچی یل بولر اوزلرینه ایه‌رگان کشیلردن سیکسه‌نله‌ب کشی برله حجگه کیله‌لر.(۲) پیغمبر بر تون مکه تاولرندن برتاو آراسنده عَقَبَه دیگان یرده بولر برله کورشه. شول وقت پیغمبر بولرغه اوزینك مدینه‌گه باروب آلر آراسنده طوررغه تله‌گانلگن آڭغارتا. بولر بونی بیك خوش قبول ایته‌لر؛ آنی دشمانلردن‌صاقلارغه،قولدن کیلگانچه‌یاردم‌ایته‌رگه‌وعده‌بیره‌لر. بوندن‌صوڭ‌پیغمبر صحابه‌لرغه‌ده مدینه‌گه کوچه‌رگه قوشا. شولای ایتوب صحابه‌لر عائله‌لرن آلوب، وطنلرن، مال طوارلرن، یورطلرن تاشلاب مدینه‌گه کوچه‌لر. بو بیت بیك آور بولغاندر؟ ش — البته آور بولغان ایندی. م — لکن آلر شول‌آورلقلرنی کوته‌رگانلر. اوز دینلرن صاقلاو اوچون بوتون نه‌رسه‌لرن قربان ایتکانلر. آلر آچ یالانغاچ مدینه‌گه باروب توشکانلر. مدینه‌ده‌گی، پیغمبرگه ایمان کیترگان کشیلر بولرنی بیك یاخشی قارشی آلغانلر؛ آلرنی اویلرینه کرتکانلر؛ آشاتقانلر، اچرگانلر؛ماللرن‌اورتاقلاب‌بیرگانلر. شولای‌ایتوب‌صحابه‌لر بارسی‌ده‌مدینه‌گه‌کوچوب‌بتکانلر. باری پیغمبر برله ابوبکر عائله‌سی هم پیغمبرنك کیه‌وی علی گنه ئه‌لیگه مکه‌ده قالغانلر.

(۱) بو کشی مکه رئیسلرندن بولغان «مطعم بن عدی» در. پیغمبر بزنی صوگشدن گله‌ن [illegible] تونیو طورغان بولغان. بدرده اسیرلر الب کترگاچ «مطعم سلامت بولوب‌ده کیلوب صوراسه‌ایدی، [illegible] خطری اوچون بولرنی آزاد ایته‌ر ایدم» دیگان. (۲) درستی بولر جیتمش بیش کشیدر.

م — صحابەلر بوتونیسی مدینەگە کوچوب یتکاچ، غایت درجەدە اسسی بر کوننی پیغمبرگە جبرائیل فرشتە کیلەدە: «سینی مشرکلر بوگون کیچ اوترر گە ایتەلر. سین تیزرەك مدینەگە کیت!»دی. واقعا مشرکلر شول کون کیچ پیغمبرنی اوترر گە بولغانلر ایکان. آلر آنك صحابەلری آرتندن مدینەگە کوچوب کیتوب، آنی نغایوو ندن قورقغانلر ایکان. لکن اللهتعالیگە بر نەرسەدە یەشرن توگل شول. اول بونی پیغمبرینە بلدرگان. شوندن‌صوك‌پیغمبر یەشرنوب‌کنە ابوبکرنك‌اوییـنە بارغان‌دە: «حاضر طور. بوکون تون مکەدن قاچاچقمز!»(۱) دیگان. ابوبکر اوّلدن اوك یول‌اوچون ایکی‌دویە سیمرتوب طورا ایکان. اول دویەلرنی اییەرلەتکان، حاضرلەتکان. درحال یول کورسەتوب بارو اوچون اوستا بر عربنی یاللاغانلر. (۲) آنگا دویەلرنی بیروب اوچ کوندن صوك مکەگە یاقن ثَوْر دیگان تاوغە کیلورگە قوشقانلر. شوندن مدینەگە کیتەرگە بولغانلر. قاراڭغی توشو بلەن اون ایکی تازامشرك پیغمبرنك‌اوین قاماب آلغانلر. پیغمبرنك اویندە کیەوی علی‌برلەاوزی‌گنە بولغان. پیغمبرعلیگە اشنی آڭغارتقان. هم‌آنی‌اوزاورنندە قالدراچغن سویلەگان. علی، پیغمبرنك رضالغی اوچون باش‌اوستی دیب بونی قبول‌ایتکان. شوندن‌صوك پیغمبر اوزی یوقلی طورغان اورنغە علینی یاتقروب اوز یورغانی برلە یابقان‌دە اوزی اویندن چغوب کیتکان. تگی یگتلر اللهنك قدرتی برلە بارسی‌دە یوقلاب کیتکانلر؛ آنك‌چققانلغن‌سیزمەگانلر. پیغمبرتیزگنەابوبکرگەکروب، آنك‌برلەمکەدن یەشرنوب چغوب ثور تاوینە بارغانلر هم شوندە برتیشككە کروب یەشرنگانلر.

م - تگی یگتلر بروقت تاڭ آطوب کیلگانچ «نیك بو بردە اویندن چقمادی ایکان؟!» دیب اویگە کرگانلر. کرسەلر نی کوزلری برلە کورسونلر، توشەكدە پیغمبر توگل، علی یاتا. آچاردن پیغمبرنك قایدەلغن صوراغانلر؛ اول‌ئەیتمەگان. شونلقدن آنی طوقماب تاشلاغانلر. شوندن صوك آنك برلە کوب بولسمیچە، بردە وقت اوتکرمیچە پیغمبرنی ازلەرگە کرشکانلر. ابوبکر اویندە کروب چققانلر. مکەدە هیچ بر اوینی تنتمیچە قالدرماغانلر. شوندن صوك آت آتلانوب چغوب تیرە یاقلردن‌ازلی باشلاغانلر. ازلەو اوچ کون دوام‌ایتسدە، هیچ برفائدە چقماغان، پیغمبر وایبدەشن تابا آلماغانلر. مشرکلر ثور تاوینە، پیغمبر برلە ابوبکر یاتقان تیشككە ئەللە نیچە مرتبە بارسەلردە، آنك اچینە کروب قاراماغانلر: «ئەی، بوندە بولماسلا!» دیشوب کیری بورلوب کیتکانلر. تاو تیشگنە یاتقاندە، ازلەوچیلرنك آیاق تاوشلرن ایشتکان صایون ابوبکرغایت‌قورقغان، قایغرغان. اللهنك یاردمینە بیك نق اشانغان پیغمبر بردە قورقماغان، بورچلماغان؛ ابوبکرنی گلەن طنچلاندرا طورغان بولغان. اوشبو اوچ کون‌اچندە تونلرن‌ابوبکرنك براوغلی (۳) بولرنك حاللرن بلوب، آزق ایتوب طورغان. ابوبکرنك برخدمتچیسی، (٤) تگی کیلوب

(۱) تعبیر عفو ایتلسون. درستی شولای. (۲) بو کشی عبدالله بن اُرَیقِط‌در.

(۳) بو کشی عبدالله بن ابی بکردر. (٤) بو کشی عامر بن فُهَیرەدر.

کیتکاچ شونك کوتوب یورگان قویلرن کیتروب، آیاق‌ازلرن بیلگیسز اینه‌طورغان بولغان. اوچ کون ازله‌بده تابا آلماغاچ مشرکلر بوتونله‌ی امید اوزوب ازله‌ودن طوقتاغانلر. شوندن صونك ئه‌لیگی عرب ثور تاوینه دویه‌لرنی آلوب بارغان‌ده، پیغمبر وابوبکر دویه‌لرگه آتلانوب یولغه چقغانلر.

م—مسافرلر ثور تاوندن برقدر یراقلاشقاچ، نیچکدر بولرنك خبری **سُراقه** دیگان برعربکه ایشتلگان. مکه عربلری پیغمبرنی اوترگان، یاایسه طوتوب کیترگان کشیگه زور مکافات بیررگه وعده قیلغانلر ایکان. خبرنی ایشتو بله‌ن سراقه بر کمگه‌ده ئه‌یتمه‌سدن قوراللرن تاغوب، یوگرك آتقه آتلانوب تگیلرنك آرتلرندن توشکان. هم بیك تیز آراده آلرغه یاقنلاشاده باشلاغان. ابوبکر قورقووندن گله‌ن ارتینه ئه‌یله‌نوب قاری ایکان. ئه پیغمبر بر نه‌رسه‌ده بولماغان توسلی، برده التفات ایتمیچه قچقروب قرآن اوقوب بارا ایکان. ابوبکر سراقه‌نی کوروو برله پیغمبرگه: «خراب‌بولدق، ئه‌نه آرتدن بر آتلی کشی ییتوب کیله!» دیگان. پیغمبر بوگا «طنچ بول، قورقما!» دیگان. سراقه بولرغه یاقنلاشا باشلاغاچ خدانك قدرتی بله‌ن آتی آبنا، سورینه، هم آیاقلری ییرگه باتا باشلاغان. سراقه آتنی قمتاب‌ده، صوغوب‌ده قاراغان، لکن آت همان‌ده سورینه، باتا ایکان. شوندن‌صونك بومشرك: «آخری میگا محمدنك بددعاسی توشه؛ اش خراب؛ تیزره‌ك بوگاردن عفو اوتنورگه کیره‌ك!» دییه‌باشلاغان. هم‌شوندوق «طوقتا، مین‌سیگاتیمه‌یه‌چکمن؛ طنچ‌بول!» دیب پیغمبرگه قچقرغان. پیغمبر طوقتاغاچ سراقه آگا باروب بو قباحتلگی اوچون عفو اوتنه. پیغمبرلر شفقتلی، مهربانلی بولالر بیت آلر. اول آنی شوندوق عفو ایته. شوندن صونك سراقه مکه‌گه، پیغمبروابوبکر مدینه‌گه کیته‌لر. مونه‌شولای ایتوب الله‌تعالی‌نك یاردمی‌برله پیغمبر مشرکلرنك یمان‌قصدلرندن‌قوطولا. بوندن صونك آلرغه مدینه‌گه باروب ییتکانچه برده قورقنچ بولمی.

یکرمه‌نچی درس.

قباغه توشو. مدینه خلقینك پیغمبرنی قارشی آلولری. مسجد صالدرو. اسلامیتنك انتشاری. پادشاهلرغه ایلچیلر ییبه‌رو. مکه‌نك آلنووی. پیغمبرنك وفاتی.

م — پیغمبرنك مکه‌دن چغوون ایشتو بله‌ن صحابه‌لر کون صایون مکه یولینه چغوب آنی‌کوتوب طورالر ایکان. کونلردن برکون قارشی چغوچیلرغه کوتلگان قوناقلر کورنه. بولرقوانچلرندن نی‌اشله‌رگه‌بلمیلر؛ آنی‌چولغاب‌آلوب حال واحوال صوراشالر. قایسی دویه‌نك تزگنندن، قایسی ابه‌رندن، قایسی آتدن، قایسی‌موندن طوتالر. شولای‌ایتوب پیغمبر صحابه‌لر برله چولغانغان حالده مدینه‌گه بارا. لکن اول طوغری مدینه‌گه بارمیچه، مدینه‌دن ایکی یارم چاقرم قدرگنه بولغان «قُبا» دیگان‌آولغه توشه. قبا خلقی پیغمبرنك اوزلرینه توشولرینه شادلقلرندن‌تیریلرینه صیمشا آلمیلر. آنلرنك پیغمبرنی وابوبکرنی حرمتله‌ولرینك اوچی قریبی بولمی؛ آنلرنی اورمه‌گان ییرگه اوطورتمیلر. پیغمبرقباده برنیچه‌کون قوناق بولوب قالا.

جمعه کون آنده جمعه نمازی اوقی. جمعه اوقوغاچ مدینه‌گه یونه‌له. مدینه خلقی آنی غایت شادلق برله قارشی آلالر. بالاچاغا، اول مدینه‌گه کرو برله شادلق مناجاتلری ئه‌یته‌لر. مدینه‌ده شادلقنك ایگی چیگی بولمی؛ اول کون مدینه بر بیرم توسن آلا. مدینه اوراسینه کرو برله‌ن صحابه‌لردن هر قایوسی پیغمبرنی اوزلرینه توشوره‌سیلری کیله. قایسی دویه‌نك تزگننن، قایسی ایه‌ر آغاچندن طوتونالر. شولای ایتوب آلرنك هر قایوسی پیغمبرنی قوناق ایتوب ثواب آلاسیلری کیله. پیغمبر بونلرغه دویه‌نی اوز اختیارینه قویارغه قوشا. دویه‌قایده باروب چوکسه، شونك یورط صالاچاغن سویلی. بر وقت دویه براندرلقغه باروب طوقتی‌ده چوکه. شوندن صوڭ پیغمبر دویه‌دن توشه. دویه‌نك بویرگه کیلوب چوکووی الله‌نك اشکارتووی برله‌ن بولغان ایکان. شونلقدن پیغمبر شول اورننی صاتوب آلوب برزور مسجد صالدرا، هم شوڭا قوشوب اوزینه اوی صالدرا.

م — پیغمبرنك دویه‌سی چوکو برله‌ن **ابوایوب الانصاری** دیگان بر صحابه تیزگنه کیلوب دویه اوستندن پیغمبرنك نه‌رسه‌لرن آلا. شونلقدن پیغمبر اوزینه اوی صالغانچه، آنك اوینك قوناق بولا. ابوایوبنك تیزگنه کیلوب دویه اوستندن نه‌رسه‌لرنی آلووی‌ده پیغمبرنی قوناق ایتو اوچون بولغان ایکان. شولای ایتوب بوصحابه پیغمبرنی قوناق ایتو مرتبه‌سینه ایرشه. بو بیك زورمرتبه‌در بیت؟ ش — البته زور مرتبه. م — زورمرتبه بولیمی صوڭ پیغمبر چیکلی پیغمبراوزگه قوناق بولوب توشسون‌ده اول زورمرتبه بولماسون. بو بیگره‌ك‌ده زور مرتبه، بیگره‌ك‌ده زور برکات ایندی. صحابه‌لرنك هرقایوسی آنی اوزلرنده قوناق ایته‌رگه طرشقانلر. لکن الله تعالی بو برکاتنی ابوایوبکه نصیب ایتکان ایکان. مونه شول وقتدن بیرلی پیغمبرمزاولگانچه مدینه‌ده طورغان. پیغمبرنك مکه‌دن مدینه‌گه کیلووینه **هجرت** دیلر. بزنگچه «کوچو» دیگان سوزبولا. بووقت پیغمبرنك پیغمبرایتلوب‌بیبه‌رلووینه اون‌اوچ یل‌بولوب، یه‌شی ایللی‌اوچده بولغان. مدینه شهری حاضرگی کونده‌ده بار. ئه‌لیگی پیغمبر صالدرغان مسجد ده حاضرگی کونده بار. تیك اول ئه‌لله نیچه قات توزه‌تلگان، زورایتلغان ایندی. حاضر پیغمبرنك مکه‌دن مدینه‌گه کوچوب کیلووینه ۱۳۳٤ یل بولغان. مسلمانلر یل حسابن مونه شول پیغمبرنك مدینه‌گه کوچکان کوننن آلوب حساب ایته‌لر.

م — مدینه‌گه کوچو برله پیغمبر وصحابه‌لر بیك نـق صولش آلالر. آنلر عبادتلرن ایندی یه‌شرمیلر؛ نله‌گانچه الله‌غه عبادت قیلا آلالر. مدینه هم تیره‌سنده دین یاخشوق تارالا. مکه مشرکلرینك پیغمبر هم صحابه‌لرنك مدینه‌گه کوچوب آنده دین تاراتولرینه اچلری بیك‌نق پوشا. آنلرنی نیچك‌ده بولسه بتررگه، قررغه بولالر. شولای ایتوب پیغمبر وصحابه‌لر برله آلر آراسنده بایتاق غنه صوغشلرده بولوب آلا. بوصوغشلرنك پیغمبر وصحابه‌لراوچون بیك آورلری، بیك‌قایغلیلری‌ده بولا. صوغشلرنك برسنده پیغمبر بیتندن بیك نق جراحتله‌نه؛ مبارك تشی‌ده صنا. لکن شولای بولا طوروب اول مشرکلرگه بد دعا قیلمی؛ بلکه خیر دعا قیلا؛ الله تعالی‌دن آنلرنی یارلقاون صوری. آخرده الله‌تعالی‌نك یاردمی‌برله پیغمبر وصحابه‌لر

مشرکلرگه اوستون چقالر. دین عربستاننك هرطرفینه تارالا. مکه مشرکلری اوز- لری‌ده ایمانغه‌کیله‌لر. مدینه‌گه کیلوگه سیکزیل دیگانده، پیغمبرصحابه‌لربرله‌باروب مکه‌نی‌ده آلا. بوندن صوڭ ایندی محمد علیه‌السلامنك چن پیغمبرایکانلگی بوتون عربستان خلقینه معلوم بولا. بوتون عربستان خلقی آگـا ایمان کیتره‌لر: اول کیترگان دین وشریعتنی قبول ایته‌لر.

م — پیغمبر برعرب خلقن‌غنه دینگه اونده‌وبرله قالمیچه، تیره یاقلاغی باشقه خلقلرنی‌ده دینگه اوندی. چونکه الله تعالی آنی ییر یوزنده‌گی بوتون‌خلقغه پیغمبر قیلوب ییبه‌رگان. شونلقدن اول تیره‌یاقلا پادشاهلرنك بارسینه‌ده ایلچیلر کوندره، مکتوبلریازا. مکه‌دن مدینه‌گه کوچوب کیلوگه اون‌یل طولوب اون‌برنچیگه‌کیتو برله پیغمبرمز دنیا برله‌ده ایسه‌نله‌شه. بووقت آنك یه‌شی ٦٣ده بولا. اول مدینه‌ده خاتونی حضرت عائشه‌نك اوینه کومله؛ پیغمبرنك اولووی مدینه خلقینه وبوتون اهل اسلامگه ئه‌یتوب‌بترمه‌سلك برقایغی وحسرت بولا. هرییرده آه واه تاوشلری، یغلاو وصقرانولر ایشتله. لکن نی چاره اولمدن هیچ کم قوتولمی شول. مونه شوشی پیغمبر، ابراهیم، واسماعیل پیغمبرلردعا قیلوب صوراغان، تورات وانجیللا آنك حقنده سوینچ بولغان پیغمبرایندی. اول بوتون دنیا خلقینه ییبه‌رلگان‌پیغمبر. اول پیغمبرلرنك ایك صوڭغیسی. آڭاردن صوڭ پیغمبر کیلمه‌گان وکیلمه‌یه‌چك. شونلقدن اول آخر زمان پیغمبری دیب آتالا. مونه بزده شول آخر زمان پیغمبری محمد علیه‌السلامگه ایه‌رگان وآنك شریعتی بله‌ن عمل قیلا طورغان کشیلرمز.

یکرمی برنچی درس.

قرآن. اسلامیت. صحابه‌لر. پیغمبر عائله‌سی.

م-بزاوتکان‌درسلرمزده‌الله‌تعالی‌پیغمبرلرگه‌کتابلربیرگان دیگان‌ایدك. شولای توگلمی؟ ش—شولای، الله‌تعالی پیغمبرلرگه کتابلربیرگان. م—سین الله‌تعالی‌طرفندن بیرلگان نیندی کتابلر بله‌سك؟ ش — تورات، انجیلنی بله‌م. م — بونلر کملرگه بیرلگانلرایدی ئه‌لی؟ ش—تورات موسی‌پیغه‌برگه، انجیل‌عیسی‌پیغمبرگه بیرلگان. م—بیك‌درست‌ئه‌یتدڭ. ئه‌بزنك‌پیغمبرگه‌نیندی کتاب‌بیرلگان؟ ش— قرآن‌بیرلگان. م—شولای. بزنك پیغمبرگه قرآن اسملی کتاب بیرلگان شول. مین سوز آراسنده سزگه بونی سویله‌ب کیچکان ایدم. ئه‌نه بز شول قرآن برله عمل قیلامز ایندی. قرآنده‌آنلا دین وشریعت حکملری بیان‌ایتلگان. قرآن اول بیك کوب کیسه‌کلردن عبارت. اول کیسه‌کلردن اوزونلری‌ده‌بار، قسقه‌لری‌ده‌بار. آلرنك هربرسینه **سوره** دیلر. سوره‌لر اوزلری آیرم، آیرم جمله‌لردن عبارت. آنلرنك هر قایوسینه **آیت** دیلر. مونه بالالر، قاراڭز ئه‌لی قرآن شوشی ایندی. مونه بونلر سوره‌لر. مونه بونلری اوزون سوره‌لر. مونه بونسی بیك قسقه سوره. مونه بونلر آیتلر. قرآن اول الله تعالی طرفندن پیغمبرمز محمد علیه‌السلامگه بیرلگان مبارك، مقدس کتاب. آنی قدرله‌رگه، حرمتله‌رگه کیره‌ك. اول اوزی عربچه یازلغان. چونکه پیغمبرمز عرب بولغانغه الله تعالی آنی عرب تلی برله ایندرگان.

م.— مونه شوشی پیغمبرمز کیترگان هم قرآنده بیان ایتلگان دین وشریعتکه اسلام دینی، اسلام شریعتی دیلر. محمد علیه السلامنك پیغمبرلگینه اشانوب، قرآن برله عمل قیلغان کشیلرگه مسلمان دیلر. بز قرآن برله، محمد علیه السلام شریعتی برله عمل قیلغانغه مسلمان دیب آتالامز.

م.— پیغمبر اوزی سلامت چاقده اسلام دینن اوزی تاراتقان. اول وفات بولغاچ آننك صحابه‌لری تاراتقانلر. صحابه دیب پیغمبر زماننده بولغان و پیغمبرگه ایه‌روب آننك برله صحبتده‌ش بولغان کشیلرگه ئه‌یته‌لر. آنلر بزگه بیك حرمتلی، بیك قدرلی کشیلردر. آلر بزگه پیغمبردن صوك دین وشریعت حکملری‌اوگره‌تکانلر. صحابه‌لر آنلر بیك کوب بولغانلر. آنلرنك بیك الوغلری بار. ابوبکر، عمر، عثمان، علی اسمنده‌گی صحابه‌لر ایك زور صحابه‌لردر. پیغمبردن صوك بونلر اسلام دینن تاراتو طوغریسنده بیك زور خدمتلر کورسه‌تکانلر. بولردن اوّلگی ایکیسی پیغمبرگه قائن آتا، صوکغی ایکیسی کیه‌وتیه‌لر. بونلر پیغمبردن صوك بربر آرتلی خلیفه‌ده بولغانلر.

م.— پیغمبرنك بر نیچه خاتونی بولوب، بونلردن ایك مشهورلری والوغلری خدیجه، عائشه وام سلمه‌در. پیغمبرنك جیدی بالاسی بولغان. بونلرنك اوچیسی ایر، دورتیسی قز بولغان. ایر بالالری یه‌شله‌یوك وفات ایتکانلر. قزلری کیه‌وگه چققاچ وفات بولغانلر. لکن اوزندن الك وفات بولغانلر. فاطمه اسملی قزی اوزندن آلتی آی صوك وفات ایتکان. اول یوقاروده ذکر ایتدکمز علی اسمنده‌گی الوغ صحابه‌ده کیه‌وده بولغان. آکاردن حسن هم حسین اسمنده ایکی ایر بالا بولوب، پیغمبرنك نسلی کوبره‌ك شونلردن تارالغان.

م.— مونه شوشی محمد علیه السلام بزگه‌ده پیغمبر بولا. بز اول کیترگان قرآن برله‌عمل قیلامز. بزنك دینمز اسلام دینی. بزبارمزده مسلمانلر. بز اول پیغمبرنی گله‌ن ایسمزگه توشره‌مز. چونکه اول بزگه دین وشریعت کیترگان. بزنی طوغری یولغه کوندرگان شونلقدن بز آنی گله‌ن ایسده طوتوب، اسمن ذکر ایتکان صایون آکا سلام‌ییبه‌ره‌مز. علیه‌السلام دیمز. شولایمی؟ ش — شولای معلم‌افندی، شولای.

م.— شولای شول. بز آنی محمدکنه دیب ئه‌یتمیمز، محمد علیه‌السلام‌دیمز. یه‌شا کردلر بردن ئه‌یتـگز ئه‌لی: بزنك پیغمبرمز کم؟ ش — محمد علیه‌السلام. بزصحابه‌لرنی‌ده بیك یاراتامز. آنلرنی‌ده قدر، حرمت‌برله ایسکه توشوره‌مز. آنلرغه ابوبکر، عمرگنه دیمیچه، حضرت ابوبکر، حضرت‌عمر دیمز. شولای‌وق پیغمبرنك‌عائله‌سن، یاقنلرن‌ده بیك سویه‌مز. آنلرنی ده اسملری برله گنه ئه‌یتمیچه حضرت عائشه، حضرت حسن دیب حرمت برله یاد ایته‌مز. (۱)

---

(۱) بونارچه‌ده، بوندن صوك‌ده بز کوب اورنده بو آدابقه رعایت ایتمه‌دك. آنی معلم افندینك اوزینه قالدردق. معلم افندی درس انقا قیلغانده البته بونلر رعایت ایتدرگه تیوش. پیغمبراسمی ذکرایتلگانده البته «علیه‌السلام» قوشولورغه، صحابه‌لراسمی ذکرایتلگانده «حضرت» سوزی آرتدرلورغه تیوش. شولای‌وق «الله» لفظنده‌ده «تعالی»نی قوشوب یورتورگه کیره‌ك.

يكرمى ايكنچى درس.

كلمهٔ توحيد. كلمهٔ شهادت. مؤمن به.

م — مين سزگه دين درسى اوقوتورغه كرشكانده ايڭ باشلاب الله تعالى حقنده سويله‌گان ايدم. شولاى بيت؟ ش — شولاى، سويله‌دڭز. م — مين بوتون دنيانى، بزگه كورنگان وكورنمه‌گان نه‌رسه‌لرنڭ بارسن‌ده برالله يارا‌تقان ديگان ايدم. اول الله تعالى هروقت بولغان، هر وقت بار، هروقت بولاچق، آنڭ اوّلى‌ده، آخرى‌ده يوق ديگان ايدم. خاطرڭزده‌در بيت؟ ش — خاطرمزده خلفه. م — مونه هربر كشيگه شول الله تعالى‌گه اشانو، آنڭ‌برلگينه ايمان كيترو تيوشدر. الله‌تعالى‌گه، آنڭ برلگينه اشانماغان كشى مؤمن ومسلمان بولميدر. شولايوق الله‌تعالى‌نى بزگه تانتقان، بزگه ديـن وشريعت حكملرن اوگره‌تـكان پيغمبرگه اشانوده تيوشدر. محمد پيغمبرگه اشانماغان‌كشى مسلمان بولميدر. شونلقدن بزگه كوڭلمز برله‌نق اشانوب «الله تعالى برگنه، محمد آنڭ‌پيغمبرى» ديبورگه كيره‌ك. مونى عربچه ايتوب «لا اِلٰه الا الله محمد رسول الله» ديه‌رگه كيره‌ك. بوڭا **كلمهٔ‌توحيد** ديلر. بزنڭچه «الله‌نى برله‌و سوزى» ديگان سوز بولا. شولايوق مسلمان بولغان كشيگه الله‌تعالى‌نڭ برلگى، محمد عليه السلامنڭ پيغمبرلگى‌برله گواهلق‌ده بيه‌رگه كيره‌ك: «الله‌دن باشقه الله يوق، محمد آنڭ قولى هم پيغمبرى» ديه‌رگه كيره‌ك. بونى عربچه ايتوب «اشهد ان لا اِلٰه الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله» ديه‌رگه كيره‌ك. يه ئه‌لى بالالر، بردن ئه‌يتيك: لا اله الا الله محمد رسول‌الله. ش — لا اله الا الله محمد رسول‌الله. م — ايندى كلمهٔ شهادتنى بردن ئه‌يتيك: اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله. ش — اشهد... م — مونه مسلمان بولغان كشيگه شوشى ايكى سوزنى كوڭلڭ برله اشانوب ئه‌يتورگه تيوش.

م — الله تعالى حقنده سويله‌گاندن صوڭ مين‌سزگه فرشته‌لر حقنده‌ده سويله‌گان ايدم. فرشته‌لرنى اشليلر ديگان‌ايدم ئه‌لى؟ ش — گله‌ن الله تعالى‌نڭ خدمتنده طورالر، آڭا عبادت قيلالر. م — آنلر بزگه كورنه‌لرمى، يوقمى؟ ش — يوق كورنميلر. م — بر كشيگه‌ده كورنميلرمنى؟ ش — بورون زمانلرده پيغمبرلرگه كورنگانلر. م — درست ئه‌يتدڭ، آفرين. آندن صوڭ مين الله طرفندن بنده‌لرنى طوغرى يولغه كوندرو اوچون پيغمبرلر يبه‌رلگان ديگان ايدم. شولاى بيت؟ ش — شولاى. م — يه ئه‌لى سين الوغ پيغمبرلردن كملرنى بله‌سڭ؟ ش — ابراهيم، موسى، عيسى، محمد پيغمبرلرنى بله‌م. م — بيك درست‌ئه‌يتدڭ. آندن صوڭ مين‌پيغمبرلرگه كتابلر بيرلگان ديگان‌ايدم. نيندى كتابلر بله‌سڭمى ئه‌لى‌سين؟ ش — تورات، انجيل وقرآن اسمنده كتابلر بله‌م. م — بيك ياخشى. آندن صوڭ مين سزگه بر وقت بودنيا بتوب ايكنچى بر عالم طورغزلاچق ديگان ايدم. اول كون نيندى كون ديب آتالا ئه‌لى؟ ش — آخرت كونى ديب آتالا. م — دنيا خراب بولوب ايكنچى عالم طورغزلغاچ، بوڭارچه اولوب طوفراق بولغان كشيلر بارسى‌ده ياڭادن تره‌له‌چكلر؛ شوندن

صوڭ تیکشرو بولاچق؛ دنیاده ایزگی عمل قیلغان کشیلر جنتلك، گناه قیلغان کشیلر جهنملك بولاچق دیگان‌ایدم. شولای بیت؟ ش — شولای معلم افندی، سویله‌دکز.

م — مونه مسلمان بولغان کشیگه، اسلام‌دینی وقرآن برله عمل قیلغان کشیگه شوشی نه‌رسه‌لرگه کوڭلدن اشانورغه کیره‌ك. الله تعالی‌گه، فرشته‌لرنڭ بارلغینه، پیغمبرلر ییبه‌رلووینه، پیغمبرلرگه کتابلر بیرلووینه، آخرت کونینڭ بولاچغینه، اولگاندن صوڭ بر وقت بارمزنڭ ترله‌چگینه اشانو، ایمان کیترو هر مسلمانغه مجبوری اشدر. هر بر مسلمانغه چن‌کوڭلدن «اللّٰه‌غه، آنڭ فرشته‌لرینه، کتابلرینه، پیغمبرلرینه، آخرت کونینه، اولگاندن صوڭ ترلوگه اشاندم» دیبه‌رگه کیره‌ك.

یکرمی اوچنچی درس.

ته‌ننی پاکلاو. کییمنی پاکلاو. نماز اوقی طورغان اورننی پاکلاو. طهارت.

م — بز اوتکان درسلرنڭ برسنده دعا وعبادت طوغریسنده سویله‌گان‌ایدك. شولای بیت؟ ش — شولای، سویله‌گان ایدکز. م — عبادت نه‌رسه دیگان ایدك ئه‌لی عبداللّٰه؟ ش — الله تعالی‌نڭ بیرگان نعمتلرینه شکرانه قیلو دیگان ایدك. م — بیك درست ئه‌یتدڭ. عبادت اول الله تعالی‌نڭ بیرگان نعمتلرینه قارشی شکرانه قیلو؛ الله تعالی اوزی قوشقانچه شکرانه قیلو. یه ئه‌لی سویله، سین نیندی عبادتلر بله‌سڭ؟ ش — نماز، روزه‌نی بله‌م. م — بیك درست ئه‌یتدڭ. نماز، روزه‌لر عبادت شول. آندن باشقه تاغی زکات، حج دیگان عبادتلرده بار. مین بونلرنڭ بارسن‌ده سزگه سویله‌رمن ئه‌لی. حاضر مین سزگه نمازنی سویله‌یه‌چکمن: نماز اول بر عبادت. اول عبادتنی قیلغانده الله تعالی‌گه اوزڭنڭ بنده‌چیلگڭنی تورلیچه کورسه‌ته‌سڭ. اول عبادتکه آیاق اوره باصوب کرشه‌سڭ؛ آڭا کرشو برله دنیا سوزلرندن هیچ بر سوز سویله‌میسڭ؛ ئه‌یله‌نوب نیتوب قارامیسڭ؛ اوزڭنی الله حضورنده طورغان ایتوب طوتاسڭ. آنده قرآن سوره‌لری اوقیسڭ؛ تورلی دعالر قیلاسڭ؛ بوگوله‌سڭ، اوطوراسڭ، ییرگه یاتاسڭ. شولای ایتوب تورلیچه الله تعالی‌گه اوزڭنڭ بنده‌چیلگڭنی کورسه‌ته‌سڭ. سین نماز اوقی بله‌سڭمی، نماز اوقوغانڭ بارمی؟ ش — اوقی بلمیم. م — سین به‌لکه‌ی شول ئه‌لی. مین سزگه اوگره‌تورمن. ئه اوقوغان کشینی کورگانڭ بارمی؟ ش — بار. ئه‌تکه‌ی، ئه‌نکه‌ی هر وقت نماز اوقیلر. مین مسجدده‌ده نماز اوقوغانن کورگانم بار. م — آلایسه بیك یاخشی. آنا شول نمازنی اوقورغه بزگه الله‌تعالی قوشا. شوڭا کوره بز آنی اوقورغه تیوشمز. الله‌تعالی جبرائیل فرشته آرقلی آنی نیچك اوقورغه تیوش ایکانلگن پیغمبرمزگه آڭغارتقان. پیغمبر آنی صحابه‌لرگه اوگره‌تکان. آلر صوڭغی بوونلرغه اوگره‌تکانلر. شولای ایتوب آنی مسلمانلر بوون‌بووناوگره‌نوب کیلگانلر. مونه میڭاده آنی خلفه‌م اویره‌تدی. ئه‌تکه‌لرکز، ئه‌نکه‌لرکزگه‌ده خلفه‌لری، آبزتایلری اویره‌تکانلردر. مونه مین‌ده حاضر آنی سزگه اوگره‌تورمن.

م — نماز اول بر عبادت. نماز اوقی باشلاو برله بز الله‌غه مناجات قیلامز.

آنك حضورنده بولامز. شونلقدن نمازغه كرشمەسدن ئلك بزگه تازارنورغه، پاكلانورغه كيرەك. پچراق كوينچه نمازغه كرشورگه، اللهحضورنك طوررغه‌يارامی. شولايدر بيت؟ ش— البتەشولای. م— البتەشولای‌ايندی. بربريرگه قوناقغه باررغه بولساك‌ده بيت يوۋناسك، پختەلەنەسك، كييملرڭنی تازارتاسك. شولای بولغاچ الله حضورينەبارغانك‌البتەتازابولورغه كيرەك. نمازغه كرشكانك‌نمازاوقی‌طورغان‌اورنك پاك‌بولورغه،تەنك‌پاك‌بولورغه، كييمك‌پاك‌بولورغه كيرەك.شونسز نمازغه كرشورگه يارامی. آنك صوڭنده تاغی‌ده يوونوب آلورغه كيرەك. بوندی نماز اوقور اوچون يوونوغه شريعتده **طهارت آلو** ديب ئەيتەلر. طهارتنی نيچك آلورغه كيرەككنی‌ده بزگه پيغمبراوگرەتكان. آڭا جبرائيل فرشته اويرەتكان. مين سزگه‌اوگرەتەچكمن. ئەيدەكز‌ئلی‌بالالر طهارت‌آلوب قاريق. (معلم‌بالالر برله طهاتخانەگه كيتە.) م— مونه مين‌طهارت‌آلام، سز‌بيك‌ياخشيلاب قاراب طوركز! (معلم‌جيڭلرن‌صزغانوب، بوتون شرطلرن كيتروب طهارت آلا. شاكردلر دقت برله قاراب طورالر. معلم طهارت آلوب بتركاچ باشقه مسح قيلونی آيروچه: «بوڭا باشقه مسح‌قيلو ديب ئەيتەلر» ديب آڭفارتوب كيتە. چيتككه مسح قيلونی‌ده شولايوق. هم اوزينك ايرته نمازنده آياغن يووب كيگانلكدن حاضرگه يوميچه باری مسح‌قيلغانلغن، اصلده آياق‌يوو تيوش‌ايكانلگن‌آڭفارتا. معلمنك‌ايرنميچه‌چيتكن‌صالوب، آياغن‌يووب‌كورسەتووی بيگرەك‌ده گوزەل بولاچق. طهارتكه كرشكانده تازا بولماسه، «سبيلين» نی يوارغه كيرەككلكنی‌ده آڭفارتورغه كيرەك.) م— مونه بالالر، طهارت آلو شوشيلای بولا ايندی. جبرائيل فرشته پيغمبرمزگه شولای طهارت آلورغه قوشقان. بزده شولای طهارت آلامز. يه ئلی عارف، مينمچه طهارت آلوب كورسەت! ش— (طهارت آلا، معلم‌غايت دقت برله شاكردنك كيلمەگان يرلرن توزەتە. طهارت آلو اوشبو طريقه بر نيچه شاكردن اجرا قيلدرلا.)

يگرمی دورتنچی درس

فاتحه سورەسی.

م—اوتكان درسده مين سزگه طهارت‌آلونی اوگرەتكان ايدم. طهارت آلونی اوچون كيرەك بولا ايدی ئلی؟ ش—نمازاوقو اوچون كيرەك‌بولا. م—بيك درست ئيتدك. طهارت آلو نمازاوچون كيرەك بولا شول. مين‌سزگه نمازنی اول‌شوندی عبادت،كه آنك‌اللهتعالیگه اوزڭنك بنك‌چيلگكنی تورليچه كورسەتەسك، باصوب‌ده طوراسك، اوطوراسك‌ده، تزلەنەسك، ياتاسك‌ده، دعالرده‌اوقيسك، قرآن‌ده‌اوقيسك، ديگان ايدم. شولايدر بيت؟ ش—شولای ديگان ايدكز معلم افندی. م— شولای بولغاچ سزگه نمازنی اوگرەنگانچه آنك اچنك اوقولاچق دعالرنی، هم برەر سورەده اوگرەنوب كيترگه تيوش بولا. نماز اچنده اوقولاچق دعالرنی يگنچی درسده اوگرەتورمن ئلی. حاضرگه بر قرآن سورەسن اوگرەتيم. قرآنده فاتحه سورەسی ديگان بز سوره بار. قرآن اوزی شول سوره بلەن باشلانا. نمازده شول سوره البته اوقولورغه تيوش. نمازده شول‌فاتحه سورەسينه تاغن برسوره قوشلا. اول‌قوشلغان

سوره نیندی سوره بولسەده یاری. شوڭا كوره مین سزگه حاضر فاتحه سورەسی بلەن تاغن بر سوره اوگرەتەچكمن. كیلەچك یللرده، عمرمز بولسه، باشقه سورەلرده بیكلەرەز ئەلی. مین سزگه فاتحه سورەسن آیت آیت ایتوب اوقورمن. مین قوشقان كشی مینم آرتدن اوقور. یه عبد الله، طوروب مینم آرتدن ئەیت ئەلی: الحمد لله رب العالمین. ش — الحمد لله. . . م — مونه مینمچه، درستلەب ئەیت: الحمد لله رب العالمین. ش — الحمد... م — ایندی كریم، سین ئەیت! ش — الحمد... م — ایندی ایكنچی آینكه كوچەمز: الرحمن الرحیم. ش — الرحمن. . . م — سین ئەیت ئەلی عارف! ش - الرحمن. . . م — مالك یوم الدین. ش — مالك. . . م مینمچه، درست ئەیت: مالك یوم الدین. ش — مالك. . . م — ملحت، سین ئەیتوب قارا ئەلی! ش — مالك. . . م — ایاك نعبد و ایاك نستعین. ش — ایاك نعبد. . . م — ایاك. . . ش — ایاك... م — عبیدالله، سینده ئەیت ئەلی! ش — ایاك... م — اهدنا الصراط المستقیم. ش — اهدنا الصراط المستقیم. م — مونه مینمچه (ص) نی قالن ایتوب ئەیت: اهدنا الصراط المستقیم. ش — اهدنا... م — فتح الرحمن، سین ئەیت ئەلی! ش — اهدنا... م — عالمجان، ایندی سین ئەیت! ش — اهدنا... م — صراط الذین انعمت علیهم. ش — صراط الذین انعمت علیهم. م — صراط. . . ش — صراط. . . م — محمد، سین ئەیت! ش — صراط. . . م — محمود، سین! ش — صراط. . . م — غیر المغضوب علیهم ولا الضالین. ش — غیر المغضوب... م — غیر... ش — غیر... م — سین شاكرجان! ش — غیر... م — مونه فاتحه سورەسی شوشی ایندی. نماز اوقوغانده بونی اوقومیچه یارامی. قای وقت اوقورغه كیره كلگن نماز اوقورغه اوگرەتكانده ئەیتورمن ئەلی. مونه حاضر یا ڭادن اوقیق ئەلی: الحمد لله... (معلم فاتحه سورەسن آخرینه قدر اوقی، صوڭره برەر مستعد شاكردكه اوقورغه قوشا. اوزی آڭا بولشلق ایته. شولای ایتوب بو سوره برتوسلی بیكلەنورگه تیوش. لكن بیكلەتكانده حرفلرنی مخرجندن چغارتورغه، حركه، و مدلرنڭ توز كلگینه معلم افندی صوڭ درجەده دقت ایتەرگه و اوشبو بر مرتبه ایلەگنه قالمیچه كیلەچك درسلرده‌ده تكرار قیلدررغه تیوش.) م — مونه ایندی مین سزگه فاتحه سورەسینڭ معناسنده سویلیم: بارلق ماقتاو بوتون عالمنڭ تربیەچیسی، قیامت كونینڭ خوجەسی بولغان و غایت درجەده مرحمتلی بولغان اللهغه خاصدر. ای ربم، بز سیڭاغنه عبادت قیلامز، سیندن گنه یاردەم صوریەز. بزنی سین طوغری یولغه، سینڭ نعمتلرڭ یاوغان، آچولڭ توشمەگان و یولدن آداشماغان كشیلرنڭ یولینه كوندر. م — مونه بو سوره اوزی بر دعا. الله تعالی بو سورەده بزگه اوزینه نیچك ایتوب یالوارغه، اوزندن طوغری یولغه كوندروون نیچك ایتوب صورارغه اوگرەتكان. شونڭ اوچون ده بو سوره هر نمازده اوقولا. بو سورەدن باشقه نماز بولمی. (١) ایندی سز بونڭ معناسن یاخشی آڭلادڭز.

---

(١) لا صلاة لمن لم یقرأ بفاتحة الكتاب، لا صلاة لمن لم یقرأ بام القرآن ص ١٥٥ ج ١ مسلم. فی كل صلاة یقرأ فما اسمعنا رسول الله اسمعناكم وما اخفی عنا اخفینا عنكم وان لم تزد علی ام القرآن اجزأت وان زدت فهو خیر بخاری ج ١ ص ١٥٤، مسلم ج ١ ص ١٥٦ (بونده عباره بخارینقی حدیث ابو هریرەنكی)

يكرمى بيشنچى درس

احد سوره‌سى.

م — اوتكان درسده مين سزگه فاتحه سوره‌سن اوگره‌تكان ايدم. شولاى بيت؟ ش — شولاى، اوگره‌تدكز. م — صوڭ سز آنى بيكله‌ب كيلدكزمى، بيكله‌گان كشى قول كوته‌رسون! ش — (قول كوته‌روچيلر بولورغه ممكن). م — يه سليم، اوقو ئه‌لى! ش — الحمد لله. . . م — (معلم، شاكردنڭ يالغشلرن توزه‌ته. شولاى ايتوب شاكرد اوقوب چغا. آندن صوڭ تاغى بر نيچه شاكردن اوقوتا.) فاتحه سوره‌سن بز برتوسلى بلدك ايندى. كيله‌چك درسده مين تاغى‌ده مونى سزدن صورارمن ئه‌لى. حاضر سزگه قسقه‌غنه بر سوره اوگره‌تيم. مين هر آيتنى اوقورمن، سين مينم آرتمدن اوقوب بارر سڭ. (معلم مونده‌ده فاتحه سوره‌سن اوگره‌تكانده‌گى يولنى طوتا.) ايندى آنڭ معناسن‌ده ئه‌يتوب كيتيم! آنڭ معناسى مونه شولاى: «الله بر، آڭا هركم محتاج، اول طودرمادى‌ده، طومادى‌ده، آڭا هيچ برتيك يوق، ديب ئه‌يت!»

يكرمى آلتنچى درس

سبحانك دعاسى.

م — بز ايكى سوره اوگره‌ندك ايندى. نيندى سوره‌لر ايدى ئه‌لى آنلر؟ ش — «فاتحه» سوره‌سى، «قل هو الله» سوره‌سى. يه ئه‌لى سين فاتحه سوره‌سن اوقوب كورسه‌ت! ش — (اوقى، معلم توزه‌ته.) م — ايندى عبيد الله، سين قل هو الله سوره‌سن اوقو! ش — (اوقى، معلم توزه‌ته.) م — ايندى بز نماز اچنده اوقولا طورغان دعالرنى‌ده اوگره‌نيك. مين سزگه نماز اچنده بعض دعالر اوقولا ديگان ايدم. مونه حاضر شولرنى بليك ايندى. آلرنڭ قاى وقت اوقورغه تيوشلكلرن نماز اوقورغه اوگره‌تكانده ئه‌يتورمن ئه‌لى. مونه اول دعالرنڭ برسى شول: سبحانك اللهم وبحمدك وتبارَكَ اسْمك وتعالى جدُّك ولا اِلَه غيرُك. (١) يه عارف، مينم آرتدن ئه‌يتوب بار ئه‌لى: سبحانك اللهم ش — سبحانك اللهم. (بو دعانى‌ده سوره‌لر اوگره‌تكان يول بزله معلم حفظ وتكرار قيلدرر.) م — ايندى مين سزگه آنڭ معناسن‌ده سويليم: اى آلهم، سينى كيمچيلكلردن پاك كليم: سينى ماقتيم. سين غايت درجه‌ده اولوغسڭ. سيندن باشقه الله يوق. (بو معناده سوره‌لر معناسى كبك برتوسلى ذهنگه اورنلاشدلورغه تيوش.)

يكرمى جيدنچى درس

تشهد دعاسى.

م — ايندى سزگه تاغى‌ده بر دعا اوگره‌تيم. آندن صوڭ نماز اوقورغه كرشورمز. مونه اول دعا شوڭاردن عبارت: التحيات لله والصلواتُ والطيباتُ السلام عليك ايها النبى ورحمة الله وبركاته. السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين اشهد ان لا اِلَه الا الله واشهد انَّ محمداً عبده ورسوله. (٢) بو دعاغه تشهد دعاسى

---

(١) مسلم ج ١ ص ١٥٨ (٢) مسلم ص ١٥٩ ج ١، بخارى ص ١٦٦-١٦٧ ج ١

دیلر. یه‌عبدالرحمن، مینم آرتدن ئه‌یتوب باره‌ئلی: التحیات لله والصلوات والطیبات ش — التحیات . . . (مونده‌ده معلم افندی باشقه دعا وسوره‌لرده‌گی یول برله شاکردنك بر توسلی حفظنده قالدررغه طرشورغه تیوش.) م — ایندی مین سزگه آنك معناسن‌ده ئه‌یتیم: بارلق عبادتلر الله تعالی‌گه خاصدر. ای پیغمبر، سیگا اللهنك سلامی، رحمتی، برکاتی بولسون. بزگه والله‌نك ایزگی‌بنده‌لرینه‌ده سلام بولسون. مین الله‌دن باشقه الله یوق، محمد آنك قولی هم پیغمبری دیب گواهلق بیره‌من.

یکرمی سیکزنچی درس

قبله. نیت. ایکی رکعتلی نماز.

م — مونه بز ایندی نمازده اوقولا طورغان فاتحه سوره‌سن، دعالرنی بلدك. قسقه‌غنه برسوره‌ده بیکله‌دك. شولای‌بیت! ش — شولای، معلم‌افندی، بلدك، بیکله‌دك. م — ایندی مین سزگه نمازاوقونی اوگره‌ته‌چکمن. تیك نمازاوگره‌نورگه کرشکانچه برگز شول دعا وسوره‌لرنی اوقوب چغکز ئه‌لی. کم اوقی بله قول کوته‌رسون! ش — (قول کوته‌ره‌لر.) م — یه صابر، سین فاتحه سوره‌سن اوقو ئه‌لی! ش — الحمد... م — بیك هه‌یبه‌ت اوقودڭ، آفرین. تاغی کم یاخشی‌ایتوب اوقوب چغا آلا؟ ش — (قول کوته‌ره‌لر.) م — یه ئه‌لی عارفجان، سین اوقو! ش — الحمد... م — سین‌ده بیك‌یاخشی‌اوقودڭ، رحمت. یه صابر، سین‌ایندی «قل‌هوالله» سوره‌سن اوقو! ش — قل... م — ایندی احمد، سین «سبحانك»نی اوقو! ش — سبحانك... م — ایندی «تشهد» دعاسن اوقو! ش — التحیات... م — سین تشهد دعاسن بیك اوك یاخشی بلمه‌گانسڭ ایکان ئه‌لی. مونه مینمچه درست ایتوب اوقو: التحیات... ش — التحیات... م — یه کریم، سین‌ده اوقو ئه‌لی! ش — التحیات... م — ایندی مین سزگه نماز اوقورغه اوگره‌ته‌چکمن. نماز اوقورغه کرشه‌چك کشینڭ کییم، ته‌ن، نماز اوقی طورغان اورنی پاك بولورغه کیره‌ك دیگان ایدك. آندن صوڭ طهارتلی بولورغه کیره‌ك دیدان ایدك. مونه شوندن صوڭ نماز اوقی طورغان اورنغه کیله‌سڭ؛ آیاق اوره باصاسڭ؛ یوزڭنی قبله‌غه یونه‌لدره‌سڭ. بله‌سزمی قبله نه‌رسه اول؟ ش — . . . م — قبله دیب کعبةاللهغه ئه‌یته‌لر. کعبةالله نی مین سزگه اوڭگی درسلرده سویله‌گان‌ایدم. کعبةالله قایده دیگان‌ایدك ئه‌لی؟ ش — مکه‌شهرنده دیگان ایدك. م — درست. مونه بز شول کعبةاللهغه قاراب اوقورغه کیره‌ك. الله تعالی بزگه‌نمازنی شونده‌قاراب‌اوقورغه‌قوشقان. دنیانڭ‌هرطرفنده بولغان‌مسلمانلر بارسی‌ده شوڭا قاراب نماز اوقیلر. بزنڭ‌مسجدلرمزده شول‌قبله‌غه قاراتوب‌صالنغان. مونه حاضر بزنڭ مکتبده نماز اوقوغانده قبله شوشی طرفده بولا. بزگه نمازنی شول طرفقه قاراب اوقورغه تیوش.

م — نمازاوقی طورغان‌اورنغه باصوب، یوزنی قبله‌غه یونه‌لدرگاچ، اوزڭنڭ نمازاوقورغه بولغانلغڭنی کوڭلدن **نیت** قیلورغه‌کیره‌ك. شوندن‌صوڭ قوللرڭنی قولاقغه قدر کوته‌روب، ایکی باش بارماقنی‌قولاقغه تیدررگه‌ده **الله اکبر** دیب ئه‌یتورگه کیره‌ك. الله اکبرنڭ معناسی «الله بیك الوغ» دیگان سوز بولا. مونه

شوشی باش بارماقلرنی قولاق یموشاغینه تیدروب الله اکبر دیب ئەیتوگە **تکبیر** دیلر. تکبیر ئەیتو بلەن قوللرنی توشوروب، کندك آستی طوغریسینه کیتروب، (قزشاکردلرگه البته اوزلرنچه اوگرەتورگە کیرەك) اوڭ قولنی صول قول اوستینه قویارغه کیرەك. شوندن صوڭ سبحانك اوقورغه، اعوذ، بسم الله ئەیتورگەدە فاتحه سورەسن اوقورغه کیرەك. فاتحه سورەسن اوقوغاچ **آمین** دیب ئەیتورگە کیرەك.(۱) بزنڭچه ئەیتکاندە «قبول ایت!» دیگان سوز بولا. آندن صوڭ بر سورە اوقورغه کیرەك. سزنیچه سورە بلەسز ئەلی؟ ش — بر سورە بلەمز. م — شولای، سز برگنه سورە بلەسز شول. زور ایا توشکاچ کوبرەكدە بلورسز ئەلی. مونە سز ایندی شول فاتحه سورەسن اوقوغاچ شول اوزگز بلگان سورەنی اوقورسز. سورەنی اوقوب بتکاچ تکبیر ئەیتوب مونە شوشیلای ایتوب بوگولورگە کیرەك. (معلم رکوع قیلوب کورسەتە) بولای بوگولوگە **رکوع قیلو** دیب ئەیتەلر. رکوعدە اوچ مرتبه **سبحان ربی العظیم**(۲) دیب ئەیتورگە کیرەك. بزنڭچه «الوغ ربمنی کیمچیلکلردن پاکلیم» دیگان سوز بولا. شوندن صوڭ **سمع الله لمن حمده**(۳) دیب آیاق اوستی طوررغه کیرەك. بو بزنڭچه، «الله اوزن ماقتاغان کشینك سوزن ایشته» دیگان سوز بولا. رکوعدن قالقغاچ، تکبیر ئەیتوب مونە شولای ایتوب یاتارغه کیرەك. (معلم سجدەگە یاتا) بولای یاتوغه **سجده قیلو** دیلر. سجدەدە اوچ مرتبه **سبحان ربی الاعلی**(٤) دیب ئەیتورگە تیوش. بزنڭچه بیك یوغاری درجەلی الله‌نی کیمچیلکلردن پاکلیم» دیگان سوز بولا. سجده ایکی مرتبه قیلنورغه تیوش. سجدەگە یاتقاندەدە، سجدەدن طورغاندەدە تکبیر ئەیتورگە کیرەك.

م — سجده قیلغاچ یاکادن آیاق اوستی طوروب یاکادن بسم الله ئەیتوب فاتحه سورەسن اوقورغه، آندن صوڭ بر سورە قوشارغه، آندن صوڭ رکوع قیلورغه، آندن صوڭ ایکی مرتبه سجده قیلورغەدە، آندن صوڭ مونە شولای ایتوب اوطوررغه کیرەك. (معلم قعدەنڭ رەوشن کورسەتە) اوطورغاچ تشهد اوقورغه کیرەك.(۵) تشهد اوقوب بتکاچ مونە شوشیلای ایتوب اوڭ یاقغه قارارغەدە **السلام علیکم ورحمة الله** دیورگە، آندن صوڭ صول یاقغه قارارغەدە **السلام علیکم ورحمة الله** دیەرگە کیرەك. (٦) «سزگە الله‌نڭ رحمتی، سلامی بولسون!» دیگان سوز بولا. بولای ایتوگە **سلام بیرو** دیلر. مونە نمازنڭ تکبیردن باشلاب ایکی سجده قیلوب بتکانچەگە قدر بولغان اشلرینه **رَکْعَت** دیلر. مین سزگە مونە ایکی رکعت نماز اوقونی اوگرەتدم.

م — ایندی بالالر سز بیك دقت برله قاراب طورگز! مین سزگە ایکی رکعت نماز اوقوب کورسەتیم. (معلم نیتدن باشلاب سلام دعاسینه قدر، بار دعالرنی قچقروب اوقوب، **ایکی رکعت** نماز اوقوب کورسەتە.) مونە نمازنی شولای ایتوب اوقیلر ایندی. سز بیت بوکارچەدە نماز اوقوغاننی کورگانگز باردر؟ ش — بار.

(۱) بخاری ۱۵٦ ج ۱، مسلم ۱٦۰-۱٦۲ ج ۱ (۲) ۲۹۱ ج ۱ مسلم. (۳) ۲۹۱ ج ۱ مسلم. (٤) ۲۸۱ ج ۱ مسلم (۵) ۲۹۰ ج ۱ مسلم. تشهددن صوڭ «صلوات» اوقولورغه تیوش بولسەدە، حاضرگە بیك آورایتوب بیرمەس اوچون تشهد برله کفایەلەندك. صلوات کیلەچك یل اوگرەتلور. (٦) ۱۷۱ ج ۱ مسلم.

م — البته بار. اویلی ئەتی ئەنییگز نماز اوقیلر، شولارنی گلەن کورەسزدر. مسجدکەدە بارغانسگز باردر. یـە صابر، سین چقوب نماز اوقوب کورسەت ئەلی! سز بالالر بارگزدە بیك دقت بلەن قاراب طورگز! ش — (شاکرد نماز اوقی. معلم کیلمەگان یيرلرن کیترە. دعالرنی اوقوغە یاردم ایتە. رکوعدە نیچك بوگولورگە، سجدەدە نیچك یاتارغەکیرەك، بارسندە دقتلەب اوگرەتە.) م — ایندی عارف، سین اوقوب کورسەت! ش — (شاکرد نماز اوقی. معلم کیلمەگان یيرلرن کیترە)

یکرمی طوقزنچی درس

اوچ رکعتلی نماز.

م — نمازدەنیندی دعالر اوقولا ئەلی عبدالله؟ ش — سبحانك اوقولا، تشهد دعاسی اوقولا. م — یەسین سبحانكنی اوقوب قارا ئەلی؟ ش — سبحانك... م — ایندی تشهد دعاسن اوقو! ش — التحیات... م — سین هەان ئەلی بونی یاخشی بلمەگانسك. مونە مینەچەایتوب، درست ایتەروب اوقورغەکیرەك: التحیات... نمازدە دعالردن باشقە تاغی نەرسەلر اوقولا ایدی ئەلی؟ ش — سورەلر اوقولا. م — یە سین فاتحە سورەسن اوقو ئەلی؟ ش — الحمد... م — سین اوطور ایندی. احمد، سین قل هو اللەنی اوقو ایندی! ش — قل... م — بیك درست اوقودڭ، آفرین. سین سویلەئەلی: فاتحە سورەسن اوقوب بتکاچ نی ئەیتورگە کیرەك؟ ش — آمین دیب ئەیتورگە کیرەك. م — رکوعدە نی ئەیتورگە کیرەك؟ ش... م — کم بلە قول کوتەرسون! ش — (قول کوتەرەلر) م — عارف سین ئەیت ئەلی! ش — سبحان ربی العظیم دیب ئەیتورگە کیرەك. م — نیچە مرتبە ئەیتورگەتیوش؟ ش — اوچ مرتبە. م — ئەسجدەدە نی ئەیتورگە کیرەك؟ ش — سبحان ربی الاعلی دیب ئەیتورگە کیرەك. م — نیچە مرتبە؟ ش — اوچ مرتبە. م — رکوعدن طورغاندە نی ئەیتورگە کیرەك؟ ش — سمع الله لمن حمده دیب ئەیتورگە کیرەك. م — ئە سلام نیچك بیررگە کیرەك؟ ش — السلام علیکم ورحمة الله دیب بیررگە کیرەك. م — سلام نیچە یاقغە بیرلە؟ ش — ایکی یاقغە بیرلە. م — بیك درست ئەیتدڭ، رحمت. مین سزگە اوتکان درسدە نماز اوقورغە اوگرەتکان ایدم. مونە سین نمازدە اوقوب کورسەت ایندی! ش — (نماز اوقی). م — بو نیچە رکعتلی نماز بولدی ایندی؟ ش — ایکی رکعتلی نماز بولدی. م — شولای شول، ایکی رکعتلی نماز بولدی. نماز اول ایکی رکعتلیدە بولا، اوچ رکعتلیدە بولا، دورت رکعتلیدەبولا. مونە حاضر مین سزگە اوچ رکعتلی نماز اوقورغە اوگرەتیم: اوچ رکعتلی نمازدە ایکی مرتبە اوطورلا. اوّلسگی اوطوروده تشهد اوقولادە سلام بیرلمیچە طوروب کیتلە. ئە ایکنچی اوطرشدە تشهددن صوڭ ایکی یاققە سلام بیرلە. آندن صوڭ اوچ رکعتلی نمازنڭ صوڭغی رکعتندە فاتحەسورەسی گنە اوقولا. باشقەسورە قوشلمی. باشقە اشلر ایکنچی رکعتدە گیچە قیلنە. مونە مین سزگە اوچ رکعتلی نماز اوقوب کورسەتیم: (معلم اوچ رکعتلی نماز اوقی، شاکردلر قاراب طورالر.) مونە اوچ رکعتلی نماز شولای اوقولا ایندی. یە کم اوچ رکعتلی نماز اوقوب کورسەتە؟ ش — (قول کوتەرەلر.) م — یە عارف سین اوقو! ش — (شاکرد نماز اوقی، معلم کیلمەگان یيرلرن توزەتە.) م — ایندی رحیمجان سین اوقوب کورسەت! ش — (اوقی. معلم توزەتە)

اوطوزنچی درس

دورت رکعتلی نماز.

م — اوتکان درسده مین سزگه اوچ رکعتلی نماز اوقورغه اوگرەتکان ایدم. سز اوقی بله طورغانسزدر ایندی؟ ش — (قول کوتەرەلر.) م — یە عبیدالله، سین اوقوب کورسەت ئەلی ! ش — (شاکرد اوچ رکعتلی نماز اوقی، معلم کیلمەگان یيرلرن توزەتە.) م — بیك هەیبەت اوقودڭ. سین اوطور ایندی. محمد، ایندی سین ایکی رکعتلی نماز اوقوب کورسەت! ش — (ایکی رکعتلی نماز اوقی، معلم کیلمەگان یيرلرن توزەتە. نماز اوقوب بتکاچ شولوق شاکردن رکوع وسجدەلرده، رکوعدن قالقغانده، رکوع وسجدەلرگه یاتقانده نەرسەلر ئەیتورگه کیرەکلگن صوراشا.) م — ایندی مین سزگه دورت رکعتلی نمازنیده اوگرەتیم: اولده باری براوچ رکعتلی نماز توسلی. آندەده ایکی رکعتدن صوڭ تشهد اوقوب بتکاچ طوروب کیتەسڭ، دورت رکعت اوقوب اوطورغاچ تشهد اوقیسڭده سلام بیرەسڭ. مونه مین سزگه دورت رکعتلی نماز اوقوب کورسەتیم، سز دقت برله قاراب طورگز! (معلم دورت رکعتلی نماز اوقی، شاکردلر قاراب طورالر.) م — مونه دورت رکعتلی نماز شولای اوقولا ایندی. یە سین عبدالرحمن، اوقوب کورسەت ئەلی! ش — (دورت رکعت نماز اوقی، معلم توزەتە وتوزەتدرە.)

اوطوز برنچی درس

نمازده یەشرن واشکاره اوقولا طورغان دعالر.

م — مونه مین سزگه نمازعبادتی نیچك قیلنورغه تیوشلگن بلدردم ایندی. نمازنیچه رکعتلی بولا ایدی ئەلی عبدالله؟ ش — ایکی رکعتلیده بولا، اوچ رکعتلیده دورت رکعتلیده بولا. م — درست ئەیتدڭ. بز بونلرنی اوقی بلدك ایندی. تیك سزگه تاغی برنەرسه ئەیتەسی بارئەلی. مین سزگه نمازدعالرینڭ بارسنده قچقروب اوقودم. لکن نمازده آنلرنڭ بارسیده قچقروب اوقولمی، بعضلری یەشرن اوقولا. آندن صوڭ سورەلرده قایوقت یەشرن اوقولالر. مونه مین سزگه قچقرلا طورغانن قچقروب، یەشرن اوقولا طورغانن یەشروب ایکی رکعت نماز اوقوب قاریم. سز بیك دقت برله قاراب طورگز! (معلم ایکی رکعت فرض نماز اوقی. سورەلرنی قچقروب، یەشرن اوقولورغه تیوش دعالرنی یەشرن اوقی.) م — ایندی عبدالرحمن، سین چغوب مینمچه اوقو! ش —(شاکرد ایکی رکعت فرض نماز اوقی، معلم توزەتە.) م — ایندی کریم، سینده اوقوب کورسەت! ش — (اوقی، معلم شاکردلردن توزەتدرە) مونه ایندی اوچ رکعتلی نماز اوقیق. اولده باری بر ایکی رکعتلی نماز توسلی. تیك آنده اوچنچی رکعتده اوقولا طورغان فاتحه سورەسی یەشرن اوقولورغه تیوشلی. یە سعیدالله، سین اوچ رکعتلی نماز اوقوب قارا ئەلی! ش — (اوقی، معلم شاکردلردن توزەتدرە.) م — دورت رکعتلی نمازده اوچ رکعتلی توسلی. آندەده صوڭغی ایکی رکعتده فاتحه سورەسی یەشرن اوقولا. یە فیض الرحمن، دورت رکعتلی نماز اوقوب کورسەت ئەلی! ش — (اوقی، معلم شاکردلردن توزەتدرە.)

م — مونه ایندی نماز نیچك اوقورغه كیره‌كلگن بلدك. نماز اول برعبادت دیگان ایدك. بز آنی الله‌غه شكرانه یوزندن، آنك بزگه بیرگان ایسه‌بسز، صانسز نعمتلرینه رحمت یوزندن‌اوقیمز دیگان‌ایدك. ئه‌لی سز بیك به‌له‌كه‌ی، صبی بالالرسز. سزگه ئه‌لی نماز اوقو مجبوری توگل. سز مونه زوراپورسز، اون دورت، اون‌بیش یه‌شلرگه كیلورسز. مونه شوندن صوك نمازنی قالدرو سزگه اصلا یاراماس؛ نمازنی قالدرساكز گناهلی بولورسز؛ آخرت كوننده الله‌نك عذابینه دوچار بولورسز. نماز اوقو اول بیك ثوابلی اش. شونلقدن اول سزگه مجبوری بولماسه‌ده اوقورغه كیره‌ك. شولای ایتوب حاضردن، به‌له‌كه‌ی چاقدن اوق الله تعالی‌نك رحمتینه ایرشورگه كیره‌ك. شولایدر بیت بالالر؟ ش — شولای معلم افندی، شولای. اوقورغه كیره‌ك. م—نماز اوقو اوچون بز نی‌اشله‌رگه كیره‌ك دیگان ایدك ئه‌لی؟ ش — نماز اوقی طورغان‌اورننی، كییمنی، ته‌ننی پاكله‌رگه كیره‌ك دیگان‌ایدك. م — درست، شولای دیگان ایدك. لكن آنی پاك بولماسه، پچراق بولسه‌غنه شولای پاكله‌رگه كیره‌ك. ئه بزگه تاغی نی‌اشله‌رگه كیره‌ك‌ایدی ئه‌لی؟ ش — طهارت آلورغه كیره‌ك. م — ئه‌نه مین سیندن شونی صوراغان ایدم. سین طهارت آلا بله‌سك بیت ایندی. ش — بله‌م. م — یه ئه‌لی مونه موندە طهارت آلوب كورسه‌ت! مونه شوشی قلمنی قمغان ایتكان بول‌ده، طهارت‌آلغان بول. ش— (شاكرد جیگلرن صزغانوب طهارت آلا، معلم كیلمه‌گان بیرلرن شاكردلردن توزه‌تدره.)

اوطز ایكنچی درس.

بیش وقت نماز.

م — مونه بز نماز اوقی بلدك ایندی. نماز اوقو اول مجبوری اش دیگان ایدك. مونی شریعتچه ایتوب ئه‌یتسه‌ك **فرض** دیگان سوز بولا. مونه بنده‌لرنك الله تعالی‌گه شكرانه یوزندن نماز اوقولری فرض اش. الله تعالی بزگه كونینه بیش مرتبه نماز اوقونی فرض ایتكان. اول نمازلر: ایرته نمازی، اویله نمازی، ایكندی نمازی، آقشام نمازی، یستو نمازی. یه عارف، سین ئه‌یتوب قارا ئه‌لی! ش — ایرته نمازی... م — ایرته نمازی اول ایرته بله‌ن طاك آتقاچ اوقولا. اویله نمازی توش آوشقاچراق اوقولا. ایكندی نمازی قویاش بایورغه بر آز وقتلر قالغاچ اوقولا. آقشام‌نمازی قویاش‌باتقاچ اوقولا. یستو نمازی قویاش بایوب ساعت یارم، ایكی ساعت كیتكاچ اوقولا. یه میگا نماز وقتلرن كم سویله‌ب بیره آلا؟ ش — (قول كوته‌روچیلر بولا.) یه عبد الله سین ئه‌یت ئه‌لی! ش — ایرته نمازی... م —مونه ایندی مین سزگه بونمازلرنك‌نیچه‌شه‌ر ركعت بولغانلقن سویلیم: ایرته نمازی اول ایكی‌ركعت.اویله، ایكندی نمازلری‌هر ایكیسی‌دورته‌ر ركعت. آقشام‌نمازی اوچ ركعت. یستو نمازی‌ده ایكندی كبك دورت ركعت. یه صابر، سویله ئه‌لی، قایسی نمازلر ایكیشه‌ر، قایسیلری‌اوچه‌ر، قایسیلری‌دورته‌رر كعت؟ش—ایرته‌نمازی‌ایكی، آقشام نمازی اوچ، قالغانلری دورته‌ر ركعت. م — آفرین، درست ئه‌یندك.

م — سین ئه‌تیی‌كنك نماز اوقوغانن كوركانك باردر بیت؟ ش — بار. شولای

اوقیمی؟ ش — شولای اوقی. م — تاغی شولای نماز اوقوغاننی کورگان کشیلر بارمی؟ ش - (قول کوتەرەلر.) م — سین ئەیت ئەلی شاکر! ش — بار. م — شولای اوقیمی؟ ش -- یوق. مینم ئەتی یستو نمازن کوب ایتوب اوقی. م -- بیك درست ئەیتدڭ. اول دورت کنه رکعت اوقیمی شول. آڭا یستو نمازی دورت کنه رکعت فرض بولسەدە، اول الله تعالی گە یاقنلغن تاغیدە آرتدرو اوچون، آڭا تاغیدە نغراق یاراو اوچون فرض نمازندن طشدە نماز اوقی. پیغمبرمزدە شولای فرض نمازندن آرتقدە نماز اوقوغان. ئەنە سزنڭ آتالرڭزدە شول پیغمبرمزگە ایەروب اوزلرینە فرض بولماسەدە، بعض بر نمازلر اوقیلر. اول بیك یاخشی، بیك ثوابلی اش. آنڭ برلە الله تعالی گە یاقنلق غنە آرتا. تیك اول فرض توگل. یعنی آنی اوقوماو برلە سیڭا بر گناه بولمی. اوقوساڭ زور ثواب بولا؛ اللهغە یاقنلغڭ آرتاغنە. بوندی فرض نمازلردن الك یایسە صوڭ اوقولا طورغان نمازلرغە **سنت نماز** دیلر. ئەلی سز بیك بەلەکەی. سنت نمازلرنی کیلەچك یللردە اوگرەنورمز ئەلی.

اوطوز اوچنچی درس

رمضان آیی. قدر کیچەسی. روزە.

م -نمازغە باشقە تاغی نیندی عبادتلر بار ایلدی ئەلی؟ ش—روزە بار. م بیك درست ئەیتدڭ. روزەدە بر عبادت. اولدە بزگە فرض. مؤمن ومسلمان بولغان کشی یلندە بر آی روزە طوتارغە کیرەك. بلەسزمی نیندی آیدە طوتارغە کیرەك؟ ش- رمضان آیندە. م--درست ئەیتدڭ، رمضان آیندە طوتارغە کیرەك. رمضان آیی اول بیك مبارك آی. اول آیدە پیغمبرمزگە قرآن اینگان. (۱)اول رمضان آیندە بیك قدرلی، بیك مبارك بر کیچە بار. اول کیچەگە **قدر کیچەسی** دیلر. ئەنە شول کیچەدە پیغمبرمز محمد علیه السلامگە پیغمبرلك کیلگان، قرآن اینگان. (۲) شونڭ اوچون ئە اول کیچەگە قدر کیچەسی دیلر. سز بیت بوڭارچەدە قدر کیچەسی دیگان سوزنی ایشتکانڭز باردر؟ ش--بار، ئەنکەی اوتکان یل «بوگون قدر کیچەسی» دیب مینی ئەتکەی برلە نمازغە، مسجدکە ییبەرگان ایدی. م- ئەنە شول کیچ، قدر کیچەسی شول ایندی. اول کیچ شول بیك مبارك کیچ. اول کیچدە تلەگان تلەکلر، صوراغان حاجتلر قبول بولا. تیك اخلاص برلە صورالورغە کیرەك. اول کیچدە سین نیندی نمازغە بارغان ایدڭ ئەلی؟ ش--تَرَوِیح نمازینە. (۳) م—درست، تیك سین یالغش ئەیتەسڭ. «ترویح دیمە، مینم کبك «تَراوِیح» دیك. یە ئەیتوب قارا ئەلی! ش—تراویح. م—ئەنە اول

---

(۱) «شهر رمضان الذی انزل فیه القرآن الخ» بقره آیت ۱۸۵ (۲) «انا انزلناه فی لیلة القدر» القدر آیت ۱، «انا انزلناه فی لیلة مبارکة الخ» دخان آیت ۳. بو نزولدن مراد صبیعی ابتداء نزولدر. بز ایسە بو کتابدە قرآننڭ کیسەك کیسەك اینوون ذکر ایتمەدکمزدن، «اول کیچەدە قرآن اینگان» دیب کنە کیتدك. (۳) بو سوز طبیعی ایر شاکردلرگە قاراب ئەیتلە. قز شاکردلرگە بونی باشقە تورلی تعبیرلر بلەن آڭغارتوب کیتەرگە تیوش. بوندن صوڭدە شوندی ایر شاکردلرگە کنە قاراب سویلەنگان سوزلر بولغالار. معلمە افندیلرنڭ غفلت ایتمەولری، شول اورنلرغەغنە قز شاگردلرگە مناسب سؤاللر تابوب قویولری اوتنلەدر.

تراویح نمازی رمضان بوینه اوقولا. اول نماز فرض بولماسه‌ده، بیك ثوابلی نماز. اول یستو نمازندن صوڭ اوقولا. ئه‌نه رمضان آیی مبارك آی بولغانغه کوره، مسلمان بولغان کشیلر کوندزن روزه طوتوب، کیچن تراویح نمازلری اوقوب الله‌غه یاقنلاشورغه طرشه‌لر. رمضان آیی بتکاچ نه‌رسه بولا ئه‌لی؟ ش - عید بولا. م - درست، عید بولا: شادلق، به‌یرم کونی بولا. آنی مین سزگه کیله‌چکده سویله‌رمن ئه‌لی. حاضر روزه‌نی سویلیم.

م - روزه اول ایرته‌دن آلوب کیچکه قدر، یعنی تاڭ آتاباشلار آلدندن آلوب قویاش بایغانغه قدر آشامیچه، اچمیچه طورودن عبارت. روزه بولغان کشی آشامی، اچمی؛ الله‌نی کوڭلنده طوتا؛ الله‌غه یاقنلق اوچون شولای آشاو اچودن طیلغانلغن ایسنده طوتا. ئه‌نه شولای ایته‌رگه بزگه الله‌تعالی قوشقان. شوڭا کوره اول عبادت بولا. بز بیت عبادت: الله تعالی اوزی قوشقانچه آڭا شکرانه قیلو دیگان ایدك. مونه بو روزه‌ده الله‌تعالی اوزی قوشقانچه شکرانه قیلو بولا. بز طوق چاقده نعمتلرنڭ قدرن بلمیمز. ئه آچقساڭ نعمتنڭ قدری بلنه ایندی. روزه کشی ئه‌نه الله‌تعالی‌نڭ بیرگان نعمتلرینڭ قدرن بیك بله؛ آنڭ حسابسز نعمتلری اوچون شکرانه قیلوب بته آلمی. روزه اول زور ایغاچراق فرض بولا. ئه‌لی سز بیك به‌له‌که‌ی، صبیلرسز. سزگه روزه طوتو فرض توگل ئه‌لی. شولایده سز روزه طوتماسه‌گزده، رمضان آین بیك شادلق برله قارشی آلورغه کیره‌ك؛ آنی قدرله‌ب، حرمتله‌ب اوزاتورغه کیره‌ك. یه عارف، بز نیچه عبادت بلدك ایندی؟ ش - ایکی عبادت: نماز، روزه. م - شولای شول، ایکی عبادت بلدك. کیله‌چك درسده تاغی‌ده ایکی عبادت سویله‌رمن ئه‌لی.

اوطوز دورتنچی درس

زكات. حج. ارکان اسلام.

م - بز نیچه تورلی عبادت بلدك ئه‌لی؟ ش - ایکی تورلی عبادت بلدك: نماز، روزه. م - مسلمان کشیگه کونینه نیچه نماز فرض دیگان ایدك ئه‌لی؟ ش - بیش نماز فرض. م - ئه روزه نیچه مرتبه فرض؟ ش - یلینه بر آی فرض. م - شولای، درست. آندن صوڭ مسلمان کشیگه تاغی زكات دیگان بر عبادت‌ده فرض بولا. تیك زكات اول بوتون کشیگه فرض توگل. اول حاللی کشیلرگه، بای کشیلرگه گنه فرض؛ فقیر، مسکینلرگه فرض توگل. زكات اول مالنڭ بر ئولوشن فقیر مسکینلرگه، مکتب، مدرسه ومسجد کبك یورطلرنڭ کیره‌کلرینه بیرودن عبارت. زكات بیرگان کشی، الله‌تعالی‌نڭ اوزینه بیرگان نعمتلرینه شکرانه قیلوب مالن بیره اول. فقیرلر، مسکینلرده بیت حاللی کشیلر کبك اوك کشیلر. شولای بولغاچ بای وحاللی کشیلر آنلرنی قزغانورغه، الله‌تعالی‌نڭ اوزینڭ رحمتی برله آڭا بیرگان مالینڭ بر ئولوشن آنلرغه بیررگه کیره‌ك. شولای ایتوب الله‌تعالی‌نڭ بیرگان نعمتلرینه اوزکنڭ شکرانه قیلغانلغڭنی آڭلاتورغه کیره‌ك. زكاتنی فقیر کشیگه کم گه بیرسه‌ڭده یاری. بیگره‌ك‌ده مکتب ومدرسه، مسجد تربیه‌سی کبك، جمعیت یورطلری کبك اورنلرغه بیررگه هم بای بولماغان ملا

وءذنارگه بیررگه کیره‌ك. مونه سزده اوسوب ییتکاچ بای وحاللی‌بولسه‌گز شولای ایته‌رسز‌بالالر. معلمگزنك‌سوزلرن خاطرلرگزغه نق‌ایتوب صالگز. حاللی‌بولوب‌ده زکات بیرمه‌گان کشی الله قاشنده‌ده، خلق قاشنده‌ده بیك ناچار کشی بولا. الله‌قاشنده اول گناهلی بولا. خلق قاشنده صاران اسمن کوته‌ره. صاران کشی اول بیك یمان، بیك‌خسیس کشی‌بولا. آندی‌صاران، زکاتن‌چغارماغان کشینی‌الله‌تعالی‌برده‌یاراتمی.

م — ایندی مین‌سزگه حجنی‌ده ئه‌یتوب کیتیم: **حج** دیب مکه‌شهرینه باروب، کعبةالله‌نی زیارت‌ایتوب قایتوغه ئه‌یته‌لر. کعبةالله‌نك بیك‌مبارك براورن‌ایکانلگن مین سزگه سویله‌گان ایدم بیت؟ ش — سویله‌گان‌ایدگز. م — اول شول بیك‌مبارك اورن. آنی بیت باشلاب ابراهیم پیغمبر برله اسماعیل پیغمبر بناقیلغانلر. اول شول وقتدن بیرلی عبادتخانه بولغان. پیغمبرمزده شول کعبة الله بولغان شهرده طوغان؛ آنده اوسکان، آنده آڭا پیغمبرلك کیلگان؛ آنده عبادت‌قیلغان. صحابه‌لرده شونده عبادت قیلا طورغان بولغانلر. اول کعبةالله‌ده **حَجَر اَسْوَد** دیگان‌مبارك برقارا تاش بار. حجگه بارغان کشیلر‌شول تاشنی اوبه‌لر. پیغمبرمز آنی شولای‌اوبه‌رگه‌قوشقان. حجگه بارغان کشیلر کعبةالله‌نی برنیچه مرتبه ئه‌یله‌نه‌لر. مکه‌ده **عرفات** اسمنده بر تاو بار. حاجیلر شونده طوقتاب عبادت قیلالر. آنده تاغی باشقه تورلی عبادتلرده بار ئه‌لی. حجگه بارغان کشیلر بوتونسی حج‌اوچون مخصوص کییملرکییه‌لر. مونه شوشی عبادتکه حج عبادتی دیلر. حج اول بای کشیگه‌گنه فرض. هم یل‌صاین توگل، عمرگه برمرتبه‌گنه فرض. الله‌تعالیٰ سزگه بخت بیروب بای‌بولسه‌گز، سزده شونده باروب عبادت قیلوب قایتورسز ئه‌لی. آنده‌غی مبارك یبرلرنی، ابراهیم واسماعیل پیغمبر صالغان مسجدنی، یعنی کعبةالله‌نی کوروب، پیغمبرمز وصحابه‌لر آیاق‌باصقان ییرلرده یوروب، مبارك حجر اسودنی اوبوب، پیغمبر وصحابه‌لر زمانن ایسکه توشروب، کوڭللرگزنی نچکه‌رتوب، کوزلرگزدن‌مولدره‌توب یه‌شلر آغزوب، الله تعالیٰگه زاریلقلر قیلوب قایتورسز ئه‌لی. الله تعالی سزنی بختلی، توفیقلی قیلوب شول عبادتنی قیلورغه میسر قیلسون ایدی بالالر، آمین دییگز! ش — آمین.

م — مونه مین سزگه دورت تورلی عبادت سویله‌دم. نه‌رسه‌لر ئه‌لی آنلر؟ ش — نماز، روزه، زکات، حج. م — مونه بو عبادتلر مسلمان بولغان کشیگه فرض‌عبادتلر. مسلمان‌کشینك مسلمانلغی مونه شول عبادتلرنی قیلووی برله بلنه. آنك‌اسلام دینن طوتقانلغی شونك برله آڭلاشلا. بز اوتکان درسلرنك برنده مسلمان بولغان کشی الله تعالیٰگه هم آنك ییبه‌رگان پیغمبری محمد علیه‌السلامگه اشانورغه‌کیره‌ك دیگان ایدك. شولای بیت؟ ش — شولای. م — آنی عربچه نیچك ئه‌یته ایدك ئه‌لی؟ ش — لا اِلٰه الا الله محمد رسول الله دیب ئه‌یته‌مز. م — درست. بوڭا کلمهٔ توحید دیه‌لر ایدی. ئه کلمهٔ شهادت نیچك ئه‌لی؟ ش — اشهد ان لا اِلٰه الا الله و اشهد ان محمداً عبده ورسولُه. م — مونه مسلمان بولغان کشی الله تعالیٰ هم پیغمبرینه اشانوب، اول‌فرض‌قیلغان‌اوشبو دورت عبادتنی‌قیلورغه‌تیوش. مسلمان کشینك مسلمانچلغی شونك برله بولا. شونلقدن بو بیش نه‌رسه اسلام دینینك نیگزلری، تره‌کلری

صانالار.(١) يه عارف، ئەيتوب قارا ئەلى اسلام دينينك نيگزلرى نەرسەلر بولدى؟ ش - اللەدن باشقه الله يوق، محمد عليه السلام آنك پيغەمبرى ديب ئەيتو، نماز اوقو، روزه طوتو، زكات بيرو، حج قيلو. م - آفرين، بيك درست ئەيتدك.

اوطوز بيشنچى درس

مسجد برله تانشو. جماعت نمازى. امام ومؤذن.

م — مين سزگه دورت تورلى عبادتنى سويلەگان ايدم. نەرسەلر ايدى ئەلى آنلر؟ ش - نماز، روزه، زكات، حج. م - مونه مين نماز طوغريسنده تاغىده آزراق سويليم ئەلى. نماز نيچك اوقولورغه تيوشلگن، هم كونينه نيچه مرتبه اوقولورغه تيوشلگن سز بلەسز ايندى. كونينه نيچه وقت نماز فرض ديگان ايدك ئەلى؟ ش - بيش وقت نماز فرض. م - نيندى نمازلر ئەلى آلر؟ ش - ايرته، اويله، ايكندى، آقشام، يستو نمازلرى. م — مونه بو نمازلر هر كمگه فرض نمازلر. اول نمازلرنى اويده اوقورغەده يارى، مسجدده اوقورغەده يارى. لكن مسجدده اوقو تاغىده آرتغراق، تاغىده ثوابليراق اش.

م — مسجدنى بلەسز بيت ايندى سز؟ ش - بلەمز. م — سينك مسجدكه بارغانك بارمى؟ ش — بار، عيدكه بارغانم بار. م — ئەنه شول مسجد، جييلوب نماز اوقى طورغان اورن ايندى. اول بيك مبارك اورن. اول اللهغه عبادت قيلا، دعا قيلا طورغان اورن. مسجد اول كوبرەك ايكى بولمەلى بولا. زور مسجدلر ايكى قاتلىده بولا. مسجدنك آلدنده، اچكه كروب طورغان ايشكسزگنه بر بولمه توسلى نەرسەسى بولا. شولايدر بيت؟ ش — شولاى، خلفه. م - آنده نى اشليلر صوك؟ ش - آنده ملا (حضرت) باباى نماز اوقى. م - درست ئەيتدك. آنده حضرت نماز اوقى شول. ئەنه آنكا مِحْراب ديب ئەيتەلر. آندن صوك مسجدنك محرابقه ياقن، اوك ياق پوچماغنده اوچ باچقچلى بر نەرسه بولا. كورگانكز باردر بيت؟ ش - بار. م - ئەنه آنكا مِنْبَر ديلر. منبرگه منوب حضرت جمعه وعيد نمازلرنده وعظ سويلى، خطبه اوقى. آنك بر تاياق طورغانن ده كورگانسزدر؟ ش - كوردم. آنك بر يەشل تاياق بار ايدى. ئەنه حضرت جمعه وعيد نمازلرنده شول تاياقنى طوتوب خطبه اوقى، وعظ سويلى. چونكه پيغمبرمز شولاى تاياق طوتوب خطبه اوقوغان، وعظ سويلەگان.

م - حضرت بيت اول پيغمبرنك اورنن طوتا طورغان كشى. حضرتكه آنكا امام ديلر. امام اول خلقنك آلدنده، محرابده طوروب نماز اوقى. باشقه كشيلر آنك آرتنده صف صف بولوب تزلەلر. آلر سورەلرنى اوقوميلر. بارى امامغه ايەرەلر، آنك اوقوغانن طڭلاب طورالر. مونه شولاى اينوب امامغه ايەروب اوقوغه **جماعت نمازى** ديلر. جماعت نمازى اول يالغز اوقوغه قاراغانده ثوابلى واجرليرەك. (٢)

---

(١) بنى الاسلام على خمس شهادة ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله واقام الصلاة وايتاء الزكاة والحج وصوم رمضان بخارى ص ١١ ج ١

(٢) صلاة الجماعة افضل من صلاة احدكم وحده بخمسة وعشرين جزأ (بسبع وعشرين درجة، بضعاً وعشرين درجة) مسلم ص ٢٤٢-٢٤٣ ج ١، بخارى ص ١٣١ ج ١، ٦٦ ج ٣

شونلقدن مسجدکه باررغه وقتی صیدرغان کشیگه مسجدکه باروب جماعت نمازی اوقورغه وکوبرەك ثواب آلورغه طرشورغه کیرەك. پیغمبرمز وصحابەلر نمازنی شولای مسجدده، جماعت بولوب اوقوغانلر. پیغمبرمز امام طورا بولغان، صحابەلر آنگا ایبەره طورغان بولغانلر.

م — مسجدنك آنك مناره دیگان بر نەرسەسیده بولا. شولای بیت؟ ش — شولای. مناره اول یوغاری بولا. م — منارەده نی اشلیلر صولك؟ ش — آنده مؤذن اذان ئەیتە. م — بیك درست ئەیتدك. مناره اذان ئەیتو اوچون اشلەنگان شول. اول، اذان تاوشی یراقغه ایشتلسون اوچون شولای بییك ایتوب اشلەنگان. پیغمبرمز زمانندەده شولای جماعت نمازینه چاقروب اذان ئەیتکانلر. پیغمبرمزنك مؤذنی بلال اسمنده بر کشی بولغان. مونه حاضرگی بزنك مؤذنلرده ایندی شول پیغمبر زماننك حضرت بلال طوتقان اورننی طوتالر. آلر نماز آلدندن اذان ئەیتەلر، قامت (اقامت) توشورەلر. سز اذاننی بلەسزدر ایندی؟ ش — (قول کوتەرەلر.) م — بلسەگز بیك یاخشی. سز ایندی آنی مؤذننك هر وقت اذان ئەیتوون ایشتوب اوتقانسزدر.

اوطوز آلتنچی درس

جمعه نمازی. جمعه کون.

م — مسلمان کشیگه کوننه نیچه نماز فرض دیگان ایدك ئەلی؟ ش — بیش نماز فرض. م — نیندی نمازلر ئەلی آلر؟ ش — ایرته، اویله، ایکندی، آقشام، یستو نمازلری. م — بو نمازلرنی اویده اوقورغه کیرەکمی، مسجددەمی؟ ش — ایکیسیده یاری، اویده اوقوساڭده، مسجدده اوقوساڭده. م — قایسی ثوابلیراق صولك؟ ش — مسجدده اوقو، جماعت بولوب اوقو ثوابلیراق. م — مسجدده اوقو البته ثوابلیراق. مسلمان بولغان کشیگه بیش وقت نماز فرض دیدك. اول نمازلرنك نیچەشەر رکعت ایکانلگن‌ده سویلەدك. مونه مین سزگه تاغی بر نماز سویلیم ئەلی. اول نماز آتنەسینه برگنه مرتبه اوقولا. بلەسزمی نیندی نماز اول؟ ش — (قول کوتەرەلر.) م — یه عبدالرحمن، ئەیت ئەلی! ش — جمعه نمازی. م — طوغری سویلەدك، جمعه نمازی شول. جمعه نمازی اول جمعه کون اوقولا. شولك اوچون‌ده اول جمعه نمازی دیب آتالا. جمعه نمازی اول اویده اوقولمی، مسجدده، جماعت بولوب اوقولا. اول کون اویله نمازی اوقولمی. جمعه نمازی اول ایکی رکعت. شولایدر بیت؟ ش — (قول کوتەرەلر.) م — سین نی ئەیتەسك محمد! ش — اول خلفه، ایکی رکعت کنه توگل؛ جمعەده کوب نماز اوقیلر. م — درست ئەیتدك. جمعەده کوب نماز اوقیلر. لکن آنك فرضی ایکی رکعت کنه. قالغانلرن اوقوساڭده یاری، اوقوماساڭده‌یاری. اوقوساڭ ایندی البته بیك زور ثوابلی اش اشلەگان بولاسڭ. اوقوماساڭ ایندی گناهلی بولمیسڭ. ئەنه شول فرض بولغان ایکی رکعتنی امامغه اویوب اوقیلر. جمعەنك فرضینه کرشمەس بورون حضرت منبرگه منوب خطبه اوقی؛ قای بر وقت وعظده سویلی.

م — جمعه کون اول بیك شریف، بیك مبارك کون. اول کونده الله تعالی‌دن

چن کوکلدن، اخلاص برله صور الغان تلهکلر قبول بولا طورغان ساعت بار. (١)
فقط اول ساعت بیلگولی توگل. شونك اوچون جمعه کون کو برهك عبادت ایتهرگه
کیرهك؛ جمعه نمازندن برده قالماسقه تیوش. جمعه کون مبارك بر کون بولغانغه
کوره الله تعالی اول کونده جمعه نمازن فرض ایتکان. جمعه کون آیرم صورتده
پاکلهنورگه، آقلانورغه کیرهك. اول کون قوینوب تهنگنك کرلرن کیتهرو،
آقلانو، پاکلهنو بیك زور ثوابلی اش. پیغمبرمز بزگه شولای ایتهرگه قوشقان (٢)
پیغمبرمزنك سوزن طوتوب بزگه ثوابلی بولورغه طرشورغه کیرهك. جمعه کون
اول مسلمانلر اوچون زور بهیرهم کون. اول کوننی پیغمبرمز وصحابهلر بهیرهم
ایتکانلر. بزده بهیرهم ایتهمز؛ اول کون بیت درسکهده کیلمیمز. جمعه کون جمعه
نمازینه باروب زور ثوابلی بولورغه تیوش بولغان کبك، فقیر فقراغه، یتیم
ومسکینلرگه یاردم ایتهرگه کیرهك. یاقنلر، دوست ایشلرنی حرمتلهرگه کیرهك.
جمعه بهیرهمن شولای اوتکاررگه کیرهك. (معلم افندینك جمعه نمازن اوزی امام
طوروب، اوقوب کورسهتووی مطلوبدر. مسجد مکتبکه بیك یراق بولماسه، مسجدکه
باروب اوقو، شاکردلرنی مسجد برله تانشدرو غایت گوزهل بولور ایدی.)

اوطوز جیدنچی درس

عید نمازی. فطره صدقهسی. قربان چالو. عید کونی.

م – مین سزگه اوتکان درسده جمعه نمازی طوغریسنده سویلهگان ایدم. اول
کونیده بیچه نماز ایدی ئهلی؟ ش – اول کون صایون اوقولمی، آتنهسینه برگنه مرتبه
اوقولا. م – درست. ایندی مین سزگه تاغی بر نماز حقنده سویلیم. اول نماز یلینه ایکی گنه
مرتبه اوقولا. بلهسزمی اول نیندی نماز؟ ش – (قول کوتهرهلر.) م – ئهیت ئهلی عبدالله،
نیندی نماز ایکان اول؟ ش – عید نمازی اول، معلم افندی. م – طوغری سویلهدك،
عید نمازی شول. عیدنی سز بارگزده بلهسز ایندی. اول کون بیت سز تهتی کییملر
کییهسز. ئهنکهلرگز اول کون سزنی ایرتوك اویاتوب، یووندروب، تهتی کییملر
کییندروب مسجدکه، نمازغه ییبهرهلر. شونك اوچون اول کوننی سز بیك یاخشی
بلهسز؛ اول کون سزنك خاطرگزده طورا.

م – تیك سز عید نمازی نیچك اوقولغانن غنه بلمیسز. مونه مین سزگه آنیده
اوگرهتهچکمن: عید نمازی اول باری ایکی گنه رکعت. فقط اول یلینه ایکی گنه نماز
بولغانلقدن بوتهن نمازلرغه قاراغانده آگارده بر آز باشقهلق بار. اول باشقهلق
شول: بزبیت نمازغه تکبیر ئهیتوب کرشهایدکده، سبحانك، اعوذ، بسم الله اوقوب،
فاتحه سورهسن اوقورغه کرشهایدك. عید نمازندهده شولای. تیك آننان تکبیر برگنه
مرتبه ئهیتلمی، دورت مرتبه ئهیتله. تکبیر آرالرنده قوللرنی صالندروب طوررغه

(١) بخاری ص ١٣ ج ٢، مسلم ج ١ ص ٣١٥ (٢) حقٌّ (حق الله) علی کل مسلم ان
یغتسل فی کل سبعة ایام یغسل رأسه وجسده بخاری ص ٦ ج ٢، مسلم ص ٣١٤ ج ١، الغسل
یوم الجمعة واجب علی کل محتلم بخاری ص ٣ ج ٢، مسلم ص ٣١٣ ج ١، اذا جاء احدکم الجمعة
فلیغتسل بخاری ص ٢ ج ٢

کیره‌ك. آنك صوڭنابو بز نمازده رکوعغه کیتکانده‌ده تکبیر ئه‌یته ایداڭ بیت. عید نمازنده‌ده شولای. نیك آنده ایکنچی رکعتده رکوع تکبیرلرندن الك اوچ مرتبه قوللرنی قولاق یموشاغینه تیدروب تکبیر ئه‌یتورگه کیره‌ك. مونه عید نمازینك باشقه نمازدن آیرماسی شول ایندی. آیرما نه‌رسه‌ده بولدی ایندی؟ ش — تکبیر ئه‌یتوده بولدی. م — شولای شول، تکبیر ئه‌یتوده بولدی. عید نمازنده آنده باشقه نمازلرغه قاراغانده آلتی تکبیر آرتق ئه‌یتله. اوّلگی اوچ تکبیر برنچی رکعتده، برنچی تکبیردن صوڭ اوق؛ اوچ تکبیر ایکنچی رکعتده، رکوع تکبیرندن الك. مونه سزگه عید نمازی اوقوب کورسه‌تیم ئه‌لی: (معلم عید نمازی اوقی) ایندی عبد الله، سین چغوب عید نمازی اوقوب کورسه‌ت! ش — (عید نمازی اوقی. بو درسنی‌ده مسجدده بیرو غایت درجه‌ده گوزه‌ل بولور ایدی.)

م — عید نمازی اول یلینه ایکی مرتبه اوقولا. برسی شوّالنك برنچی کوننده اوقولا. اول کون بز رمضان روزه‌سن ایسه‌ن صاو طوتوب بتروومزگه شادلق ایتوب بیره‌م ایته‌مز. اول کوننی مسجدکه باروب عیدنمازی اوقیمز. ایکنچیسی ذوالحجه دیگان آینك اوننچی کوننده بولا. اول کون کعبةاللهنی زیارت ایته‌رگه بارغان حاجیلر مکه‌ده‌گی عرفات تاونده طوقتالوب ایکی رکعت عیدنمازی اوقیلر. دنیانك باشقه یرلرنده بولغان مسلمانلرده ئه‌نه شول کون عیدنمازی اوقیلر. بو عیدلرنك اوّلکیسینه **رمضان عیدی** دیلر. چونکه اول عید، رمضان روزه‌سن طوتوب بتکاچ بولا. رمضان عیدنده عید اوقوغانچه **فطره صدقه‌سی** دیب آتالغان صدقه بیره‌مز. بزگه پیغمبر علیه السلام آنی بیررگه قوشقان، شونك اوچون بیره‌مز. (۱) پیغمبرمز اوزی‌ده فطره صدقه‌سی بیرگان، صحابه‌لرده بیرگانلر؛ بزده شولای بیروب کیله‌مز. سین فطره صدقه‌سی بیرگانك باردربیت؟ ش — اوتکان عیدده‌گنه بیردم، ئه‌تی بیررگه قوشادی. م — شولای، بیرکانسکدر شول. بارمزده بیره‌مز شول آنی. ایکنچی عیدکه **قربان عیدی** دیلر. چونکه اول کون بای وحاللی کشیلر قربان چالالر؛ قربان چالوب ایتلرن فقیر ومسکینلرگه اوله‌شه‌لر. اول کون قربان چالوغه بزگه الله تعالی قوشقان. پیغمبرمز اوزی‌ده، صحابه‌لرده اول کون قربان چالغانلر. حجگه بارغان حاجیلرده قربان چالالر. بزده چالامز، الله رضالغی اوچون چالامز.

م — مونه شوشی ایکی کون ایندی بز مسلمانلرنك زور به‌یره‌م کونلرمز؛ اول کونلر بزنك شادلق کونلرمز. تیك بزگه اول شادلقلرنی اوزمزگنه قیلورغه بارامی. اول شادلقلرنی باشقه‌لر برله‌ده اورتاقلاشورغه کیره‌ك. اول کون فقیر ومسکینلرگه یاردمنی مولایتورغه کیره‌ك. آنلرده ایچماسام یلینه ایکی کون بولسه‌ده شادلانسونلر؛ تاماقلری طویسون، کوڭللری کوره‌یسون. بزنك فطره صدقه‌لری بیروومز، قربان چالولرمزده شول فقیر ومسکینلرگه یاردم ایتو اوچون بیت. عید کوننده بز مسجدکه بارامز. آنده امامغه اویوب ایکی رکعت عید نمازی اوقیمز. آندن صوڭ حضرت عید خطبه‌سی اوقی. آندن صوڭ وعظ سویلی، نصیحت قیلا. بزگه یاخشی بولورغه، یاخشیلق قیلورغه قوشا. آندن صوڭ قرآن اوقولوب دعا

(۱) مسلم ص ۳٦۲ ج ۱، بخاری ۱۳۰-۱۳۲ ج ۲

قیلنه‌ده، بز مسجددن تارالمز: بەیرەم ایته‌رگه، شادلق ایته‌رگه طوتونامز: یاقنلر-
مزنی، دوست ایشلرمزنی زیارت قیلامز، حاللرن بلەمز. فقیر، مسکینلرنی، ضعیف
وعاجزلرنی ده کوڭلدن چغارمیەمز. آلرغه‌ده یاردم قولن صوزامز. شولای ایتوب
اجر وثوابقه ایرشورگه‌ده طرشامز.

اوطوز سیکزنچی درس

آتا آنا حقی. یاقنلر حقی. استاذلر حقی. کورشی کوله‌نلر حقی. مسلمانلر وعموم انسانلر حقی.

م... یه احمد، سویله ئه‌لی: سیڭا ایڭ یاقن کشیلر کملر؟ ش... میڭا ایڭ یاقن
کشیلر ئه‌تکه‌م، ئه‌نکه‌م. م... بیك درست ئه‌یتدڭ. سیڭا ایڭ یاقن کشیلر آتا آنالرڭ
شول. بله‌سڭمی آنلر سیڭا نیك یاقنلر؟ ش... چونکه مین آلرنڭ بالاسی. م... شولای
شول. سین آلرنڭ بالاسی؛ سین آلردن طوغانسڭ. شوڭا کوره آنلر سیڭا بیك یاقنلر.
سین آلرده طوراسڭ. سینی آنلر آشاتالر، آنلر اچره‌لر، آنلر کییندره‌لر، آنلر تربیه
ایته‌لر. شونلقدن سیڭا ایڭ یاقن کشیلر آنلر. آنلر سینی بیك یاراتالر، بیك سویه‌لر؛
سینڭ اوچون آلر حسابسز مشقتلر چیگه‌لر. سینڭ آنا ڭنڭ کورگان مشقتلرن حساب
بتر گیسز: اول سینی ئه‌لله نی قدر مشقتلر کوروب تابقان؛ سینڭ اوچون نی قدر
تونلر تاتلی یوقولرن قالدرغان؛ سینی ئه‌لله نی قدر محنتلر چیگه‌چیگه اوسدرگان،
مونه شوشی حالگه کیترگان. اول همانده ئه‌لی سینی تربیه‌لی: بالام بالام، دیب سینڭ
اوچون ئوزلوب طورا؛ آچقساڭ حاضر آشارغه بیره؛ یوقوڭ کیلسه، حاضر اورن
توشه‌ب بیره؛ ایرته‌بله‌ن باشڭدن صیپاب اویاتا: «طور ایندی به‌بکه‌م طور، مکتبکه
بارر غه وقت ییتدی!» دی. سین چاقغنه کیفسزله‌نه، آوری باشلاساڭ آنڭ قوتی اوچا
باشلی: «اولوب کنه کیتمه‌سه یارار ایدی» دیب قایغرا، حسرتله‌نه؛ سینڭ اوچون
بوتون راحتن ییبه‌ره؛ «ای ربم، بالامه ایسه‌نلك بیرسه‌نه!» دیب الله‌غه زاریلق
قیلا. سینڭ ساباغڭنی یاخشی اوقووڭنی، ادبلی وتربیه‌لی بولووڭنی صوراب الله‌غه
دعا قیلا: «ای ربم، بالام اوقومشلی، بختلی، توفیقلی بولسون ایدی!» دی. آتاڭنڭده
سیڭا قیلغان یاخشیلقلری ئه‌یتوب بتر گیسز. سینڭ بوتون تربیه‌ڭ بیت آنڭ اوستنده.
اول بیت سینڭ اوچون، اوی جماعتی اوچون ایرتوك طوروب کسبکه چغوب کیته.
سزنڭ اوچون بیت اول شولای مشقت چیگوب یوری. سینی مکتبکه کیتروب
بیرگان کشی‌ده ئه‌تیڭ بیت. شولای بولغاچ آتا آنا بیك یاقن، بیك قدرلی، بیك
حرمتلی کشیلر بولالر. آتا آنانڭ شول یاخشیلقلرینه قارشی سزده آنلرغه یاخشیلق
قیلورغه کیره‌ك؛ آنلرغه برده قارشی کیلمه‌سکه کیره‌ك؛ آنلر نی قوشسالر شونی
اشله‌رگه کیره‌ك؛ ممکن قدر آلرنڭ خاطرلرن تابارغه طرشورغه، آنلرنڭ کیفلرن
ییبه‌رمه‌سکه کیره‌ك. به‌له‌که‌ی وقتده شولای آتا آنا سوزن هروقت طڭلارغه کیره‌ك.
بولغان کبك، اوسکاچ، زور ایغاچده برده آنلرغه قارشی کیلمه‌سکه کیره‌ك. آنلرنڭ
رضالقلرن آلورغه بوتون کوچڭ برله طرشورغه کیره‌ك. آلرنڭ کوڭللرن تابو
سینڭ ایڭ زور بورچڭ بولسون. آلرغه ئه‌تکه‌ی، ئه‌نکه‌ی دیب ئوزلوب طور!

آنلرنی تربیه قیل: آنلرنی اورمەگان یيرگه اوطورتما؛ بروك آنلرنی رنجته کورمه؛ آنلرنك کیفلرن فرودن بوتون کوچك برله صاقلان! آلر اولغایورلر، قارتایورلر؛ مونه شول وقتلرده ایندی آلرنك خاطرلرن تابورغه بیگرەك دەطرش. بوتون کوچك برله آنلرنی تربیه قیلوب، آنلرنك رضالقلرن آلورغه طرشقان کبك، اللەدن آلرغه مرحمت قیلوون صورا: «ای ربم، آنلر مینی تربیه قیلوب اوسدردیلر؛ آنلرغه مرحمت قیلسەنه!» دیگن. بزگه آتا آناغه شولای قدر وحرمت ایتەرگه الله تعالی قوشا. آتا آنا حقی اول بیك زور. آنلرنك کوڭللرن تابو، رضالقلرن آلو بیك زور ثواب بولغان کبك، آنلرنی رنجتو چیکسز زور گناهدر. (۱)

م — آنادن صوڭ بزگه تاغی بیك یاقن کشیلر بار ئەلی. بلەسزمی آنلر کملر؟ بلگان کشی قول کوتەرسون! ش — (قول کوتەرەلر) م — یه عبدالرحمن، سین ئەیت ئەلی! ش — بزگه ئەبی، بابایلرمز بیك یاقن کشیلر. م — شولای، درست. ئەبی، بابایلر آلر بیك یاقن کشیلر. آبزیلر، آپایلر، قەردەش اروغلر بارسیدە بزگه بیك یاقن کشیلر. آلردە بزگه بیك قدرلی، بیك حرمتلی کشیلر. آلردە بیت بزگه گلەن یاخشیلق تلیلر. مونه سزدن‌دە یاقنلری تربیەسندە طورغان کشیلر باردر ئەلی. قەردەش اروغلر بزگه بیك یاقن، بیك قدرلی کشیلرشول. آنلرغه قولدن کیلگانچه یاخشیلق قیلورغه کیرەك. آنلر برله هروقت تاتو طوررغه کیرەك. قەردەش اروغ برله آچولانشوب، کیسلشوب طورو هیچ بروقت یارامی. الله تعالی بزگه قەردەش اروغلرمز بلەن تاتو طوررغه، آنلر برله کیسلشمەسکه، آنلرغه قولدن کیلگان قدر یاردم ایتەرگه قوشا. بزگه الله تعالی‌نك شول بویورقلرن طوتوب، ثوابلی بولورغه طرشورغه‌کیرەك. اللەنك قوشقانلرینه قارشی کیلوب گناهلی بولودن بوتون کوچەز برله قاچارغه کیرەك. (۲)

م — آندن صوڭ بزگه تاغی بیك قدرلی کشیلر بار ئەلی. بلەسزمی کملر آنلر؟ ش — (قول کوتەرەلر.) م — یه عارف، سین ئەیت ئەلی! ش — معلملر. م — بیك درست ئەیتدڭ. خلفەلر آلر بزگه بیك قدرلی کشیلر شول. آلر بیت بزگه دین اوگرەتەلر؛ ادب وتربیه بیرەلر؛ دنیامز اوچون کیرەك بولغان علملردە اوگرەتەلر. شولای ایتوب آنلر بزنك دنیا وآخرتدە بختلی بولومزغه سبب بولالر. شولای بولغاچ بزگه آنلرنی‌دە بیك یاقن کوررگه، قدرلەرگه، حرمتلەرگه کیرەك. بەلەکەی چاقدە، مکتبدەوقتدەهروقت معلم‌قوشقانچه یوررگه‌کیرەك بولغان کبك، زور ایغاچ-دە گلەن آلرنی ایسدەطوتارغه‌کیرەك. قولکدن کیلگانچه آنلرغه یاخشیلق قیلورغه کیرەك. آلر اوچون اللەغە دعا قیلورغه کیرەك. بولای ایتەرگه بزگه دینمز قوشا، پیغمبرمز بویورا.

م آندن صوڭ بالالر، بزگه کورشی کولەنلردە بیك یاقن کشیلر. کورشی

(۱) آتا آنا حقندە قارا: اسراء آیت ۲۳-۲٤، النساء آیت ۳٦، العنکبوت آیت ۸، بخاری ص ۱۷۲ ج ۳، ص ۲ ج ۸، ص ٤ ج ۸، مسلم ص ۹ ٤ ج ۱، ص ۳۷٦-۳۸۰ ج ۲

(۲) قەردەش اروغ حقندە قارا: النساء آیت ۱، اسراء آیت ۲۷-۲۸، ۳٦، بخاری ص ۱۰۵ ج ۲، ص ۵-٦ ج ۸، مسلم ص ۳۸ ج ۲

کوله‌نلر برله‌ده بیك تاتو طورورغه، آلرغه برده جبر ایتمه‌سکه، ممکن قدر آلرغه یاخشیلق قیلورغه‌و یاخشی معامله‌ایته‌رگه کیره‌ك. آنلر برله بوزولشوب، کیسلشوب، دشمانلاشوب طورو زور گناه. آنلرغه یاردم ایتو، یاخشیلق قیلو زور ثواب. الله تعالی بزگه کورشیلرمزگه یاخشیلق قیلورغه قوشا (۱) پیغمبرمزده کورشی کوله‌نلر برله یاخشی معامله‌ده بولورغه، آنلر برله تاتو طورورغه، آلرغه جبر تیدرمه‌سکه قوشا طورغان بولغان. (۲)

م—آندن صوك مسلمان کشی باشقه کشیلر برله‌ده یاخشی معامله‌ده بولورغه کیره‌ك. اسلام دینی، اسلام شریعتی بزگه شولای قوشا. مسلمان کشینك هیچ کمگه جبر وظلمی تیه‌رگه یارامی. مسلمان کشیگه هرکم، خصوصاً مسلمانلر قه‌رده‌ش کبك بولورغه کیره‌ك. آنلرغه آنك جبری تیمه‌سون، بلکه یاخشیلغی، ایزگیلگی تیسون. آثاردن هیچ کمزارلانماسون، جبرسنمه‌سون، بلکه رحمت ئه‌یتسونلر. مسلمان کشی مونه شولای بولورغه تیوش. اسلام دینی، اسلام شریعتی شولای بولورغه قوشا. (۳)

اوطوز طوقزنچی درس

جبر وظلم. غیبت. یالا یابو. یالغان سویله‌و. سوز یورتو. خیانت. اوغرلاو.

م—مین اوتکان درسده سزگه آتا آنا حقن سویله‌گان ایدم. شولای بیت؟ ش-شولای سویله‌دکز. م—تاغی کملر حقن سویله‌دم ئه‌لی؟ ش—یاقنلر، استاذلر، کورشیلر حقن سویله‌دکز. م—شولای شول بونلرنی‌ده سویله‌دم. آندن صوك مین باشقه کشیلر برله نیچك معامله قیلورغه کیره‌کلگن‌ده سویله‌دم. بزگه الله تعالی هر کمگه یاخشیلق قیلورغه، هیچ کمگه ناچارلق قیلماسقه قوشا. مسلمان کشی شولای بولورغه تیوش. کشی رنجتو، کشیگه جبروظلم ایتو هیچ بروقت مسلمان کشی اشی توگل. کشیگه جبر ایتونی، کشی رنجتونی الله تعالی برده یاراتمی. اول بیك زور گناه. الله تعالی جبر وظلم ایتکان کشیلرگه آچولانا؛ آخرت کوننده آنلرنی رسوای قیلا. کشیگه جبر ایتکان، کشی رنجتکان کشیلرنی بره‌وده یاراتمی بیت. شولای توگلمی؟ ش—شولای، معلم افندی، یاراتمیلر. م—البته یاراتمیلر. آندی کشینی یمان کشی دیلر. شولای بولغاچ کشی رنجتودن، کشیگه جبر تیدرودن صاقلانورغه، کشی کوزنده یمان آتی کوته‌رودن، الله تعالی نك آچوینه، عذابینه دوچار بولودن صاقلانورغه کیره‌ك.

م—حاضرده‌ده، اوسوب یگت، ایر بولوب یتکاچده هروقت کشیلر برله یاخشی معامله‌ده بول: آلرغه اصلا سینك جبر وظلمك تیمه‌سون. قولکدن کیلگان قدر آنلرغه یاردم ایت، یاخشیلق قیل! مالك برله‌ده، تلك برله‌ده یاخشیلق قیل! اوزكده یاخشی بول، کشینكده یاخشی بولوون تله. ایبلشکننك یاراماغان اشن کورسه‌ك: «ایبلش،

(۱) والجار ذی القربی والجار الجنب النساء آیت ۳۶. (۲) ما زال یوصینی جبریل بالجار حتی ظننت انه سیورثه ص ۱۰ ج ۸ بخاری، ص ۴۰۱ ج ۲ مسلم. (موننده عباره بخارینکی) (۳) انما المؤمنون اخوة الخ حجرات آیت ۱۰، یاایها الذین آمنوا لایسخر قوم من قوم عسی ان یکونوا خیرا منهم ولا نساء من نساء عسی ان یکن خیرا منهن الحجرات آیت ۱۱. مسلمانلرنك بربرسینه مناسبتلری حقنده قارا: بخاری ص ۱۱-۱۲ ج ۱، ص ۱۲ ج ۸، مسلم ص ۲۳۸ ج ۲، ص ۳۸۹ ج ۲.

بو اش یارامی بیت؛ بو بیت خلق قاشندەدە اویات، الله قاشندەدە بیك زور گناه!» دیگن. اما آنكٔ ناچارلغن، قیلغان بوزو قلغن باشقە کشیلرگە سویلەمە. بولای ایتوب کشینكٔ ناچارلقلرن باشقەلرغە سویلەب یوروگە **غَیْبَت** دیلر. غیبت اول بیك یمان اش. غیبت سویلەوچینی هیچ کم یاراتمی. الله تعالیدە آنی هیچ یاراتمی. غیبت اول غایت زور گناه. شونلقدن آگاردن بوتون کوچلكٔ برلەن صاقلان!

م — بیگرەكٔدە کشی اشلەمەگان براشنی اشلەدی دیب ئەیتودن بیك نق صاقلانورغە کیرەكٔ. بولای کشی اشلەمەگان بر اشنی آگا یابوغە **یالا یابو** دیلر. یالا یابو اول چیکسز زور گناه. یالا یابقان کشینی بر کمدە یاراتمی. الله تعالیدە آنی یاراتمی، آگا آچولانا. بروكٔ کشیگە یالا یابوب آنكٔ قارغشینە توشە کورمە؛ آنكٔ کوز یەشندن قورق! کشیگە یالا یابساكٔ سینكٔ اوزكٔەدە شولای ایتەرلر. اوزكٔدە ئەرنورسكٔ، اوزكٔدە صزلانورسكٔ. کشی رنجتو، غیبت سویلەو، کشیگە یالا یابودن الله تعالی بیك قاتی طیغان؛ اول بیكٔ زور گناه دیگان. مونە شوندی اشلر اشلەب خلق کوزنكٔ توبەن، خورصانالودن صاقلانورغە کیرەكٔ بولغان کبكٔ، الله تعالی نكٔ آچووی توشودندە صاقلانورغە کیرەكٔ. الله تعالی بوندی اشلرگە دنیادەدە، آخرتكٔدە جزا بیرە.

م — هر وقت طوغری بولورغە، طوغری سویلەرگە کیرەكٔ. طوغریلقدن هیچ بر وقت آیرلورغە یارامی. طوغری سویلەسەكٔ سینی آتاكٔ آناكٔدە، باشقە کشیلردە یاراتورلر. الله تعالیدە یاراتور. اما یالغان سویلەب کشی کوزندە خور بولورغە طرشما. سینی هیچ کم «یالغانچی» دیمەسون. یالغانچی اسمن آلودن بروكٔ صاقلان! یالغانچی کشینی بر کمدە یاراتمی: آنی کشیلردە یاراتمی، الله تعالیدە یاراتمی. یالغان سویلەو غایت زور گناه اول. آگاردن بوتون کوچلكٔ برلە صاقلان!

م — ایبدەشكٔ سیگا برەر سوز سویلەسە، سین آنی ایکنچی کشیگە باروب سویلەمە. آلای بر کشی سوزن ایکنچی کشیگە سویلەب یوروگە **سوز یورتو** دیلر. سوز یورتوب کشی آراسن بوزو، کشی آراسن بولغاتو هیچ بر وقت یارامی. سوز یورتکان کشی اول بیك توبەن، بیك اشدن چقغان کشی بولا؛ اول بیك واق کشی بولا. ایر کشی، مسلمان کشی هیچ بر وقتدە سوز یورتوب، خلق آراسن بوزوب یورمەس.

م — سین هر وقت اشانچلی کشی بول. سیگا هر کم اشانچ برلەن قاراسون. سین اوزكٔنكٔ یوروشكٔ، طوروشكٔ برلە، اوزكٔنی خلق آراسندە اشانچلی ایتوب تانتورغە طرش. سیگا ئەیبر بیروب طورودن، بر بر. یموش تابشرودن هیچ کم قورقماسون. «آی آی بوگا بیردم بیروون، اوزینە آلوب قالماسە یارار ایدی!» دیب هیچ کمنكٔ کوكٔلینە کیلمەسون. کشینكٔ نەرسەسینە تیمەسەكٔ، اشانچلی بولساكٔ، کشیلر سینی یاراتورلر، الله تعالیدە یاراتور. اما کشی نەرسەسینە **خیانت** قیلساكٔ، کوزدن توشەرسكٔ، خور بولورسكٔ. هم زور گناهلی بولورسكٔ. خیانت قیلو ایر کشی، مسلمان کشی اشی توگل اول.

م — سیگا بر برنەرسە کیرەكٔ بولسە «ئەنكەی، شول نەرسەنی میگا بیرسەنە!» دیب صوراب آل. صورامیچە بر نەرسەنیدە آلما. اوسوب، یگت، ایر بولوب

ینگاچده هر وقت اوز کوچك، ماڭغای تیرك برله مال تابورغه طرش. کشی نەر-
سەسینه هیچ بر وقت قاغلما. **اوغرلاو** دیگان سوزنی قولاغكده ایشتەسی کیلمەسون.
اوغریلق اول غایت درجەده زور گناه. اوغری کشی اول دنیادەده بختسز، آخرتدەده
بختسز کشی بولا. اوغرلاو اول ایر کشی، مسلمان کشی اشی توگل. مونه مین
سزگه بایتاق نەرسەلر سویلەدم. کشی رنجتو، یالغان سویلەو، سوز یورتو، یالا
یابو، غیبت سویلەو، خیانت قیلو، اوغرلاو یارامی دیدم. بوندی نەرسەلر زور
گناه، آلردن الله تعالی طییا دیدم. آندن صوك مین سزگه اوتکان درسدە آتا اناغه،
یاقنلر، استاذلرغەو باشقه کشیلرگه یاخشلق قیلورغه کیرەك دیدم. بولای ایتو زور
ثواب، بولای ایتەرگەبزگه اللهتعالیقوشادیدم. مونەمسلمان‌کشی قولی برلەده، تلی
برلەده، کوڭلی‌برلەده، مالی‌برلەده، خلقغەیاخشیلق قیلورغەتیوش. مسلمان‌کشینك
خلقغه یمانلق قیلودن قولی‌ده، تلی‌ده، کوڭلی‌ده صاقلانورغه کیرەك.

تصحیح

یالغش	درست	بیت	یول
موافق	موافق	۳	۲۹
ئەللە نیندی	———	٤	۲۱
جز ٔن‌ده اوك	جز ٔنده اوك	۷	۲۳
بولعان	بولغان	۱۳	۸
ببره	بیره	۱٦	۱۹
چیمشن	جیمشن	۲٤	۳۰
الغنکبوت	العنکبوت	۳۳	۳٤
فرعرن	فرعون	۳٦	۱۳
قارا؛	قارا:	۳٦	۳٦
کنغان	کنعان	۳۷	۳۱
بوگا،	بوگا: «	۳۹	۲۰
سراق‌نك	سراقه	٤۸	۱۰
پتکاج	بتکاج	٤۹	۱
مهیره	فهیره	٤۹	۳٤
تبره یاقده	تیره یاقده‌غی	۵۲	۸
رعابت	رعایت	۵۳	۳۲
هم پیغمبری	هم پیغمبری دیب گواهلق		
	بیره‌من	۵٤	۱٦
بله‌سکه‌ی	بله‌سك	۵٤	۳۰
اوقوغانن	اوقوغاننی	۵۵	۲۷
والطبیات	والطیبات	۵۸	۳۰

۵۸ نچی بیتده یکرمی بیشنچی درسده «احد» سوره‌سی اوزی ذکر اینلمه‌گان. معناسی‌غنه ئه‌یتلوب کیچلگان. احد سوره‌سی‌شونده ذکر اینلورگه تییش.